МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра педагогіки та соціальної роботи

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ О.Д. Хауляк

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В МІСЦЯХ КОМПАКТНОГО ПРОЖИВАННЯ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка IV курсу, групи 401

спеціальності 231 Соціальна робота

Хауляк Олександра Дмитрівна

Керівник:

к. пед. н., доц. **Кучумова Н.І.**

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ___

від «____» травня 20_____ р.

Зав. кафедри _____ д. пед. н., проф. Тимчук Л.І.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Хауляк О. Д. Соціальна робота з дітьми внутрішньо переміщених осіб в місцях компактного проживання. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі розкрито підходи, механізми та схарактеризовано інструменти соціальної роботи з дітьми ВПО в місцях компактного проживання.

У першому розділі викладено історико-феноменологічний аналіз явища внутрішнього переміщення осіб (ВПО), розкрито зміст соціально-правового захисту дітей ВПО (їх соціальний статус, труднощі соціалізації, потреби, права, гарантії), проаналізовано підходи, механізми і принципи сприяння соціальній захищеності дітей ВПО.

У другому розділі висвітлено можливості та процес застосування кейсменеджменту у роботі з дітьми ВПО, конкретизовано й схарактеризовано психосоціальну підтримку дітей ВПО на базі ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» (описано заходи психоціальної підтримки, завдання, мету, процедуру та принципи їх проведення).

У роботі викладено міркування щодо можливостей та обов'язків держави і соціогуманітарної сфери у напрямку підтримки, допомоги та захисту особливо вразливої категорії дітей ВПО.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа (ВПО), діти ВПО, соціально-правовий захист, кейсменеджмент, психосоціальна підтримка, місце компактного проживання (поселення).

ABSTRACT

Khauliak O. D. Social work with children of internally displaced persons in places of compact residence. Qualification thesis for the first (bachelor's) level of higher education in the speciality 231 Social Work. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The thesis reveals the approaches, mechanisms and characterizes the instruments for social work with IDP children in places of compact residence.

The first chapter presents a historical and phenomenological analysis of the phenomenon of internal displacement of persons (IDPs), reveals the content of social and legal protection of IDP children (their social status, difficulties in socialisation, needs, rights, guarantees), analyses approaches, mechanisms and principles of promoting social protection of IDP children.

The second chapter highlights the possibilities and the process of applying case management in the work with IDP children, specifies and describes the psychosocial support for IDP children on the basis of the Chernivtsi Regional Centre for Social and Psychological Assistance (describes the measures of psychosocial support, tasks, goals, procedures and principles of their implementation).

The paper presents considerations regarding the capabilities and responsibilities of the state and the socio-humanitarian sphere in supporting, assisting and protecting a particularly vulnerable category of IDP children.

Keywords: internally displaced person (IDP), IDP children, social and legal protection, case management, sociopsychosocial support, place of compact residence (settlement).

ЗМІСТ

ВСТУП ……..... **4**

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ……...…… **8**

1.1. Історико-феноменологічний аналіз явища внутрішнього переміщення осіб ……..... **8**

1.2. Соціально-правовий захист дітей внутрішньо переміщених осіб: соціальний статус, потреби, права, гарантії, сприяння ……..……. **16**

Висновки до першого розділу ……... 32

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В МІСЦЯХ КОМПАКТНОГО ПРОЖИВАННЯ ……....….. 34

2.1. Застосування кейсменеджменту у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб **34**

2.2. Досвід роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб в ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» ……. **51**

Висновки до другого розділу ……...…….. 62

ВИСНОВКИ ……..……...… 63

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……..……..…… 68

ДОДАТКИ …….……..…. 75

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мільйони людей щороку змушені покидати свої домівки або місця постійного проживання, в тому числі через конфлікти, насильство, інноваційні проєкти розвитку, стихійні лиха та зміну клімату, і залишаються переміщеними особами в межах країн свого проживання. Мільйони інших живуть у ситуаціях тривалого переміщення або стикаються з хронічним ризиком переміщення.

Станом на кінець 2022 року у світі налічувалося 71,1 мільйона внутрішньо переміщених осіб [57]. Ці цифри свідчать про те, що внутрішнє переміщення – це криза величезних масштабів, про яку світ здебільшого не знає.

Подолання бідності та голоду, зменшення нерівності, поліпшення харчування, забезпечення здорового способу життя, підвищення якості освіти, зростання добробуту різних вікових груп населення, формування мирного та відкритого суспільства – цілі сталого розвитку, проголошені в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН на період до 2030 року [40] та прийняті Україною, є основними орієнтирами для розробки соціальних проєктів та програм, спрямованих на покращення медичних, соціальних та освітніх послуг для вразливих верств населення в контексті забезпечення їх сталого майбутнього. Досягнення цих цілей є особливо актуальними сьогодні для України, оскільки війна вплинула на рівень добробуту населення, призвела до збільшення чисельності вразливої соціальної групи – внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Ці люди потребують соціальних підтримки та допомоги щодо зменшення впливу наслідків конфлікту на їхнє життя, забезпечення їхнього сталого розвитку, адаптації до життя в громадах, адже переміщення призвело до зростання напруженості в них через необхідність розподілу наявних ресурсів між усіма членами громади. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує специфічна категорія осіб – діти ВПО. За даними державного підприємства «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики

України», загальна кількість зареєстрованих ВПО станом на вересень 2023 р. становить майже 4,9 млн осіб, серед яких діти до 18 років – 1,07 млн, діти без супроводу – 403, діти, позбавлені батьківського піклування – 1 233, діти-особи з інвалідністю – 7 863, діти-сироти – 766 [21; 26; 36; 47].

Таке розгалужене коло питань та аспектів окресленої проблеми свідчить на користь актуальності обраної теми дослідження – **«Соціальна робота з дітьми ВПО в місцях компактного проживання».**

Ступінь дослідженості проблеми. Взаємопов'язані вектори соціальної роботи та сталого розвитку громад, суспільства, взаємодії особистості, сім'ї та громади є новим напрямом, який став причиною активізації досліджень у цій сфері для пошуку шляхів мобілізації ресурсів усіх ВПО та громади, для розробки стратегій, які сприятимуть забезпеченню сталого майбутнього. Такі стратегії ще не були застосовані до ВПО в Україні.

Серед досліджень зарубіжних науковців, присвячених цій тематиці, є роботи, що представляють теорію і практику соціальної роботи з вразливими верствами населення, зокрема з ВПО в умовах військового конфлікту. Соціальна робота з ними базується на екосоціальних засадах. Військові дії розглядаються як причина і наслідок деградації навколишнього середовища (Аніче Александер, Ж. Ламберт, Т. Джон Пардек, К. ван Вормер та ін.). Вплив військового конфлікту на внутрішньо переміщених дітей та сім'ї з акцентом на їх психічне здоров'я, розглядаючи переміщення як проблему соціальної екології, що детермінує депривацію, бідність, соціальне відторгнення, представлено в роботах К. Лай, К. Міллер. Л. Домінеллі в межах концепції зеленої соціальної роботи зосереджує увагу на проблемах соціальної несправедливості, соціального відторгнення та сегрегації людей. Історичний розвиток та дилеми соціальної роботи з переміщеним населенням представлені в роботі П. Бокканьї та Е. Рігарда. Питання різних наслідків внутрішніх переміщень та інтеграції ВПО в приймаючі громади висвітлює А. Каррільйо. Ці дослідження пов'язані з вивченням авторами проблем ВПО, їх життєдіяльності в місцях компактного проживання та соціальних послуг для них у приймаючій

громаді в контексті особливих проблем соціалізації та інтеграції внутрішньо переміщених дітей і дорослих, необхідності комплексного вирішення їх проблем. Екологічна перспектива в соціальній роботі з ВПО та громадою, як свідчать світові дослідження, ґрунтується на підтримці особистості та її оточення, задоволенні її потреб, пошуку та інтеграції ресурсів для вирішення особистих проблем. Наразі соціальна робота в глобальному контексті сталого майбутнього має мультидисциплінарний характер і вимагає від соціального працівника виконання ролі координатора розвитку індивідуальної та соціальної сталості та спрямована на подолання бідності, справедливий розподіл ресурсів, зниження ризиків негативних наслідків на рівні індивіда, сім'ї, групи, громади та суспільства в цілому, інтеграцію особистості в громаду та прийняття її місцевим населенням. Це підкреслює актуальність теоретичного обґрунтування нової теорії соціальної роботи з ВПО та громадою з урахуванням специфіки країни, її конкретного регіону, а також практичної реалізації основних положень у діяльності різних соціальних інституцій, функціонування місць компактного проживання ВПО у контексті перспективи забезпечення сталого майбутнього для зазначеної соціальної групи та громади.

Об'єкт дослідження – соціальний захист дітей ВПО.

Предмет дослідження – практика та інструменти соціальної роботи з дітьми ВПО в місцях компактного проживання.

Мета роботи – розкрити підходи, механізми та схарактеризувати інструменти соціальної роботи з дітьми ВПО в місцях компактного проживання.

Завдання роботи:

1. Здійснити історико-феноменологічний аналіз явища внутрішнього переміщення осіб (ВПО).
2. Схарактеризувати труднощі соціалізації та розкрити зміст соціально-правового захисту дітей ВПО.
3. Висвітлити можливості та процес застосування кейсменеджменту у роботі з дітьми ВПО.

4. Конкретизувати й схарактеризувати психосоціальну підтримку дітей ВПО (на базі ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги»).

Для вирішення поставлених завдань було використано наступні **методи дослідження:** аналіз історичних джерел, літератури професійного соціального спрямування (в т.ч. публіцистики, нормативно-правових актів та інструкцій, статистики, рекомендацій, керівних принципів), порівняння, узагальнення, систематизація матеріалу; вивчення й опрацювання відповідного інструментарію роботи з дітьми у просторах, дружніх до дітей, місцях компактного проживання; спостереження.

База дослідження. Обласна комунальна установа «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги».

Практичне значення одержаних результатів. Результати кваліфікаційної роботи можуть бути корисними для практикуючих соціальних працівників, фахівців соціальної роботи, фасилітаторів, тренерів, психологів, які працюють з дітьми, що переживають кризу, травму, стрес у зв'язку з вимушеною необхідністю змінити місце проживання, а також для студентів спеціальностей «Соціальна робота», «Освітні, педагогічні науки» в при підготовці до занять з навчальних дисциплін «Кейсменеджмент», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Соціальна робота з сім'ями», «Соціальна робота в громаді», «Соціальна робота з біженцями та мігрантами», «Соціально-освітня підтримка населення в кризових умовах та надзвичайних ситуаціях».

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів (по 2 підрозділи у кожному), висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (57 найменувань), додатків (4 позиції). Загальний обсяг роботи – 110 сторінок, з яких основного тексту 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Історико-феноменологічний аналіз явища внутрішнього переміщення осіб

Конфлікти та інші ситуації, пов'язані з політичною або економічною напруженістю, часто спричиняють переміщення населення, оскільки люди рятуються від переслідувань або насильства. Застосовуване законодавство варіюється залежно від того, чи перетинали ці люди міжнародний кордон. Якщо так, то вони стають біженцями і на них поширюється міжнародне законодавство про біженців. Якщо ні, вони залишаються «внутрішньо переміщеними особами» (ВПО).

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це «особи або групи осіб, які були змушені або зобов'язані тікати або покинути свої будинки чи місця постійного проживання, зокрема, внаслідок або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуацій повсюдного насильства, порушень прав людини або стихійних лих чи антропогенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон» [43].

Ключовими елементами цього визначення (яке є описовим, проте не передбачає правового статусу) є [52]:

1. Вимушений характер переміщення.
2. Той факт, що таке переміщення відбувається в межах національних кордонів. До ВПО належать як громадяни, так і інші звичайні мешканці країни, в якій вони переміщуються, до яких можуть належати, наприклад, особи без громадянства.

Категорія внутрішньо переміщених осіб включає (але не обмежуються ними) [48; 53]:

- Сім'ї, які опинилися між ворогуючими сторонами (країнами) і змушені покидати свої домівки під безперервними бомбардуваннями або загрозою збройних нападів, причому відповідальність за їхнє переміщення може нести їхній власний уряд.
- Мешканці бідних районів, що стали небезпечними та непридатними для проживання, принаймні тимчасово, через вплив погодних, геофізичних або технологічних небезпек.
- Громади (спільноти) корінних народів змушені покидати свої споконвічні землі, щоб звільнити місце для будівництва дамб та інших інфраструктурних проєктів.
- Сім'ї, які змушені покидати свої домівки через постійні переслідування з боку місцевих злочинних угруповань.
- Сільські громади (спільноти), чиї засоби до існування знищені посухою, в результаті чого вони не можуть прогодувати свої сім'ї і змушені шукати зовнішньої допомоги деінде.
- Мешканці прибережних, гірських або посушливих районів, чиї землі та засоби до існування безповоротно втрачені через поступову деградацію довкілля, пов'язану з впливом зміни клімату.

Важливо, що ВПО мають право користуватися тими ж привілеями і свободами відповідно до міжнародного та національного законодавств, що й інші люди у своїй країні.

Деякі з типових потреб і ризиків у сфері захисту, що виникають при внутрішньому переміщенні, включають розлуку з сім'єю, втрату документів, свободу пересування в таборах і за їх межами, втрату майна, а також подальший ризик вторинного або подальшого переміщення.

Досягнення довгострокового вирішення проблеми внутрішнього переміщення означає, що ВПО більше не мають особливих потреб у допомозі та захисті, які безпосередньо пов'язані з їхнім переміщенням, і можуть

користуватися своїми правами людини без дискримінації через їхнє переміщення [55].

Досягнення довгострокового вирішення проблеми внутрішнього переміщення – це процес, якого можна досягти шляхом сталої інтеграції:

- назад до місця походження (повернення);
- у місцевості, де ВПО знайшли притулок (місцева інтеграція);
- в іншій частині країни (переселення).

Керівні принципи з питань переміщення осіб всередині країни (ООН, 1998, надалі – Керівні принципи) – Guiding Principles on Internal Displacement, – визначають права внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та обов'язки урядів щодо них відповідно до міжнародного права. Документ підкреслює головну відповідальність національних органів влади за захист і допомогу всім ВПО, незалежно від причини їхнього переміщення [43].

Для розуміння сутності проблеми та шляхів її ефективного вирішення з'ясуємо різницю між поняттями «внутрішньо переміщена особа» та «біженець».

Відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року, «біженець – це особа, яка внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває поза межами країни своєї громадянської належності і не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися ним внаслідок таких побоювань; або яка, не маючи певного громадянства і перебуваючи за межами країни свого колишнього постійного проживання внаслідок таких подій, не може повернутися до неї або не бажає повернутися внаслідок таких побоювань» [in 57].

Вирішальною вимогою для того, щоб вважатися біженцем, є перетин міжнародного кордону. Тому особи, насильно переміщені зі своїх домівок, які не можуть або не хочуть перетинати кордон, не вважаються біженцями, навіть

якщо вони перебувають у тих самих обставинах і стикаються з тими самими проблемами, що й біженці.

На відміну від біженців, внутрішньо переміщені особи не мають особливого статусу в міжнародному законодавстві з правами, специфічними для їхньої ситуації. Термін «внутрішньо переміщена особа» є лише описовим.

Внутрішнє переміщення було включено до міжнародного порядку денного і визнано важливою проблемою глобального масштабу на початку 1990-х років [16]. На той момент внутрішнє переміщення не мало ані чіткого визначення, ані нормативної бази, якою могли б керуватися держави та міжнародні гуманітарні організації.

З того часу це питання пройшло довгий шлях. Так, потреба в міжнародних стандартах захисту внутрішньо переміщених осіб стала очевидною в 1990-х роках, коли кількість людей, вимушених покинути свої країни через збройні конфлікти, етнічні чвари та порушення прав людини, почала стрімко зростати. Перша глобальна оцінка кількості ВПО, складена у 1982 році, налічувала лише 1,2 мільйона осіб в 11 країнах. До 1995 року в більш ніж 40 країнах світу налічувалося вже від 20 до 25 мільйонів ВПО, що майже вдвічі перевищувало кількість біженців [57].

Керівні принципи узгоджуються з міжнародним правом у галузі прав людини та гуманітарним правом, а також «біженським» правом і відображають їх за аналогією. Принципи тлумачать і застосовують ці існуючі норми до ситуації переміщених осіб.

Хоча принципи не є обов’язковим до виконання правовим документом, вони набули значного авторитету з моменту їх прийняття у 1998 році. Генеральна Асамблея ООН визнала їх важливою міжнародною основою для захисту ВПО і закликала всіх відповідних суб’єктів використовувати їх, коли вони стикаються з ситуаціями внутрішнього переміщення. Регіональні організації та держави також визнали ці принципи корисним інструментом, а деякі з них включили їх у свої закони та політику [45].

На відміну від біженців, не існує міжнародного універсального договору, який би стосувався саме ВПО. Тому Керівні принципи, представлені тодішнім Представником Генерального секретаря ООН з питань ВПО М. Френсісом Денгом Комісії ООН з прав людини в 1998 році, стали важливою віхою в процесі створення нормативної бази для захисту ВПО [57].

З того часу відбулася низка інших важливих подій, які дозволили привернути увагу до цього питання в регіональних і міжнародних політичних дискусіях. Тож розглянемо ключові документи, пов'язані з внутрішнім переміщенням [46]:

- *Вирішення проблеми внутрішнього переміщення: Рамки національної відповідальності*.

Цей документ був розроблений у 2005 році Проєктом Брукінгс-Бернського інституту з питань внутрішнього переміщення як керівництво для розробки ефективного національного реагування та кроків, необхідних для вирішення проблем внутрішнього переміщення. Він встановлює орієнтири для дій уряду, вказує на те, що реакція національної влади має бути спрямована на всі причини внутрішнього переміщення та всі групи ВПО без дискримінації між ними, а також на задоволення всіх потреб на всіх етапах переміщення та в усіх постраждалих районах. До цього мають бути залучені всі відповідні відомства та рівні влади – центральні та місцеві. Уряди також повинні докладати зусиль для забезпечення надання допомоги та захисту ВПО на територіях, що перебувають під контролем недержавних збройних формувань, а також для співпраці з міжнародними суб'єктами там, де національні можливості є недостатніми [in 46].

- *Протокол про внутрішньо переміщених осіб, прийнятий у районі Великих озер (Північна Америка)*.

Протокол про захист і допомогу внутрішньо переміщеним особам, прийнятий Міжнародною конференцією з питань регіону Великих озер (МКРВО, Північноамериканський регіон Великих озер – це двонаціональний канадсько-американський регіон з центром навколо Великих озер, що включає

американські штати Іллінойс, Індіана, Мічиган, Міннесота, Нью-Йорк, Огайо, Пенсильванія, Вісконсін та канадську провінцію Онтаріо) у 2006 році як один з десяти протоколів до Пакту про безпеку, стабільність і розвиток, став першим юридично обов'язковим документом, який включив Керівні принципи з питань переміщення осіб всередині країни в міжнародне право. Пакт і протоколи до нього набули чинності у 2008 році як зобов'язання 11 країн-членів МКРВО. Інші протоколи також підвищують якість захисту прав людини, доступного для ВПО в регіоні. Протокол про майнові права осіб, які повертаються, безпосередньо стосується захисту ВПО, в той час як Протокол про запобігання злочину геноциду, воєнних злочинів і злочинів проти людяності та покарання за них і Протокол про запобігання і припинення насильства щодо жінок і дітей мають потенціал для усунення деяких першопричин втечі, зміцнення безпеки людини і створення умов для повернення.

Протокол про ВПО зобов'язує держави-члени МКРВО прийняти національне законодавство, розроблене в консультаціях з самими ВПО, включити в нього Керівні принципи і забезпечити правову основу для їх реалізації (ст. 6.3, 6.5). У ньому розглядаються деякі конкретні проблеми, що випливають з досвіду внутрішнього переміщення в регіоні Великих озер, такі як заходи захисту скотарів, приймаючих громад і сімей зі змішаною етнічною ідентичністю, а також передбачається створення регіонального механізму для моніторингу захисту ВПО. Однак в одному відношенні формулювання протоколу може підірвати існуючі зобов'язання держав регіону відповідно до Африканської хартії прав людини і народів та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Стаття 4.1(g) пропонує вужчу гарантію свободи пересування і вибору місця проживання для ВПО – «в межах визначених районів розташування» – у порівнянні з Керівними принципами та попередніми документами [in 46].

У 2008 році міжнародна організація Центр моніторингу внутрішнього переміщення (Internal displacement monitoring centre IDMC) та Міжнародна

ініціатива з прав біженців опублікували посібник для громадянського суспільства з використання Пакту Великих озер для просування прав ВПО.

- *Концептуальні засади МПК (Міжвідомчого постійного комітету) щодо довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб*.

Рамкова концепція була опублікована в 2010 році на основі відгуків на попередню версію, яка була пілотована в 2007 році. Рамкова програма визначає три можливі варіанти врегулювання, за допомогою яких можуть бути досягнуті довгострокові рішення щодо внутрішнього переміщення: стале повернення ВПО до своїх домівок або місць постійного проживання, інтеграція в місцях, куди вони були переміщені, або поселення в іншій частині країни, і підкреслює, що ці рішення повинні бути добровільними, усвідомленими і повинні відбуватися в умовах безпеки та гідності. У ньому викладено вісім критеріїв для визначення ступеня досягнення довгострокового рішення, а також принципи, якими слід керуватися в цьому процесі, і те, як він має бути організований [in 46].

- *Кампальська конвенція.*

З моменту набуття чинності 6 грудня 2012 року Кампальська конвенція увійшла в історію як перший у світі регіональний інструмент, який юридично зобов'язує уряди забезпечувати захист прав і добробуту тих, хто був змушений тікати в межах своїх країн через конфлікти, насильство, стихійні лиха та порушення прав людини.

Підтверджує, що національні органи влади несуть головну відповідальність за надання допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) і створення умов, необхідних для досягнення довгострокових рішень проблеми переміщення. Всебічно розглядає різні причини внутрішнього переміщення: збройні конфлікти, загальне насильство, антропогенні або стихійні лиха, а також проекти розвитку, такі як будівництво дамб або придбання землі для великомасштабного сільського господарства. Визнає важливу роль, яку відіграють організації громадянського суспільства та приймаючі громади у наданні допомоги ВПО, і зобов'язує уряди оцінювати потреби та вразливість

ВПО та приймаючих громад з метою подолання наслідків внутрішнього переміщення. Сприяє прийняттю національного законодавства щодо захисту та допомоги ВПО, а також політики, спрямованої на вирішення проблем переміщення [in 46].

- *Керівні принципи ООН з питань переміщення осіб всередині країни.*

Керівні принципи – це 30 стандартів, які окреслюють захист, доступний для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Вони детально описують права та гарантії, що стосуються захисту ВПО від примусового переміщення, їхнього захисту та допомоги під час переміщення, аж до досягнення довгострокових рішень [in 46].

30 Керівних принципів структуровані за фазами переміщення. Вони стосуються захисту від переміщення (принципи 5-9), захисту під час переміщення (принципи 10-23), рамок гуманітарної допомоги (принципи 24-27) та захисту під час повернення, місцевої інтеграції в місцях, де особи були переміщені, та переселення в іншу частину країни (принципи 28-30) [43].

Принципи є керівництвом для всіх відповідних суб'єктів: Спеціального доповідача ООН при виконанні свого мандату; держав, які стикаються з явищем внутрішнього переміщення; всіх інших органів влади (у тому числі де-факто влади), груп і осіб у їхніх відносинах з ВПО; міжнародних і неурядових організацій.

Керівні принципи стверджують, що ВПО мають право користуватися без дискримінації тими ж правами і свободами, передбаченими міжнародним і національним законодавством, що й інші особи в їхній країні. Принципи встановлюють, що ВПО не повинні піддаватися дискримінації лише через їхнє переміщення або через їхню расу, стать, мову, релігію, соціальне походження чи інші подібні фактори.

Принципи підтверджують право не бути свавільно переміщеним і забороняють переміщення на етнічній, релігійній або расовій основі. Таким чином, вони заповнюють деякі важливі прогалини у захисті ВПО, прямо вказуючи на те, що лише імпліцитно охоплюється міжнародним правом.

Принципи підтверджують, що національні органи влади несуть головну відповідальність за забезпечення дотримання основних прав ВПО на їжу, воду, житло, гідність і безпеку, а також за полегшення їхнього доступу до всіх інших прав. ВПО також мають право шукати притулку в іншій країні.

На етапі повернення додому (на первинну територію проживання) Принципи підкреслюють важливість добровільного і безпечного повернення з гідністю, а також необхідність надання допомоги переміщеним особам у відновленні їхньої власності та майна.

Тож можна стверджувати про комплексний характер зазначеного документу, об'єктивність запропонованих підходів та раціональність його застосування у роботі з внутрішньо переміщеними особами.

1.2. Соціально-правовий захист дітей внутрішньо переміщених осіб: соціальний статус, потреби, права, гарантії, сприяння

Досвід внутрішнього переміщення є руйнівним для всіх, хто постраждав, і особливо для дітей, оскільки вони стикаються з особливими ризиками. Граса Машел у своєму знаковому дослідженні «Вплив збройних конфліктів на дітей», опублікованому в 1996 році, звернула особливу увагу на становище дітей, вимушених покинути свої домівки внаслідок збройного конфлікту: «Тікаючи від небезпек конфлікту, сім'ї та діти продовжують наражатися на численні фізичні небезпеки. Їм загрожують раптові напади, обстріли, снайпери і наземні міни, вони часто змушені днями йти пішки, маючи лише обмежену кількість води та їжі. За таких обставин діти гостро недоїдають і схильні до хвороб, і вони першими гинуть. Дівчатка в бігах ще більш вразливі, ніж зазвичай, до сексуального насильства. Діти, які змушені тікати самостійно, щоб забезпечити своє виживання, також піддаються підвищеному ризику. Багато з них залишають домівки, щоб уникнути примусової вербовки, але виявляють, що втікаючи, вони все одно наражаються на ризик вербування, особливо якщо вони не мають документів і подорожують без своїх родин» [49].

Більше того, багато, якщо не більшість, внутрішньо переміщених дітей не мають доступу до освіти. Не маючи доступу до освіти, вони позбавлені не лише можливості навчатися, але й важливого інструменту захисту та джерела психосоціальної підтримки. Відсутність доступу до освіти також підриває їхній розвиток і майбутній потенціал.

Переміщення є особливо дестабілізуючим і травматичним досвідом для дітей, оскільки воно вириває їх з корінням і наражає на ризики в той період їхнього життя, коли вони найбільше потребують захисту і стабільності. Можливо, найбільш тривожним є те, що складні умови, в яких перебувають внутрішньо переміщені особи, як правило, не вирішуються роками, а то й десятиліттями. У всьому світі середня тривалість переміщення сьогодні становить майже 20 років. Багато дітей виростають, відчуваючи на собі життя внутрішньо переміщених осіб [39].

Проте немає жодної причини, чому мільйони дітей повинні страждати від внутрішнього переміщення. Сторони конфлікту мають зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом захищати цивільне населення під час війни. Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) справедливо підкреслює, що якби ці зобов'язання і права людини дотримувалися, більшість людей, які сьогодні змушені покинути свої домівки через насильство, могли б залишатися в безпеці вдома. Насправді ж, як зазначає Центр моніторингу внутрішнього переміщення (IDMC), «переміщення продовжуватиме порушувати і руйнувати життя людей, якщо не буде постійних зусиль, спрямованих на те, щоб заохотити всі сторони конфлікту дотримуватися цих зобов'язань» [46].

Саме тому прийнято робочий документ, що є другим у серії публікацій Канцелярії Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань дітей у збройних конфліктах та привертає увагу до особливої вразливості та ризиків, з якими стикаються діти, внутрішньо переміщені, зокрема, внаслідок збройного конфлікту, а також до обов'язків урядів та всіх інших органів влади щодо надання внутрішньо переміщеним дітям захисту, якого вони потребують і на який вони мають право. Його мета – спрямовувати та підтримувати

адвокаційні зусилля, зокрема, щодо урядів, оскільки вони несуть основну відповідальність за захист, допомогу та забезпечення прав внутрішньо переміщених дітей, а також адвокацію щодо всіх сторін конфлікту, оскільки вони зобов'язані за міжнародним гуманітарним правом захищати цивільне населення, в тому числі наймолодших серед них [54].

Робочий документ починається з короткого огляду правової бази для захисту ВПО. Далі в ньому описано шістнадцять прав і гарантій, що охоплюють низку проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені діти, зокрема в умовах збройного конфлікту. У кожному розділі, присвяченому правам і гарантіям, окреслено основні проблеми, з якими стикаються внутрішньо переміщені діти, викладено найактуальніші правові принципи, а також запропоновано ключові питання, які слід піднімати, зокрема, перед урядами та всіма іншими органами влади, з метою забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених дітей.

Перші три з розглянутих прав і гарантій представляють всеохоплюючі принципи, які застосовуються до всіх шістнадцяти прав і гарантій внутрішньо переміщених дітей, розглянутих у цьому документі. Вони є такими [54]:

- *Недискримінація:* внутрішньо переміщені діти мають такі ж права, як і всі інші діти, і повинні мати можливість користуватися цими правами без дискримінації. Забезпечення доступу внутрішньо переміщених дітей до своїх прав на умовах повної рівності вимагає врахування та задоволення їхніх особливих потреб і вразливостей.

- *Найперше – інтереси дитини:* всі заходи та ініціативи, що вживаються для захисту дітей, повинні бути спрямовані, перш за все, на забезпечення фізичного, психічного та соціального благополуччя дитини.

- *Участь:* діти мають права, і їх слід залучати та розширювати їхні можливості як правовласників, що мають певні обов'язки, включно з правом висловлювати свою думку та бути почутими при прийнятті рішень, що впливають на їхнє життя.

Діти, які є внутрішньо переміщеними особами або перебувають під загрозою переміщення, мають такі ж права, як і всі інші діти. Ці права чітко гарантовані та міцно закріплені у великому масиві міжнародного права, зокрема, у міжнародному праві прав людини та міжнародному гуманітарному праві. Перш ніж перейти до шістнадцяти прав і гарантій, що розглядаються в зазначеному робочому документі, важливо мати уявлення про правову базу, що лежить в їх основі.

Права людини – це свободи та гарантії, якими має право користуватися кожна людина. Міжнародне право в галузі прав людини, яке складається з договірного та звичаєвого права, підтверджує ці права та зобов'язує держави поважати, захищати і реалізовувати права людини без будь-якої дискримінації, в тому числі за ознаками віку, статі, етнічного походження, релігії, народження чи іншого статусу (див. пункт «Недискримінація» вище) [45].

Загальна декларація прав людини (ЗДПЛ) 1948 року встановлює основні громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права, на які мають право всі люди. Хоча сама по собі Декларація не є обов'язковим правовим документом, багато її принципів становлять звичаєве право та/або були включені в договірне право і, відповідно, набули обов'язкової сили [in 39].

На основі Загальної декларації прав людини та включення її принципів до юридично обов'язкового договірного права укладено два пакти: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), обидва 1966 року [in 39].

Декілька додаткових міжнародних документів з прав людини посилюють і деталізують захист прав людини, що стосуються або конкретних питань, таких як катування або расова дискримінація; або конкретних груп осіб, які можуть стикатися з особливими перешкодами на шляху до повного і рівного здійснення своїх прав, включаючи жінок, осіб з інвалідністю та дітей.

Права дітей найбільш повно сформульовані в Конвенції про права дитини (КПД) 1989 року. Важливо, що КПД є найбільш широко ратифікованим міжнародним документом з прав людини у світі, адже всі держави, окрім двох –

Сомалі та Сполучених Штатів – підписали її. Багато положень КПД також є частиною звичаєвого права, тобто вони застосовуються незалежно від того, чи ратифікувала КПД та чи інша держава. Більше того, КПД не допускає жодних відступів під час надзвичайних ситуацій: повний спектр прав, сформульованих у ній, застосовується за будь-яких обставин. У ситуаціях збройного конфлікту особливо актуальним є Факультативний протокол до КПД щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року [in 39; 54].

У ситуаціях збройного конфлікту вступає в силу міжнародне гуманітарне право (МГП) (і застосовується разом з міжнародним правом, що застосовується до збройних конфліктів загалом, включаючи більшість положень міжнародного права прав людини). МГП застосовується в усіх ситуаціях збройного конфлікту, як міжнародного, так і неміжнародного, і однаково поширюється на всі сторони конфлікту. Основними інструментами МГП є чотири Женевські конвенції 1949 року та два Додаткові протоколи до них 1977 року. МГП, зокрема його основний принцип розрізнення, який вимагає, щоб сторони конфлікту завжди розрізняли комбатантів і цивільних осіб, забезпечує критично важливий захист цивільного населення, в тому числі особливий захист дітей [in 39].

Міжнародне гуманітарне право (і міжнародне право, що застосовується до збройних конфліктів загалом) надає дітям особливий захист на додаток до загального захисту, що надається цивільним особам, через низку конкретних положень, що передбачають, наприклад, спеціальні заходи для забезпечення добробуту дітей, захист майбутніх матерів, заходи для возз’єднання сімей, гарантії освіти та заборону нападів на цивільні об’єкти, включаючи школи.

Хоча ні в міжнародному праві прав людини, ні в міжнародному гуманітарному праві немає прямої згадки про «внутрішньо переміщених осіб», а тим більше про «внутрішньо переміщених дітей», права і гарантії, які в них сформульовані, забезпечують широкий захист внутрішньо переміщених дітей і створюють міцну правову основу для відстоювання їхніх прав.

Підтверджуючи основні права та гарантії, передбачені міжнародним правом, регіональні правові інструменти та рекомендації часто також

розвивають їх, у тому числі з прямим посиланням на внутрішньо переміщених дітей. Зокрема, Конвенція Африканського Союзу про захист внутрішньо переміщених осіб в Африці та надання їм допомоги (Кампальська конвенція – див. підрозділ 1.1) підтверджує зобов'язання держав дотримуватися міжнародного права в галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також містить конкретні положення, що підтверджують право внутрішньо переміщених осіб на особисту документацію, на освіту, на захист дітей від вербування та будь-якої іншої участі у військових діях, від викрадення, викрадення, сексуального рабства та торгівлі людьми, а також на захист, який відповідає особливим потребам розлучених і несупроводжуваних неповнолітніх, а також матерів з малолітніми дітьми [in 46]. Африканська хартія прав і добробуту дитини 1990 року підкреслює відповідальність держав за забезпечення того, щоб внутрішньо переміщені діти «отримували належний захист і гуманітарну допомогу», і звертає особливу увагу на важливість возз'єднання сімей, розлучених внаслідок переміщення (статті 23 і 25). Рада Європи прийняла низку рекомендацій щодо внутрішнього переміщення, в тому числі щодо права внутрішньо переміщених дітей на освіту [in 39].

Національне законодавство має важливе значення для підтвердження міжнародних і регіональних стандартів у національному контексті. Зростаюча кількість країн прийняли або переглянули національне законодавство з метою кращого просування та захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Як правило, ці національні закони та політичні рішення, що стосуються внутрішнього переміщення, включають конкретні положення, що підтверджують права та гарантії внутрішньо переміщених дітей.

Особлива увага становищу внутрішньо переміщених дітей приділяється в уже згадуваних у попередньому підрозділі Керівних принципах ООН з питань переміщення осіб всередині країни, що дозволяють сформувати конкретні уявлення щодо соціального статусу, потреб, прав та гарантій для окресленої категорії осіб. Як загальний принцип, внутрішньо переміщені діти, особливо неповнолітні без супроводу дорослих, а також вагітні жінки та матері з

малолітніми дітьми, «мають право на захист і допомогу, які вимагаються у зв'язку з їхнім станом, і на поводження, що враховує їхні особливі потреби» (Принцип 4.2) [43]. Більш конкретно, Принципи також стверджують: право сімей залишатися разом і на швидке возз'єднання (Принципи 7 і 17); захист дітей від продажу в шлюб, експлуатації та примусової праці (Принцип 11); захист дітей від вербування або участі у воєнних діях (Принцип 12); право на документи на власне ім'я, включаючи свідоцтва про народження (Принцип 22); Право на освіту, включаючи рівну участь дівчат (Принцип 23) [43].

Найбільш конкретно *перелік прав дітей ВПО, зокрема, в умовах збройного конфлікту,* виглядає наступним чином [50; 51; 54]:

- Право на життя, гідність та фізичну, психічну і моральну недоторканність.
- Право на достатній життєвий рівень як під час, так і після конфлікту.
- Право на фізичну безпеку та надання безпечного простору.
- Внутрішньо переміщених дітей не можна вербувати або дозволяти їм брати участь у бойових діях.
- Право на захист від усіх форм сексуального та гендерного насильства.
- Внутрішньо переміщені діти повинні бути захищені від торгівлі людьми, примусової праці, примусової проституції, сексуальної експлуатації, примусових ранніх шлюбів та незаконного усиновлення.
- Право на документацію.
- Право на єдність сім'ї.
- Право на освіту.
- Право на психосоціальну підтримку та програми реінтеграції.
- Право на свободу релігії та переконань і на участь у культурному та громадському житті.
- Право на свободу пересування, в тому числі з таборів і в межах таборів.
- Право на довгострокові рішення.

У всьому світі Керівні принципи, перекладені більш ніж 40 мовами, широко розповсюджуються та використовуються, в тому числі самими дітьми

та серед дітей, переміщених всередині країни, для заохочення та захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Наприклад: в Індонезії була опублікована і широко розповсюджена у постраждалих від конфлікту районах версія Керівних принципів у вигляді коміксів, особливо орієнтована на дітей і дорослих з низьким рівнем грамотності; у Колумбії Defensoria del Pueblo (омбудсмен) розпочала кампанію з підвищення обізнаності громадськості на основі Керівних принципів, яка зосереджувалася на правах внутрішньо переміщених дітей; у Бурунді та Ліберії театральні колективи доносили ключові ідеї Керівних принципів до ВПО та приймаючих громад за допомогою театральних вистав, танців та пісень; а в Грузії місцева НУО підтримала внутрішньо переміщених дітей у створенні малюнків та картин, що відображають ключові ідеї Керівних принципів, наприклад, про права власності, які були перетворені на плакати в рамках загальнонаціональної інформаційно-пропагандистської кампанії [42; 45; 46]. Такі факти свідчать про практичний, прикладний характер зазначеного документу та сприяють розумінню можливостей і перспектив щодо його застосування, а отже – сприяння соціальній захищеності дітей ВПО.

Звісно, за вихідний момент беремо твердження, що *внутрішньо переміщені діти мають такі ж права і свободи, як і всі інші діти у своїй країні.* Однак у реальності внутрішньо переміщені особи часто стикаються з *дискримінацією.* У багатьох випадках саме дискримінація за етнічною, расовою чи релігійною ознакою змушує людей тікати. Після переміщення внутрішньо переміщені особи часто виявляють, що ці форми дискримінації зберігаються і перешкоджають їхньому доступу до захисту та допомоги.

Більше того, багато ВПО піддаються стигматизації просто за те, що вони переміщені. Замість того, щоб розглядатися як люди, які потребують захисту і гуманітарної допомоги, внутрішньо переміщені особи часто маргіналізуються і стикаються з дискримінацією, наприклад, у доступі до продовольчої допомоги, медичної допомоги, освіти, реєстрації актів цивільного стану, включаючи реєстрацію народження, захисту з боку уряду, поліції і військових, і навіть до національних систем захисту дітей.

Дискримінація ВПО також може стати на заваді пошуку довгострокового рішення проблеми переміщення. Навіть коли конфлікт вщухає і збройні дії припиняються, дискримінаційні напади та практики можуть продовжуватися. Для ВПО може бути небезпечно повертатися додому, оселятися в іншій громаді або реінтегруватися, оскільки їх іноді сприймають як тягар для місцевих громад і загрозу і без того обмеженим ресурсам. Вони також можуть не мати рівного доступу до державних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальні послуги, а також до можливостей працевлаштування, і тому не можуть реінтегруватися у свої громади та налагодити своє життя.

Таким чином, серед відповідних правових принципів *захист від дискримінації* є основоположним правом людини, яке не може бути порушене за жодних обставин. Воно сформульоване практично в кожному міжнародному та регіональному документі з прав людини. Конвенція про права дитини підтверджує, що всі права, викладені в КПД, повинні поважатися «без будь-якої дискримінації, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження дитини, її батьків чи законних опікунів, майнового стану, стану здоров'я, інвалідності, народження або смерті, майнового стану, стану здоров'я, народження або інших обставин» [in 50] і що держави повинні «вжити всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних думок або переконань батьків, законних опікунів або членів сім'ї дитини» [in 51]. *Принцип недискримінації* також включає в себе звичаєве право, що означає, що він застосовується незалежно від того, підписала держава певну конвенцію з прав людини чи ні.

У ситуаціях збройного конфлікту міжнародне гуманітарне право стверджує, що з усіма цивільними особами слід «поводитися гуманно, без будь-якого несприятливого розрізнення за ознакою раси, кольору шкіри, релігії чи віри, статі, народження, майнового стану або за будь-якими іншими подібними критеріями» [in 39].

Таким чином, очевидно, що внутрішньо переміщені особи повинні користуватися в повній рівності тими ж правами і свободами, що й інші особи в їхній країні. Крім того, що Керівні принципи прямо заявляють про це, вони також підтверджують, що внутрішньо переміщені особи, як і всі інші особи, повинні користуватися своїми правами «без будь-якої дискримінації, зокрема, за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії або переконань, політичних або інших поглядів, національного, етнічного чи соціального походження, правового або соціального статусу, віку, інвалідності, майнового стану, народження або за будь-якими іншими подібними критеріями» [43], Керівні принципи визначають, що «внутрішньо переміщені особи, незалежно від того, проживають вони в таборах чи ні, не повинні піддаватися дискримінації внаслідок їхнього переміщення, включаючи (але не обмежуючись цим) право на свободу думки, релігії або переконань, поглядів і їх вираження, на вільне об’єднання і рівну участь у справах громади, а також право спілкуватися мовою, яку вони розуміють» [43].

Важливо розуміти, що *принцип недискримінації* не виключає вжиття спеціальних заходів для задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб і, зокрема, певних груп внутрішньо переміщених осіб, включаючи дітей. Дійсно, Керівні принципи визнають, що «деякі внутрішньо переміщені особи, такі як діти, особливо неповнолітні без супроводу дорослих, вагітні жінки, матері з малолітніми дітьми, жінки, які очолюють домогосподарства, інваліди та особи похилого віку, мають право на захист і допомогу, що вимагаються з огляду на їхній стан, і на поводження, що враховує їхні особливі потреби» [43].

Відповідно, *механізми адвокації та соціальної захищеності дітей ВПО* передбачають, що держави повинні оцінити та забезпечити, щоб національні закони, політика та програми прямо чи опосередковано не дискримінували або іншим чином не обмежували права внутрішньо переміщених дітей, вносячи зміни до законодавства у разі виявлення законодавчих бар’єрів.

Національні органи влади повинні підвищувати рівень обізнаності через публічні заяви та інформаційні кампанії, щоб привернути увагу широкої

громадськості та державних службовців до особливих ризиків та викликів, з якими стикаються ВПО, у тому числі до того, як внутрішнє переміщення впливає на дітей.

Національні органи влади та інші відповідні суб'єкти, залучені до реагування на внутрішнє переміщення, повинні розробляти та впроваджувати програми підтримки ВПО разом з іншими групами населення, які постраждали від переміщення та перебувають у вразливому становищі, до яких належать громади, що перебувають у зоні ризику в місцях походження ВПО, та приймаючі громади, які приймають ВПО.

ВПО повинні мати доступ до програм правової допомоги для розслідування та відшкодування шкоди у випадках, коли ВПО вважають, що вони зіткнулися з дискримінацією при здійсненні своїх прав. Такі програми правової допомоги повинні включати координаторів, що спеціалізуються на правах ВПО та дітей.

Принцип «найкращого забезпечення інтересів дитини» має бути першочерговим у всіх діях, що стосуються дітей.

Термін «найкращі інтереси» можна широко визначити як «благополуччя дитини», що охоплює фізичні, психічні та соціальні аспекти життя дитини [20; 51]. Внутрішнє переміщення часто загрожує всім трьом показникам благополуччя.

Концепція «найкращих інтересів дитини» з часом розвинулася в системі соціального захисту дітей, оскільки дітей почали розглядати як унікальних особистостей з різними потребами, які потребують допомоги дорослих через брак досвіду та суджень, а не тому, що вони не є повноцінними людьми або власністю своїх батьків [11; 50].

Несупроводжувані та діти, розлучені з родиною, сім'єю, братами чи сестрами, є одними з найбільш вразливих серед внутрішньо переміщених дітей. Тому, розглядаючи питання догляду та безпеки таких дітей, слід особливо наголошувати на найкращому забезпеченні їхніх інтересів.

Визначаючи, що є найкращим для дитини, слід також враховувати, що може бути «найменш шкідливою альтернативою», коли можливості та ресурси обмежені. Необхідно створити механізми для визначення та оцінки альтернатив існуючому стану речей як частини комплексної системи захисту дітей. Крім того, необхідно на ранніх стадіях розглядати можливі негативні наслідки будь-якого запропонованого закону, політики або бюджетних асигнувань, що впливають на дітей та реалізацію їхніх прав, а також розробити безперервний процес оцінки [10; 11; 20].

Керівництво щодо дій, спрямованих на забезпечення найкращих інтересів дитини, було розроблено УВКБ ООН (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців) у співпраці з ЮНІСЕФ, МКЧХ, Комітетом ООН з прав дитини та кількома неурядовими партнерами. УВКБ ООН, наприклад, розробило процес, який називається «Визначення найкращих інтересів» (ВНІ) [10]. Хоча держави несуть основну відповідальність за проведення ВНІ, власні керівні принципи УВКБ ООН вимагають проведення ВНІ у трьох ситуаціях:

1. Під час визначення найбільш прийнятного довгострокового рішення для несупроводжуваних та дітей-біженців, розлучених зі своєю родиною.

2. При прийнятті рішень про тимчасову опіку над несупроводжуваними та дітьми, розлученими зі своєю сім’єю, за певних виняткових обставин.

3. При прийнятті рішень, які можуть передбачати розлучення дитини з батьками проти її волі [35].

ВНІ включає суворі процедурні гарантії, які повинні сприяти адекватній, недискримінаційній участі дитини, забезпечувати залучення осіб, які приймають рішення, з відповідними знаннями та досвідом, а також збалансовувати всі відповідні фактори при розгляді найкращих варіантів.

У випадках, що стосуються дітей без супроводу дорослих і розлучених із сім’єю, коли УВКБ ООН просить допомогти у возз’єднанні сім’ї, а формальний ВНІ не вимагається, УВКБ ООН, тим не менш, проводить оцінку найкращих інтересів, щоб переконатися, що возз’єднання сім’ї відповідає найкращим інтересам дитини і не наражає її на небезпеку зловживань або порушень прав

людини, які переважають переваги возз'єднання сім'ї. У ситуаціях, коли державні структури не функціонують, але існує Робоча група з питань захисту/Робоча група з питань захисту дітей під егідою ООН, ця група може консультувати щодо процедур ВНІ [10; 11; 30; 35].

Серед відповідних правоих принципів правова норма про «найкраще забезпечення інтересів» дитини була трансформована у принцип, який вимагає від держав систематично враховувати, як їхні рішення та дії можуть вплинути на права та інтереси дітей, які повинні ґрунтуватися на «найкращому забезпеченні інтересів» дитини, що є одним із чотирьох основних принципів КПД.

Оскільки повага до поглядів дитини є одним з основних принципів КПД і не може бути відокремлена від концепції найкращих інтересів, слід докладати всіх зусиль для того, щоб брати до уваги бажання і погляди дітей, які є достатньо дорослими і здатними їх висловлювати.

Виконавчий комітет УВКБ ООН підкреслює, що «держави повинні утримуватися від затримання дітей і робити це лише як крайній захід і протягом найкоротшого відповідного періоду часу, враховуючи при цьому найкращі інтереси дитини», і що «держави повинні вживати всіх можливих заходів для запобігання розлученню дітей з батьками і якнайшвидшого возз'єднання дітей, якщо розлука сталася» [35].

Національне законодавство та національна судова практика можуть містити більш конкретні вказівки щодо загальних принципів, викладених у міжнародних документах, і їх слід ретельно проаналізувати на предмет доречності. Зокрема, Африканська хартія прав і добробуту дитини стверджує, що найкраще забезпечення інтересів дитини є першочерговим завданням у всіх діях, що стосуються дитини, і що діти, здатні висловлювати власні погляди, повинні мати можливість бути вислуханими в усіх судових або адміністративних процедурах [10].

Тому в рамках механізмів адвокації державам-учасницям наполегливо рекомендується передбачити можливість представництва дітей у всіх

провадженнях, що впливають на їхнє життя, особами, які відстоюватимуть їхні найкращі інтереси та забезпечуватимуть, щоб погляди дитини були почуті, коли вона має можливість висловити свою думку та/або вподобання.

Держави повинні забезпечити, щоб визначення найкращих інтересів було систематичним, спільним, відповідним до віку, доброзичливим до дитини та ґендерно-чутливим.

Для того, щоб ефективно гарантувати права внутрішньо переміщених дітей з числа корінних народів та меншин, держави повинні проводити навчання та ініціативи з підвищення обізнаності серед відповідних фахівців щодо важливості врахування колективних культурних прав при визначенні найкращих інтересів дитини.

Необхідно сприяти участі дітей у розробці місцевих стратегій відновлення та реінтеграції.

Відновлення починається якомога раніше після кризи, але це не обов'язково означає, що в країні панує мир або стабільність. Тому психосоціальне та освітнє відновлення внутрішньо переміщених дітей має розпочатися якнайшвидше, а для цього необхідна їхня повна *участь,* щоб вони могли повністю розкрити свій потенціал і подолати негаразди.

Навіть коли настане мир або відносний спокій, буде період переходу до «нормального життя» або верховенства права, який може зайняти тривалий час. У Кенії, наприклад, ЮНІСЕФ зазначив, що навіть після того, як насильство минуло, все ще важливо забезпечити належну безпеку і «безпечні зони» для внутрішньо переміщених дітей, а «зміцнення довіри серед молоді та місцевих громадських груп навколо ідей миру має важливе значення для пом'якшення подальших актів насильства» [10].

У Північній Уганді масштабне дослідження впливу збройного конфлікту на переміщену молодь показало, що «табірне життя завдало серйозної шкоди соціальній структурі та нормам народу ачолі, так що молоді люди не тільки були переміщені фізично... вони також втратили свою роль у суспільстві та соціальні обов'язки» [10]. Молоді люди не мали доступу або надії на доступ до

землі, і багато хто не був зацікавлений у традиційному сільськогосподарському способі життя після повернення до своїх рідних громад. Один молодий чоловік з Падерського району сказав: «Життя молоді в таборах дуже важке. Нам тут нічого робити. Цілими днями ми граємо в карти. Ми не ходимо до школи, і ми не можемо розвиватися в жодному сенсі» [10]. Відсторонення молоді в цих таборах триває вже більше 20 років.

Для дітей та молоді в Північній Уганді освіта, підтримка засобів до існування, культурні програми та психосоціальна підтримка – все це за їхньої участі – має вирішальне значення для їхньої успішної реінтеграції в суспільство за межами таборів, незалежно від того, чи повертаються вони в село, чи живуть у місті [in 39].

Участь дівчат часто особливо страждає, коли їм доводиться брати на себе дорослі обов'язки, такі як хатня робота та догляд за молодшими дітьми. Дівчата-підлітки, багато з яких є матерями та головами домогосподарств, піддаються особливому ризику соціальної маргіналізації та ізоляції і часто залишаються поза увагою. Програми раннього відновлення та реінтеграції повинні включати гендерний компонент.

Власне серед відповідних правових принципів Комітет з прав дитини визначив участь як один з основних принципів Конвенції про права дитини. У КПД зазначено, що діти мають право брати участь у процесах прийняття рішень, які можуть стосуватися їхнього життя, і впливати на рішення, що їх стосуються, – у сім'ї, школі чи громаді [in 51].

Як основоположне право дитини, право на участь є самодостатнім, але вимагає чіткої прихильності та ефективних дій, щоб стати реальністю, і має відношення до здійснення всіх інших прав.

Участь дітей особливо важлива для права на освіту. Освіта заохочує ініціативу, творчість та усвідомлене прийняття рішень. Участь також має вирішальне значення для права дитини на гідність – відчуття того, що її визнають як людину; відчуття того, що її бачать і чують. Під час реінтеграції гідність особливо важлива, оскільки внутрішньо переміщені діти можуть не

відчувати себе бажаними в школі або в своїх «нових» громадах, залежно від обставин повернення.

Право на участь тісно пов’язане з реалізацією права на інформацію, що є ключовою передумовою для того, щоб участь дітей була релевантною та значущою. Це особливо важливо під час повернення та реінтеграції, оскільки діти можуть не пам’ятати своїх старих домівок або народитися в таборі для ВПО.

Діти мають право на свободу об’єднань та мирних зібрань. Обидва ці права впливають на свободу вираження поглядів і є критично важливими для участі дітей у реалізації їхніх прав.

У зв’язку з цим виділяють наступні *ключові механізми сприяння соціальній захищеності* дітей ВПО [10; 11]:

- Національне міністерство, відповідальне за права дітей, має враховувати проблеми переміщених дітей при плануванні заходів з відновлення та реінтеграції, як у місцях походження, так і в місцях переселення в межах країни. Урядовцям і працівникам державних установ, таким як вчителі, поліцейські, медичні працівники та інші, слід проводити тренінги з прав дитини, щоб підвищити їхню готовність прислухатися до думки дітей і підвищити рівень обізнаності про їхні права. ЮНІСЕФ надає багато корисних прикладів етики, стандартів та програм участі молоді у своїх наборах інструментів, посібниках тощо.

- Національні органи влади повинні сприяти координації між школами, батьківськими асоціаціями, закладами охорони здоров’я та місцевими лідерами з метою заохочення участі дітей у заходах з відновлення та реінтеграції, а також сприяти розумінню специфічних культурних особливостей, пов’язаних з участю внутрішньо переміщених дітей. Досвідчені партнери можуть допомогти забезпечити, щоб дорослі не перешкоджали участі дітей через побоювання підірвати їхній авторитет у сім’ї або суспільстві.

- Національні органи влади повинні надавати дітям інформацію про їхні права у правових питаннях, можливості вибору, пов’язані з освітніми та

професійними можливостями, умови повернення та розселення тощо, а також про можливі наслідки різних варіантів, щоб вони могли приймати усвідомлені рішення. Наприклад, представники дітей можуть бути включені у візити за принципом «піди і подивись» разом з дорослими, які відвідують місця повернення або переселення, щоб вони могли розповісти своїм однолiткам про те, що відбувається, а також представити свої погляди та ідеї щодо того, як полегшити повернення для дітей.

Врешті-решт держави та всі сторони конфлікту, що зумовив внутрішнє переміщення, мають зобов'язання згідно з міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом захищати права дітей, у тому числі внутрішньо переміщених. Останні, а також усі відповідні органи влади та інші суб'єкти, відповідальні за їхній захист, повинні бути поінформовані про права та гарантії внутрішньо переміщених дітей шляхом розповсюдження Керівних принципів, включаючи версії, орієнтовані на дітей (наприклад, плакати, комікси, радіопрограми та розповсюдження ключових повідомлень через драматичні трупи), а також адаптовані, уточнені та оновлені публікації та роз'яснення.

Висновки до першого розділу

Внутрішньо переміщені особи – це особи, які змушені покинути свої домівки проти своєї волі, але залишаються в межах своєї країни. Ключовою віхою в інституційній історії, феноменології явища та вирішенні проблеми внутрішнього переміщення стало створення Керівних принципів з питань внутрішнього переміщення. Угода про Кампальську конвенцію та низка протоколів і фундаментальних звітів поглибили розуміння масштабів і природи внутрішнього переміщення в усьому світі. Особливо вразливою навіть в рамках окресленої категорії громадян є діти ВПО – неповнолітні (до 18 років), супроводжувані батьками чи особами, що їх заміняють (або ж без такого

супроводу), змушені змінити територію і місце проживання в межах країни внаслідок об’єктивних загрозливих та кризових обставин.

Ключовою ідеєю щодо захисту ВПО та інших осіб у їхніх власних країнах є концепція національної відповідальності. Держави несуть основну відповідальність за вирішення проблеми внутрішнього переміщення та соціального захисту ВПО, в т.ч. дітей. Зокрема, держави зобов’язані: захищати населення на своїй території від свавільного переміщення; захищати і допомагати тим, хто був переміщений; підтримувати і сприяти добровільному, безпечному і гідному вирішенню проблеми переміщення. Необхідно заохочувати, підтримувати і контролювати національну відповідальність за вирішення проблеми внутрішнього переміщення. Коли національні уряди не бажають або не можуть виконувати свої обов’язки, міжнародне співтовариство має відігравати певну роль у просуванні та посиленні зусиль, спрямованих на забезпечення захисту, допомоги та вирішення проблем ВПО.

Держави відповідальні за дотримання їхніх прав, у тому числі шляхом визначення конкретних ризиків, з якими стикаються внутрішньо переміщені дівчатка та хлопчики, а також групи внутрішньо переміщених дітей, які перебувають в особливо вразливому становищі (мають інвалідність, втратили батьків чи опікунів), регулярно оновлюючи ці дані.

Загалом варто переглянути та оцінити національне законодавство, політику або плани дій, що стосуються ВПО, на предмет дотримання прав внутрішньо переміщених дітей та внести будь-які необхідні зміни для подолання правових, адміністративних та практичних перешкод у реалізації їх прав.

РОЗДІЛ 2
ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В МІСЦЯХ КОМПАКТНОГО ПРОЖИВАННЯ

2.1. Застосування кейсменеджменту у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб

Кейсменеджмент – це метод організації та проведення роботи, спрямованої на задоволення потреб окремої дитини (та її сім'ї) у відповідний, систематичний та своєчасний спосіб, шляхом надання прямої підтримки та/або перенаправлення, а також відповідно до цілей проєкту або програми [14].

Кейсменеджмент може надаватися в умовах надзвичайних ситуацій (зокрема, збройного конфлікту, переслідування, вимушеного переміщення, втечі) та в умовах розвитку для вирішення низки питань, у тому числі питань захисту дітей. Послуги кейсменеджменту можуть надаватися в рамках програм, спрямованих на задоволення потреб дітей з особливих вразливих груп або груп ризику (наприклад, розлучення або комерційна сексуальна експлуатація), або в рамках програм чи послуг, спрямованих на вирішення ширшого кола проблем, пов'язаних із благополуччям та соціальним захистом дітей. Наявність процедур кейсменеджменту забезпечує якість, послідовність та координацію послуг [44].

Ключовими моментами щодо застосування кейсменеджменту є наступні:

1. Має зосереджуватися на потребах конкретної дитини та її сім'ї, забезпечуючи систематичне вирішення проблем з урахуванням найкращих інтересів дитини та спираючись на природну життєстійкість дитини та сім'ї.

2. Надаватися відповідно до встановленого процесу ведення випадку, при цьому кожен випадок має проходити через низку етапів (як показано нижче на рис. 2.1.1), що передбачають значущу участь дитини та розширення можливостей сім'ї на всіх етапах.

3. Забезпечити координацію послуг та підтримки в рамках взаємопов'язаної системи або системи перенаправлення.

4. Вимагати систем забезпечення підзвітності організацій, що здійснюють кейсменеджмент (в рамках формальної або законодавчої системи, якщо така існує).

5. Послуги надаються одним визначеним працівником (соціальним працівником або кейсменеджером), який відповідає за те, щоб рішення приймалися в найкращих інтересах дитини, ведення випадку здійснювалося відповідно до встановленого процесу, а також бере на себе відповідальність за координацію дій усіх суб'єктів [44].

Іноді вважається, що кейсменеджмент не може бути застосований там, де кількість послуг, що їх можна отримати, є обмеженою. Однак послуги кейсменеджменту можуть бути ефективними, якщо з дитиною та її сім'єю працює лише одна установа. За умови належної підготовки та нагляду, персонал, який здійснює кейсменеджмент, може самостійно вирішувати багато питань захисту та співпрацювати з громадою та службами, які не займаються питаннями захисту, для усунення потенційних прогалин.

Процес кейсменеджменту має низку основних етапів [14; 44], як показано на рисунку (схемі) нижче.

Рис. 2.1.1. Основні етапи кейсменеджменту

1. *Встановлення контакту (ідентифікація та реєстрація)* – дитину, яка потребує послуг кейсменеджменту, можна виявити різними способами. Співробітники програм у сфері захисту дітей та інших галузевих програм можуть виявити дитину під час своєї звичайної діяльності, або ж установа чи

член громади може направити дитину для отримання послуг з кейсменеджменту. У деяких випадках дитина або її сім'я можуть звернутися безпосередньо. Кожна програма, що передбачає послуги кейсменеджменту, повинна визначати конкретні критерії вразливості, щоб допомогти керувати процесом ідентифікації та підвищити обізнаність про них у громаді.

Реєстрація відбувається тоді, коли дитина відповідає критеріям вразливості або ризику, а дитина та її сім'я дають інформовану згоду/дозвіл на отримання послуг. Реєстрація включає первинний збір даних про дитину (прийом).

2. Оцінка потреб – систематична оцінка ситуації дитини. Вона має враховувати вразливості, ризики та фактори шкоди, а також захисні впливи, сильні сторони та життєстійкість дитини та її сім'ї. У надзвичайних ситуаціях це може бути відносно швидкий і простий процес, що зосереджується на основних потребах (наприклад, у їжі та житлі). Якщо існує безпосередня загроза для дитини (наприклад, дитина проживає з особою, яка вчинила насильство або жорстоке поводження), пріоритетним буде негайне втручання до проведення комплексної оцінки та розробки плану роботи з дитиною.

На другому етапі проводиться подальша поглиблена (комплексна) оцінка для отримання цілісного розуміння ситуації дитини. Комплексні потреби дитини завжди враховуються, навіть якщо установа не в змозі вирішити кожну проблему безпосередньо. У такому випадку справу буде перенаправлено до іншої установи/надавача послуг, здатної вирішити конкретну проблему.

Оцінка – це процес збору та аналізу інформації з метою формування професійного судження про ситуацію дитини. Під час оцінки фахівець, який веде випадок, враховує не лише безпосередні ризики, з якими стикається дитина, а й сильні сторони дитини та сім'ї, ресурси та захисні впливи. Це не просто збір інформації, а основа, на якій буде прийматися подальше рішення. Необхідно ретельно продумати, як проводиться оцінка та як залучаються дитина та її сім'я, оскільки це перша можливість для соціального працівника налагодити позитивні стосунки з дитиною.

Незалежно від типу або характеру оцінки, всі оцінки повинні включати однакові основні етапи:

- Етап перший – планування: прийняття рішення про те, як проводити оцінку, де шукати інформацію та хто буде залучений до її проведення.
- Другий етап – збір інформації: яка інформація буде зібрана і як.
- Третій етап – перевірка інформації: перехресна перевірка, коли є розбіжності між інформацією, інформація неповна або суперечлива. Може статися так, що деякі діти або інші особи самі надають суперечливу інформацію, випадково або з власних причин. Як їхній соціальний працівник, слід перевірити цю інформацію, виявити суперечливу інформацію та спробувати вирішити розбіжності.
- Четвертий етап – аналіз: осмислення інформації з точки зору того, як вона пов’язана з ситуацією, в якій опинилася дитина, її потребами та ризиками.

Існує два типи оцінювання, які можуть бути проведені:

- Початкова оцінка

В ідеалі вона має відбутися протягом перших 24 годин після ідентифікації та реєстрації або раніше, якщо дитина потребує термінової допомоги (наприклад, у ситуації, що загрожує її життю). На практиці первинна оцінка часто проводиться в рамках процесу реєстрації. Якщо це неможливо, первинна оцінка повинна бути завершена протягом не більше 48 годин, інакше дитина може залишитися в зоні ризику.

За можливості, первинну оцінку повинен проводити соціальний працівник, який працюватиме з дитиною, використовуючи методи інтерв’ю, що відповідають її віку та є доброзичливими до неї, щоб залучити дитину до цього процесу. Це перша можливість для соціального працівника встановити стосунки з дитиною та сім’єю, які стануть основною частиною безпосередніх послуг, що надаватимуться в рамках процесу кейсменеджменту.

Початкова оцінка враховує актуальний негайний фізичний захист, здоров’я та безпеку, базові потреби, такі як їжа, житло, медична допомога.

Залежно від завантаженості програми захисту дітей та обсягу роботи з ведення справ, під час первинної оцінки кожній справі має бути присвоєно рівень пріоритетності, щоб забезпечити своєчасний розгляд справи. Часові рамки та категорії пріоритетності залежать від контексту та мають бути розроблені за погодженням з установами, що надають допомогу у реагуванні, однак прикладом може бути наступне:

Рівень ризику	Опис	Часові рамки
Високий ризик	Дитина потребує невідкладної медичної допомоги, може зазнати серйозної шкоди або травм, піддатися негайному та постійному сексуальному насильству, стати інвалідом, постраждати від торгівлі людьми або померти, якщо її залишити в нинішніх обставинах без захисного втручання.	Втручання має бути здійснене в ідеалі до того, як ви залишите дитину. Негайно повідомте супервізора
Середній ризик	Без ефективного плану захисного втручання дитина, швидше за все, зазнає певної шкоди. Втручання є виправданим. Однак немає доказів того, що дитині загрожує неминуча серйозна травма або смерть.	Втручання повинно бути зроблено протягом 72 годин
Низький ризик	Дім є безпечним для дітей. Однак існують побоювання, що дитина може опинитися в зоні ризику, якщо не будуть надані послуги, спрямовані на попередження потреби в захисному втручанні.	Втручання повинно бути зроблено протягом 1 тижня

Табл. 2.1.2. Рівні ризику та категорії пріоритетності надання допомоги

Після первинної оцінки також можна закрити справу, якщо очевидно, що немає підстав для занепокоєння (наприклад, можливо, дитина була ідентифікована/зареєстрована помилково), або передати справу в установу, яка має більше можливостей для надання допомоги та підтримки.

Незалежно від рівня ризику, соціальні працівники повинні завершити оцінку, обговоривши з дитиною та її сім’єю подальші кроки. З цього моменту слід розпочати регулярний моніторинг з візитами додому або телефонними дзвінками, щоб переконатися, що ситуація залишається стабільною. Частота моніторингу залежить від рівня ризику (наприклад, двічі на тиждень для

високого ризику, один раз на тиждень для середнього ризику, один раз на два тижні для низького ризику).

- Комплексна оцінка

Комплексна оцінка слідує за первинною оцінкою і забезпечує більш глибокий і цілісний погляд на ситуацію дитини. Комплексна оцінка не обмежується лише базовими, нагальними потребами дитини. Фактори, що враховуються під час комплексної оцінки, можуть залежати від обсягу послуг, які надає установа. Однак, як правило, під час комплексної оцінки оцінюються:

- Потреби дитини у розвитку – також беруться до уваги питання, пов'язані з наслідками насильства та навичками і здатністю дитини до самозахисту.

- Здатність батьків/опікунів/піклувальників захищати дитину та реагувати на її потреби, а також спосіб, у який функціонує сім'я.

- Соціальний та культурний контексти – враховує ступінь прийняття дитини в громаді, ситуацію з торгівлею людьми та ставлення до дітей, які постраждали від торгівлі людьми.

- Вплив громади та сім'ї в цілому – наприклад, наявність інших дорослих, які підтримують дитину, доступність допомоги для сім'ї та дитини, а також інші захисні механізми в громаді.

- Економічні фактори – такі як рівень бідності сім'ї та умови життя, варіанти та можливості для дитини з точки зору освіти, професійної підготовки та отримання доходу для створення життєздатних варіантів працевлаштування в довгостроковій перспективі.

Комплексна оцінка повинна не лише враховувати ризики та фактори шкоди, а й визначати позитивні, захисні впливи та сильні сторони. Комплексна оцінка є основою, на якій ґрунтується вся інша робота з дитиною.

Бажання та думки дитини *повинні* бути запитані та взяті до уваги при прийнятті рішень. Це не означає, що фахівці повинні робити те, що хоче дитина – це обов'язок дорослого захищати і просувати найкращі інтереси дитини (про

що йшлося у підрозділі 1.2) – але дитині слід допомогти зрозуміти, навіть якщо вона не згодна, що вирішили і як прийшли до цього рішення фахівці та дорослі.

Скільки часу займе комплексна оцінка, залежить від контексту, а також потреб конкретної дитини. Поспішне проведення оцінки може означати, що важлива інформація буде проігнорована, в той час як занадто довге проведення оцінки може означати, що дитина наражається на додатковий ризик заподіяння шкоди. Пріоритет слід надавати задоволенню найнагальніших потреб дитини, одночасно збираючи додаткову інформацію про її ситуацію. Якщо первинна оцінка виявила, що дитина має базові незадоволені потреби / перебуває в небезпеці, слід забезпечити негайне надання необхідних послуг (як проміжний план), доки не буде завершено комплексну оцінку.

У Мінімальних стандартах зазначено, що оцінка має бути проведена протягом одного тижня з моменту реєстрації дитини, а план роботи з дитиною має бути розпочатий через два тижні після завершення оцінки [51].

Оцінка дає «моментальний знімок» ситуації та благополуччя дитини, і тому вона змінюється з часом, коли з’являється більше інформації або змінюються обставини, в яких перебуває дитина. Може виникнути спокуса «почекати і подивитися», особливо коли ключова інформація відсутня, але це може призвести до того, що дитина опиниться в невизначеному стані (часто відомому як «дрейф»). З цієї причини комплексна оцінка завжди повинна бути завершена протягом місяця максимум, а в надзвичайних ситуаціях – швидше. Оцінка повинна переглядатися та оновлюватися протягом усього процесу перегляду.

Інформація для оцінки може надходити з різних джерел, включаючи наявні звіти/інформацію про дитину, спостереження та інтерв’ю з дитиною та її сім’єю, обговорення з іншими установами та особами, які знають дитину, а також відвідування на дому. Можна зібрати цю інформацію за допомогою різних інструментів, включаючи обговорення/інтерв’ю, контрольні списки, заходи, опитувальники та шкали.

Під час проведення оцінки, як правило, корисніше визначити потреби, а не необхідні послуги (так звана оцінка, орієнтована на потреби). Наприклад, варто сказати, що дитина потребує освіти, а не стверджувати, що дитина повинна ходити до школи. Існує багато різних способів надати дитині освіту (наприклад, репетитори, освітні клуби та групи з ліквідації неграмотності) – школа є лише одним із них. Особливо там, де ресурсів не вистачає, вираження потреб може бути корисним, оскільки заохочує людей творчо підходити до пошуку рішень, а не зосереджуватися на відсутності послуг. Інша небезпека оцінювання, орієнтованого на потреби, полягає в тому, що можна просто розподілити послуги, які існують, замість того, щоб задовольнити потреби.

3. *Планування випадку* – у плані перелічуються потреби, виявлені під час оцінки, і визначається стратегія їх задоволення шляхом безпосереднього надання послуг, перенаправлення та/або реалізації програм на рівні громади. У складних випадках для розробки плану може бути скликана міждисциплінарна міжвідомча конференція. На цьому етапі встановлюються конкретні, вимірювані, обмежені в часі цілі, які в ідеалі повинні бути досягнуті до закриття випадку. План ведення випадку є гнучким документом, який може бути переглянутий у будь-який час, якщо ситуація або потреби дитини змінюються.

4. *Реалізація та моніторинг (впровадження плану роботи)* – дії, спрямовані на реалізацію плану, включаючи безпосередню підтримку та послуги, а також перенаправлення до інших установ/надавачів послуг, за необхідності. Соціальний працівник (менеджер) відповідає за координацію всіх цих послуг, документування прогресу та забезпечення досягнення цілей кейсу.

5. *Оцінювання результатів (подальші дії, супровід та перегляд):*

- Супровід передбачає перевірку того, що дитина та її сім’я отримують належні послуги та підтримку.

- Супровід також передбачає моніторинг ситуації дитини та виявлення будь-яких змін в обставинах дитини або сім’ї. Супровід відбувається протягом усього процесу кейсменеджменту.

- Перегляд – це аналіз того, як просувається реалізація плану, чи досягаються цілі, визначені в плані ведення випадку, чи залишається план актуальним і як внести до нього корективи, якщо це необхідно.

6. *Закриття випадку* – момент, коли робота з дитиною закінчується. Це може статися з різних причин – наприклад, через те, що ситуація вирішилася (тобто план роботи з дитиною виконано, і вона більше не потребує підтримки). У деяких випадках організація закриває випадок і переводить дитину в іншу організацію – наприклад, якщо дитина переїжджає в інше місце або, в надзвичайних ситуаціях, якщо організація більше не працює в цій місцевості, випадок також закривається, коли дитині виповнюється 18 років (якщо немає вагомих причин для продовження роботи, наприклад, через додаткову вразливість).

Керівники та працівники повинні пам’ятати, що кейсменеджмент не є лінійним процесом. Шість етапів, показаних і схарактеризованих вище, взаємопов’язані між собою і в певний момент можуть спричинити повернення до більш раннього етапу або процесу. Менеджери та соціальні працівники повинні постійно аналізувати ситуацію дітей та їхніх сімей і використовувати кроки кейсменеджменту як гнучкі інструменти для організації своєї роботи.

Установи та працівники, які займаються веденням випадків у сфері захисту дітей, повинні дотримуватися основних принципів, якими вони мають керуватися у своїй поведінці та взаємодії з дітьми та їхніми сім’ями. Це також забезпечує основу для турботи та відповідальності за прийняті рішення та дії. Ці основні принципи подібні до тих, що лежать в основі всіх належних практик роботи з дітьми. Вони також відображають Принципи захисту, викладені в Посібнику SPHERE [53], а також ключові принципи та підходи, розроблені в CPMS (Мінімальні стандарти) [50; 51]:

- *Не нашкодь.* Це означає, що дії та втручання, спрямовані на підтримку дитини (та її сім’ї), не повинні наражати її на подальшу шкоду. На кожному етапі процесу кейсменеджменту необхідно подбати про те, щоб не допустити заподіяння шкоди дітям або їхнім сім’ям внаслідок поведінки соціального

працівника, прийнятих ним рішень або дій, здійснених від імені дитини або сім'ї. Необхідно також подбати про те, щоб не завдати шкоди дітям або їхнім сім'ям у результаті збору, зберігання або поширення інформації про них. Наприклад, слід уникати створення конфліктів між окремими особами, сім'ями чи громадами, а також збору непотрібної інформації, яка, потрапивши в чужі руки, може наразити дитину чи сім'ю на ризик насильства. Якщо не вжити заходів, це може наразити дитину та її сім'ю на подальшу шкоду, наприклад, на акти помсти або насильства.

- *Надавати пріоритет найкращому забезпеченню інтересів дитини* (див. підрозділ 1.2). Соціальні працівники та їхні керівники повинні постійно оцінювати ризики та ресурси дитини та її оточення, а також позитивні та негативні наслідки дій та обговорювати їх з дитиною та особами, які здійснюють догляд за нею, під час прийняття рішень. Перевагу слід надавати найменш шкідливому способу дій. Усі дії повинні гарантувати, що права дитини на безпеку та постійний розвиток ніколи не будуть порушені.

Принцип найкращих інтересів повинен керувати всіма рішеннями, що приймаються в процесі ведення випадку. Часто у сфері захисту дітей не існує єдиного «ідеального» рішення, а є низка більш-менш прийнятних варіантів, які мають бути збалансовані з урахуванням найкращих інтересів дитини.

- *Недискримінація* (див. підрозділ 1.2). Діти, які потребують захисних послуг, повинні отримувати допомогу від установ та соціальних працівників, які мають відповідну підготовку та навички для формування поважних, недискримінаційних стосунків з ними, ставлячись до них зі співчуттям, емпатією та турботою. Працівники, які здійснюють кейсменеджмент, повинні активно працювати над тим, щоб бути неупередженими та уникати негативних/оціночних висловлювань у своїй роботі. Незалежно від того, чи займаються вони підвищенням обізнаності, профілактикою або реагуванням, установи та кейсменеджери повинні протидіяти дискримінації, зокрема політиці та практикам, які її посилюють.

- *Дотримуватися етичних стандартів.* Для установ і співробітників, які працюють з дітьми, слід розробити і застосовувати професійні етичні стандарти і практики; це можуть бути професійні кодекси поведінки і політика захисту дітей. На додаток до міжнародних норм і стандартів захисту дітей можуть існувати національні закони та політики, які є важливими та повинні дотримуватися. Дотримання етичних стандартів передбачає дотримання викладених у попередньому підрозділі настанов. Ці керівні принципи мають фундаментальне значення для надання професійного та якісного догляду та захисту дітей.

- *Отримання інформованої згоди*. Інформована згода – це добровільна згода особи, яка є дієздатною і здійснює вільний та усвідомлений вибір. За будь-яких обставин, перш ніж надавати послуги, слід отримати згоду від дітей та їхніх сімей або піклувальників. Щоб забезпечити інформовану згоду, соціальні працівники повинні переконатися, що діти та їхні сім'ї повністю розуміють: доступні послуги та варіанти (тобто процес ведення випадку), потенційні ризики та переваги отримання послуг, інформацію, яка буде зібрана та як вона буде використана, а також конфіденційність та її межі. Працівники, які ведуть випадок, відповідають за спілкування у дружній до дитини манері та повинні заохочувати дитину та її сім'ю ставити запитання, які допоможуть їм прийняти рішення щодо власної ситуації.

Інформована згода – виражена готовність брати участь у послугах. Вона вимагає такого ж доброзичливого до дитини інформування, про яке йшлося вище. Однак для дітей молодшого віку, які за своєю природою або за законом занадто малі, щоб дати інформовану згоду, але достатньо дорослі, щоб розуміти і погоджуватися на участь у послугах, необхідно отримати «інформовану згоду» дитини. Навіть дуже маленьким дітям (віком до 5 років) слід докласти зусиль, щоб пояснити мовою, яка відповідає їхньому віку, яку інформацію запитується, для чого вона буде використана і як вона буде поширена.

- *Поважати конфіденційність*. Конфіденційність пов'язана з обміном інформацією на основі принципу необхідності знати. Термін «необхідність

знати» описує обмеження інформації, яка вважається чутливою, та надання її лише тим особам та надання її лише тим особам, яким ця інформація необхідна для захисту дитини. Будь-яка конфіденційна та ідентифікуюча інформація, зібрана про дітей, повинна надаватися лише на основі принципу «необхідності знати» якомога меншій кількості осіб.

Повага до конфіденційності вимагає від надавачів послуг захищати інформацію, зібрану про клієнтів, і забезпечувати доступ до неї лише з чітко вираженого дозволу клієнта. Для установ та працівників, залучених до кейсменеджменту, це означає, що вони повинні збирати, зберігати, обмінюватися та зберігати інформацію про окремі випадки в безпечний спосіб та відповідно до узгодженої політики захисту даних. Працівники не повинні розкривати імена дітей або будь-яку іншу ідентифікаційну інформацію особам, які не беруть безпосередньої участі в догляді за дитиною. Це означає особливу увагу до збереження матеріалів справи та документів, а також уникнення неформальних розмов з колегами, які можуть бути природно допитливими та зацікавленими в роботі.

Важливо, що конфіденційність обмежується, коли працівники, які ведуть справи, виявляють проблеми з безпекою і повинні звернутися за допомогою до інших надавачів послуг (наприклад, медичних працівників), або коли вони зобов’язані за законом повідомляти про злочини. Ці обмеження повинні бути пояснені дітям і батькам під час отримання інформованої згоди або дозволу. Супервізори, кейсменеджери та соціальні працівники повинні тісно співпрацювати, щоб приймати рішення в таких випадках, коли необхідно порушити конфіденційність.

- *Забезпечити підзвітність*. Підзвітність означає відповідальність за свої дії та результати цих дій. Установи та персонал, залучені до ведення випадку, підзвітні дитині, сім’ї та громаді.

Установи та особи, які здійснюють кейсменеджмент, повинні дотримуватися національної правової та політичної бази. Вони також повинні дотримуватися професійних кодексів поведінки, якщо такі існують. За

відсутності правової бази, керівні принципи та стандарти належної практики, викладені в Мінімальних стандартах, є основою для практичної діяльності.

Агенції, установи, заклади, які впроваджують або підтримують послуги кейсменеджменту, повинні взяти на себе відповідальність за початкове навчання, постійне нарощування потенціалу та регулярний нагляд за персоналом, щоб забезпечити належну якість послуг. Вони також повинні надавати дітям та їхнім сім'ям регулярні можливості для зворотного зв'язку щодо підтримки та послуг, які вони отримали.

Отже, послуги кейсменеджменту для дітей ВПО повинні бути (відповідати вимогам) [14; 15; 17; 20; 32; 44]:

- *Дружніми до дитини* – передбачає надання послуг у спосіб, що відповідає потребам та є доступним для дітей. Наприклад, шляхом надання інформації у форматах/мовою, які можуть бути зрозумілими дітям різного віку.
- *Орієнтованість на дітей* – означає організацію та надання послуг, а також прийняття рішень таким чином, щоб зосередитися на потребах та найкращих інтересах дітей. Наприклад, слід розглянути можливість проведення оглядів та зустрічей у час, зручний для дітей та їхніх сімей, а не у час, який відповідає робочому графіку персоналу.
- *Надавати дітям і сім'ям можливість розвивати свої сильні сторони*. Усі діти та їхні сім'ї мають ресурси та навички для того, щоб допомагати собі та робити позитивний внесок у вирішення власних проблем. Соціальні працівники та супервізори повинні працювати над залученням дітей та сімей до активної участі у процесі кейсменеджменту.

Протягом усього процесу кейсменеджменту (в тому числі під час оцінки, планування кейсу та перегляду) кейспрацівники повинні зосередитися на розширенні можливостей дітей та їхніх сімей самостійно розпізнавати, запобігати та реагувати на проблеми, пов'язані із захистом дітей. На практиці це означає, що, окрім виявлення проблем і надання послуг, соціальні працівники повинні враховувати сильні сторони та ресурси дитини та сім'ї, а також те, як розвивати їхню здатність піклуватися про себе.

- *Розуміння життєстійкості у дітей*. Життєстійкість – це поняття, про яке часто говорять у сфері захисту дітей, але іноді його неправильно розуміють. Життєстійкість не означає, що на дитину не впливає кризова ситуація; скоріше, на неї впливають якості та фактори навколишнього середовища, які дозволяють дитині відновлюватися та позитивно розвиватися, незважаючи на негаразди та травматичний досвід.

Жодна річ не робить дитину життєстійкою, але є низка внутрішніх і зовнішніх факторів, які можуть сприяти підвищенню життєстійкості, зокрема: добрі стосунки принаймні з одним піклувальником, позитивне батьківське ставлення, освітні можливості та соціальні зв'язки. Важливо, що позитивна взаємодія з соціальним працівником або іншим надавачем послуг може бути фактором, який підвищує життєстійкість дитини.

Більш життєстійкі діти, як правило, мають вищу самооцінку та самоповагу, а також відчуття того, що вони можуть контролювати своє життя / здатні змінити його на краще (локус контролю). Соціальні працівники можуть підтримувати та зміцнювати ці якості у дітей, сприяючи їхній участі, зосереджуючись на сильних сторонах та ресурсах дітей і сім'ї, а також діючи з повагою, турботою та емпатією.

Оскільки соціальні працівники надають важливу послугу, що в кінцевому підсумку впливає на життя дитини та її сім'ї, то самі діти завжди повинні бути активними учасниками рішень, що стосуються їхньої опіки. Крім того, допомога дітям у прийнятті рішень є важливою частиною процесу відновлення, що формує у них почуття контролю над своїм життям і допомагає їм розвинути природну життєстійкість.

- *Базувати всі дії на глибоких знаннях про розвиток дитини, права дитини та її захист.* Оцінки та втручання повинні здійснюватися на основі знань про розвиток дитини, права дитини та захист дітей (наприклад, розуміння вразливості та факторів ризику, а також сімейної динаміки). Знання про розвиток дитини допомагають соціальним працівникам визначити, як залучати дітей та спілкуватися з ними залежно від їхнього віку та здібностей, що

розвиваються. Оскільки стандарти поводження з дітьми відрізняються в різних культурах і регіонах, знання прав дитини є важливими для забезпечення дотримання міжнародних норм і стандартів та їхнього врахування в рішеннях у справах. Нарешті, персонал, який працює з дітьми, що постраждали від гуманітарних криз, зазнали сексуальної експлуатації, а також з дітьми без супроводу дорослих або розлученими з сім'єю, також повинен пройти спеціальну підготовку щодо роботи з такими чутливими випадками. Без таких знань плани роботи з дітьми можуть не відповідати потребам дітей і не захищати їхні права, і навіть можуть завдати шкоди дитині.

- *Сприяти конструктивній участі дітей.* Діти мають право висловлювати думки про свій досвід та брати участь у прийнятті рішень, які впливають на їхнє життя. Агентства (заклади, установи) та соціальні працівники несуть відповідальність за інформування дітей про їхнє право на участь, включаючи право не відповідати на незручні для них запитання, а також за підтримку в реалізації цього права впродовж усього процесу ведення випадку. Участь дітей допомагає запобігти прийняттю працівником рішення, яке відповідає їхнім інтересам, але суперечить їхньому бажанню (наприклад, вилучення дитини з сім'ї, де відбувається насильство), і працівники повинні пояснювати такі рішення з турботою та емпатією до дитини.

Залучення дітей та їхніх сімей до планування та прийняття рішень щодо їхнього догляду є критично важливим для забезпечення належного та ефективного надання послуг; крім того, це сприяє природній життєстійкості дітей та їхній здатності бути суб'єктами власного захисту.

Важливо пам'ятати, що здатність дитини приймати рішення пов'язана з її віком, зрілістю та здібностями, що розвиваються. Навіть дуже маленькі діти здатні брати участь у прийнятті рішень (про це також згадувалося вище у цьому ж підрозділі), хоча це може потребувати більше часу та навичок від соціального працівника, щоб допомогти дитині висловити свою думку. Діти мають право на отримання інформації у відповідному форматі, щоб дитина розуміла, що відбувається протягом усього процесу ведення випадку.

У контекстах, де статус дитини є слабким (наприклад, через стать, етнічну приналежність або інвалідність) або де участь дітей є неприйнятною з культурної чи соціальної точки зору, діти можуть почуватися менш невимушено або менш впевнено під час участі в житті суспільства та прийнятті рішень. Соціальні працівники відіграють важливу роль у заохоченні дітей висловлювати свої проблеми та запевненні їх у своїй здатності приймати рішення. Особливо в ситуаціях, коли дітям може бути небезпечно висловлюватися публічно, соціальні працівники зобов'язані створити безпечний і конфіденційний простір для участі дітей у розгляді їхніх власних справ. Дотримання конфіденційності та врахування питань безпеки при розробці планів роботи з дітьми є важливими для того, щоб не наражати їх на небезпеку.

- *Провадити культурно прийнятну діяльність та надавати культурно прийнятні послуги.* Соціальні працівники та установи повинні визнавати та поважати різноманітність у громадах, де вони працюють, і бути обізнаними про індивідуальні, сімейні, групові та суспільні відмінності. Це важливо для того, щоб мати змогу зробити поінформовану та цілісну оцінку ситуації дитини.

Культурна чутливість також покращує здатність соціальних працівників ефективно працювати з дітьми, сім'ями та громадами, а також знаходити рішення, які використовують місцеві методи догляду та захисту і відповідають цінностям та переконанням дітей і сімей. Без урахування культурного контексту якість послуг з ведення випадку може знизитися, що призведе до розробки планів ведення випадку, які не відповідають реаліям життя та переконанням людей, можуть бути неприйнятними, а отже, складними для виконання.

Якщо те, що відповідає найкращим інтересам дитини, суперечить культурним цінностям або практикам, менеджери та соціальні працівники повинні продовжувати надавати пріоритет найкращим інтересам дитини та приймати рішення, які не наражають її на додатковий ризик (не завдають шкоди). Знайти рішення, які вважатимуться прийнятними для сім'ї або

громади, може бути складно, але менеджери та соціальні працівники повинні докласти всіх зусиль, щоб разом з дітьми та сім'ями знайти культурно прийнятні рішення, які водночас захищатимуть права дітей.

У деяких контекстах протистояння цим питанням захисту та культурним практикам може призвести до конфлікту і створити додаткові ризики для дітей, сімей та громад, а також для соціальних працівників. Рішення, що приймаються з цих питань, повинні включати ретельну оцінку ризиків і завжди відповідати принципам «не нашкодь» та найкращих інтересів дитини.

- *Координувати та співпрацювати.* Програми захисту дітей є більш ефективними, коли установи працюють разом і залучають до своїх зусиль громади, сім'ї та дітей. Ведення випадку може забезпечити процес покращення координації та співпраці між усіма суб'єктами, уповноваженими захищати дітей, включаючи лідерів громад, державні відомства, постачальників послуг, громадські організації, місцеві НУО та міжнародні агенції.

Узгоджені протоколи обміну інформацією та перенаправлення сприяють якісному веденню справ і забезпечують конфіденційність та дотримання найкращих інтересів дитини. Міжнародні організації, зокрема, зобов'язані координувати свою діяльність та зусилля з національними урядами та неурядовими організаціями, щоб забезпечити посилення існуючих систем та уникнення їх дублювання.

- *Дотримання професійних кордонів та вирішення конфліктів інтересів.* Соціальні працівники та установи повинні діяти чесно, не зловживаючи владою чи довірою дитини або її сім'ї. Соціальні працівники не повинні просити або приймати послуги, платежі чи подарунки в обмін на послуги чи підтримку.

Необхідно визнавати й поважати особисті та професійні обмеження і межі. Необхідно вживати заходів для врегулювання конфлікту інтересів у разі його виникнення. Соціальні працівники та установи повинні вживати заходів для вирішення цих питань у позитивний для дитини спосіб, щоб діти не зазнали негативного впливу та не отримали в результаті несправедливої вигоди.

- *Дотримуватись законів та політики щодо обов'язкового звітування*.

У багатьох країнах існують вимоги щодо обов'язкового інформування, які зобов'язують певних суб'єктів (наприклад, органи захисту дітей та їхній персонал, вчителів, медсестер і лікарів) повідомляти про випадки жорстокого поводження з дітьми у відповідні державні органи. Однак ці вимоги можуть бути обтяжливими для соціальних працівників, якщо інформація має настільки делікатний характер, що не може бути передана іншим суб'єктам без того, щоб не наразити дитину на ризик подальшої шкоди.

Це викликає особливе занепокоєння, коли протоколи захисту даних відсутні або не дотримуються суворо. У гуманітарних ситуаціях, де існує занепокоєння щодо безпеки та захисту тих, хто бере участь (зокрема, діти ВПО в умовах збройного конфлікту чи війни), належною практикою є прийняття рішень щодо звітування в кожному конкретному випадку окремо, з урахуванням місцевих стандартів і практик, що застосовуються в країні, де працює організація, і завжди керуючись найкращими інтересами дитини.

Установи, що працюють з дітьми, повинні мати власну внутрішню політику захисту/безпеки дітей, якої слід дотримуватися завжди. Часто вони встановлюють вищі стандарти щодо обов'язків персоналу та очікуваної поведінки, ніж ті, що передбачені законодавством.

Дотримання схарактеризованих вище вимог сприяє ефективності та дієвості кейс менеджменту як методу та інструменту у роботі з дітьми ВПО.

2.2. Досвід роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб в ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги»

Згідно підходу кластеризації щодо організації соціогуманітарної сфери «кластер просуває ідею офіційного визнання статусу місць компактного поселення (або через укладання угоди з власником приміщень або з місцевими органами влади) з метою інтеграції раніше невизначених місць компактного

поселення у програми надання допомоги, щоб ВПО, які там проживають, були включені у програми соціальної підтримки» [18].

У цьому ж документі знаходимо наступне визначення: «Місця компактного поселення – це місця, адаптовані для компактного більш довгострокового проживання внутрішньо переміщених осіб (наприклад, містечка зі збірних модулів, гуртожитки, оздоровчі табори, будинки відпочинку, санаторії, пансіонати, готелі тощо)» [18].

Обласна комунальна установа (ОКУ) «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» є «запланованим об’єктом, що був створений у приміщеннях, спеціально призначених для проживання, та таких, що мають всі необхідні для цього умови (однак варто пам’ятати, що ці приміщення не призначені як довгострокове рішення житлових питань ВПО)» [18] та, відповідно, прикладом такого місця компактного поселення (проживання). В цілому ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» відповідає «Стандартам для місць компактного проживання – Україна», визначеним та опублікованим у травні 2022 року [34].

Станом на 19.01.2024 в ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» разом з батьками чи опікунами проживало 47 дітей ВПО, з яких 9 дітей віком 1-5 років (6 дівчаток і 3 хлопчиків) та 38 – віком 6-18 років (18 дівчат і 20 хлопців). Соціальна робота із зазначеною категорією проводилася з використанням технології, підходу та інструментів кейсменеджменту, про який йшла мова у підрозділі 2.1. Звісно, перебування дітей у Центрі першочергово сприяє реалізації їх прав на життя, гідність та фізичну, психічну і моральну недоторканність, на достатній життєвий рівень як під час, так і після конфлікту, на фізичну безпеку та надання безпечного простору. Власне фокус роботи в зазначеній установі спрямовано на забезпечення права дітей на психосоціальну підтримку та програми реінтеграції.

Шкідливий вплив збройного конфлікту на психологічне та фізичне здоров’я дитини помножується на досвід переміщення. Діти-переселенці часто

розповідають про сильний страх і тривогу, які вони відчувають під час бомбардувань та інших форм нападів; багато хто з них бачив, як горять їхні будинки і села. У своїх малюнках і розповідях вони яскраво описують досвід переміщення – втечі, коли доводилося рятуватися, залишаючи позаду бабусь і дідусів, друзів і домашніх улюбленців.

Багато дітей-переселенців (якщо брати до уваги весь сумний світовий досвід) зазнали зґвалтувань, затримань, побиття і тортур, деякі з них ледве врятувалися від смерті. Деякі з них були безпосередніми свідками вбивства своїх батьків і братів та сестер; інші були змушені брати участь у насильницьких діях, включаючи вбивства, в тому числі і проти інших дітей.

Внутрішньо переміщені діти можуть переживати повторювані нічні кошмари та інші симптоми сильного стресу, такі як сильний страх розлуки, втрата апетиту, замкнутість, відсутність інтересу до ігор або школи, повторювані або тривожні ігри, труднощі з концентрацією уваги, а іноді й агресія щодо оточуючих. Деякі діти «застигають у своїй травмі» – не можуть рухатися вперед у своєму розвитку.

Небезпека для фізичного благополуччя внутрішньо переміщених дітей в умовах збройного конфлікту проявляється в тому, що вони піддаються нападу, наражаються на великі ризики під час втечі і часто живуть в оточенні вибухонебезпечних пережитків війни. Рівень захворюваності та недоїдання серед внутрішньо переміщених дітей є непропорційно високим.

Певні категорії внутрішньо переміщених дітей піддаються підвищеному ризику психологічних проблем або травм: діти, роз’єднані зі своєю сім’єю, або несупроводжувані діти (у тому числі сироти), діти, які були завербовані або використані озброєними групами або стали жертвами торгівлі людьми, діти, яких змусили скоїти жахливі злочини, діти, які перебувають у конфлікті з законом, діти, залучені до небезпечної праці, безпритульні діти, а також діти, які недоїдають і/або не отримують достатнього стимулу до навчання. Віднесення дітей до групи ризику не означає, що вони є пасивними жертвами. Їхні сильні сторони та здібності необхідно визнавати та розвивати.

Після переміщення багато дітей продовжують жити в середовищі, що характеризується насильством і страхом. Насильство спалахує в сім'ях через високий рівень стресу. Дівчатка та хлопчики часто зазнають сексуального насильства з боку знайомих. Загалом у таборах для переселенців можуть бути поширені зброя та наркотики. Переміщені діти, особливо в таких таборах, залишаються вразливими до нападів і викрадень, що має бути виключено як таке [23].

Психосоціальна підтримка часто не вважається пріоритетом, але вона так само важлива для благополуччя дітей, як і фізичні потреби, і повинна бути інтегрована на якомога більш ранньому етапі гуманітарного реагування. За умови належної підтримки діти можуть уникнути довготривалої травми або посттравматичного стресового розладу, а громада може почати відновлюватися, тим самим посилюючи захист дітей.

У згадуваній Доповіді Машел про дітей у збройних конфліктах 1996 року міститься заклик до того, щоб психосоціальна підтримка дітей була основою всієї гуманітарної допомоги, і зазначається, що «найважливішим фактором, який сприяє життєстійкості дитини, є можливість самовираження, прив'язаність і довіра, які випливають зі стабільних, турботливих і дбайливих стосунків з дорослими» [49].

КПД також зобов'язує держави-учасниці сприяти фізичному і психологічному відновленню та соціальній реінтеграції дітей, які стали жертвами недбалого ставлення, експлуатації або зловживань; катувань чи будь-яких інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів покарання; або збройних конфліктів. Таке відновлення та реінтеграція повинні відбуватися в середовищі, яке сприяє зміцненню здоров'я, повазі та гідності дитини з боку однолітків [in 39].

Факультативний протокол до КПД щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000 р.) вимагає від держав-учасниць «вжити всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб діти, завербовані або використані у воєнних діях всупереч цьому Протоколу (які беруть участь у воєнних діях у віці до 18

років), були демобілізовані, і повинні, за необхідності, надавати цим особам усю необхідну допомогу для їхнього фізичного і психологічного відновлення та соціальної реінтеграції» [in 39].

В окресленому контексті на практиці варто забезпечити наступне:

- Національні органи влади повинні вжити всіх можливих заходів для надання адекватної медичної та психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним дітям та їхнім сім'ям за допомогою скоординованих міжсекторальних програм на рівні громад із залученням підготовленого персоналу. Необхідно планувати та впроваджувати заходи з надання довгострокової допомоги дітям, які зазнали серйозних травм, за допомогою експертів у сфері психічного здоров'я, які розуміють пережите дитиною. Діти з тривалими психічними захворюваннями та їхні сім'ї також потребують відповідної допомоги.

- Державні заклади освіти повинні забезпечити наявність регулярних шкільних програм з обов'язковим відвідуванням для дітей молодшого шкільного віку. Стабільність і встановлення розпорядку дня мають вирішальне значення для відчуття безпеки дитини. Початок або повернення до школи має починатися якомога раніше.

- Вчителі та інші дорослі можуть бути навчені фахівцями з психічного здоров'я надавати першу психологічну допомогу. Спокійне, доброзичливе, чуйне вислуховування та заспокоєння (без тиску на дітей, щоб вони говорили) можуть надавати внутрішньо переміщеним дітям підготовлені члени громади.

- Державні органи соціального захисту дітей повинні відігравати важливу роль у підтримці програм, спрямованих на задоволення особливих потреб підлітків, чиїми потребами і сильними сторонами часто нехтують, і які, можливо, пережили важкі страждання. Професійне навчання та розвиток навичок забезпечують фінансову підтримку та підвищують почуття ідентичності, самооцінки та благополуччя. Слід також розглянути можливість підтримки з боку однолітків.

- Державні органи соціального захисту дітей повинні забезпечувати психосоціальні програми на рівні громади, щоб діти могли спілкуватися з іншими та висловлювати свої почуття з приводу пережитого на власний розсуд. Музика, малювання та живопис, творчість, розповіді, драматургія, спорт та командні ігри – все це є важливими способами «повернення до себе». Старші є цінним ресурсом у підтримці дітей, навчаючи їх традиційним способам і передаючи культурну інформацію.

У нашій фактичній роботі з дітьми ВПО, що проживають (проживали) в ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги», ми керувались зазначеними положеннями (зокрема, останні два стосуються фактичної діяльності саме Центру як закладу соціального захисту) та використовували Інструментарій для просторів, дружніх до дитини (ПДД), в гуманітарних установах, що був розроблений Ресурсним центром психосоціальної підтримки Міжнародної федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця й організацією World Vision International [13]. Посібник містить низку матеріалів, що допомагають керівникам, соціальним працівникам, соціальним педагогам, психологам, фасилітаторам та аніматорам у створенні сприятливої атмосфери та впровадженні якісного простору, дружнього до дитини. Ці матеріали, по суті, є інструментами для захисту дітей від шкоди, сприяння їх психосоціальному благополуччю, залучення громад, державних та неурядових структур до вирішення проблем та сприяння соціалізації дітей ВПО. Інструментарій включає [13]:

- Каталог заходів для просторів, дружніх до дитини, в гуманітарних установах.

- Оперативні вказівки щодо просторів, дружніх до дитини, в гуманітарних установах.

- Тренінг для організаторів просторів, дружніх до дитини, в гуманітарних установах.

Каталог заходів – це, насамперед, ресурс для фасилітаторів та аніматорів, відповідальних за реалізацію заходів у просторах та місцях компактного

проживання. Він містить широкий спектр зручних для користувача матеріалів, включаючи процедури відкриття, закриття і перегляду програми заходів. Також є сім тематичних семінарів, присвячених ключовим аспектам психосоціального благополуччя дітей. Ці ресурси містять структуровані матеріали, які можна використовувати послідовно протягом певного періоду часу, але вони також достатньо гнучкі, щоб їх можна було використовувати як окремі заходи при зміні учасників, зміні їх кількості чи відвідуваності. Заходи, як правило, орієнтовані на дітей віком від 6 до 18 років.

В Оперативних вказівках узагальнено ключові підходи до захисту дітей та сприяння їхньому психосоціальному благополуччю. Вони (Вказівки) призначені для фасилітаторів та аніматорів, соціальних працівників та педагогів, а також фінансових менеджерів. Вказівки складаються з чотирьох розділів і охоплюють такі аспекти, пов’язані з розробкою та впровадженням якісного та сприятливого середовища для дитини: 1) Вступ. 2) Налаштування. 3) Інформація для фасилітаторів/аніматорів. 4) Робота з опікунами і членами громади.

Тренінг для організаторів – це триденне навчання для керівників соціальних закладів та установ, менеджерів та координаторів просторів, дружніх до дітей, присвячене проблемам створення та впровадження якісного сприятливого середовища для дітей, враховуючи різні складні умови та обставини. Використовуючи різноманітні сценарії, учасники тренінгу ознайомлюються з реальними вимогами та розвивають навички пошуку практичних рішень для вирішення проблем, з якими стикаються у цій сфері. Під час тренінгу використовуються ресурси з Оперативних вказівок та Каталогу заходів.

Працівниками ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» вживаються заходи для забезпечення психосоціального благополуччя та безпеки дітей. Ці заходи мають кілька цілей, серед яких допомогти дітям оговтатися і впоратися зі стресовими подіями. Вони також покращують життєві навички дітей, такі як побудова стосунків.

Вони підвищують життєстійкість і допомагають дітям справлятися зі своїми емоціями. Найважливіше – захистити дітей від небезпеки.

Зазначений Каталог заходів містить 7 тем з психосоціальної підтримки:

- Тема 1. Розбудова громади: «Наш простір разом».
- Тема 2. Емоційне навчання: «Мої почуття».
- Тема 3. Благополуччя та стратегії подолання труднощів: «Почуватися добре».
- Тема 4. Соціальна підтримка: «Моя сім’я та друзі».
- Тема 5. Відношення до інших: «Бути добрим другом».
- Тема 6. Захист та кордони: «Моя безпека».
- Тема 7. Опираючись на силу: «Моя підтримка».

Кожна тема охоплює низку вправ та заходів. Фасилітатори можуть вибирати відповідні вправи та заходи відповідно до ситуації, в якій перебувають діти в групі, та соціального чи гуманітарного контексту, в якому вони живуть. Наприклад, деякі види діяльності є енергійними, а інші – більш спокійними. Одні пов’язані з фізичними вправами, інші – з творчістю та самовираженням. Така різноманітність важлива для того, щоб діти набували різних видів навичок і досліджували різні емоції, почуття й проблеми, з якими вони можуть зустрітися.

Теми представлені в такому порядку, що підходить групі дітей, які проживають на одній території (в нашому випадку, в Центрі соціально-психологічної допомоги) чи відвідують установу, заклад, простір протягом визначеного пероду часу. Наприклад, перша тема, «Розбудова громади», включає заходи для перших кількох сесій програми. Вона спрямована на те, щоб допомогти новим групам дітей познайомитися один з одним і дізнатися, чого очікувати від програми. Друга тема, «Емоційне навчання», зосереджується на проблемі роботи з власними емоціями. Таким чином, тематичні заняття – це наче цеглинки, які дають дітям фундамент і зміцнюють їхнє психосоціальне благополуччя.

Варто зазначити, що ці заходи не є формою терапії або консультування.

Ці заходи сприяють соціальній підтримці та соціальній інтеграції, допомагають дітям оговтатися від несприятливих подій; вони дозволяють фасилітатору, соціальному працівнику спілкуватися з дитиною на тему психосоціальної підтримки, не заглиблюючись при цьому занадто вглиб і не завдаючи шкоди дитині [3].

Запропоновані заходи також запозичені з різних джерел, заснованих на терапевтичних підходах, арт-терапії, дитячому розвитку та освітніх ресурсах [2; 4; 5; 7; 12; 31; 32]. Однак вони не призначені для надання терапевтичної підтримки дітям з особливими потребами чи проблемами психічного здоров'я. Для цього потрібні спеціально підготовлені фасилітатори та фахівці, а також відповідні нагляд, супровід та супервізія.

Протягом липня-грудня 2023 року працівниками Центру соціально-психологічної допомоги спільно з фахівцями партнерських організацій (зокрема, благодійних фондів «Рокада», «Право на захист», «Голоси дітей» міжнародних організацій «Save the Children» та HIAS), реалізовано ряд заходів відповідно до трьох тем, представлених у Каталозі:

- Тема 1. Розбудова громади: «Наш простір разом» (див. Додаток Б1).
- Тема 4. Соціальна підтримка: «Моя сім'я та друзі» (див. Додаток Б2).
- Тема 6. Захист та кордони: «Моя безпека» (див. Додаток Б3).

Оскільки більшість основних видів вправ, відображених у цьому каталозі, розраховані на дітей віком від 6 до 18 років, то робота була організована відповідним чином: підгрупи для дітей 6-12 років і для підлітків 13-18 років.

Для роботи було важливо враховувати стать, вік і здібності дітей, які беруть участь у заходах. Наприклад, фасилітатори враховували, чи можуть хлопчики і дівчатка (особливо підлітки) взаємодіяти під час і в межах заходу. Іноді найкращим рішенням було мати окремі часові інтервали для хлопчиків і дівчаток, які відвідують заняття. За певних обставин це більш доречно і гарантує, що дівчаткам буде комфортно і повноцінно брати участь у заході. Розділення часу для різних вікових груп також допомагає забезпечити відповідність заходів етапу розвитку кожної підгрупи.

Важливо було враховувати вибір дітей щодо того, якими видами діяльності вони хотіли б займатися. Наприклад, молодші діти могли віддавати перевагу певним іграм або видам спорту, тоді як старші діти, наприклад, підлітки, могли віддавати перевагу дискусійним групам, театру або традиційним ремеслам. Діти також повинні мати можливість обирати ті види діяльності, які їм найбільше подобаються під час конкретних сесій роботи. Наприклад, після ознайомлення з різними видами діяльності вони могли вибрати, як розпочинати і завершувати сесію (наприклад, співом або груповою діяльністю), чи які види діяльності обрати для відпочинку, відновлення енергії.

Працівниками Центру використовувалися принципи STEP для сприяння включенню дітей у спільну діяльність (див. табл. 2.2.1). STEP означає «Простір (Space), завдання (Task), обладнання (Equipment) та люди (People)» [15]. Цими принципами мають керуватися фасилітатори, вносячи зміни до місця проведення, завдань, обладнання та способу формування груп, щоб усі діти (наприклад, з особливими потребами чи без них) отримували задоволення та були в безпеці.

ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПУ STEP ДЛЯ СПРИЯННЯ ВКЛЮЧЕННЮ

Аспект	Приклади діяльності по включенню
Простір (Space)	Простір ПДД може бути полем, тренажерним залом, наметом, кімнатою в приміщенні або зовнішнім місцем. Можливі зміни: • Збільшити або зменшити розмір ігрової зони. Менше місця часто полегшує гру, але робіть її інтенсивною. Великий простір часто робить гру більш складною. • Змінюйте відстань, яку необхідно подолати у процесі діяльності, щоб виконати завдання. Наприклад, якщо це гонка, подвойте відстань, яку повинні пробігти більш фізично підготовлені діти, щоб вирівняти різницю з тими, хто не може бігати так швидко. • Використовуйте "зонування" - тобто зіставляйте учасників, щоб вони грали проти інших дітей з подібними можливостями. Це збільшує шанс усіх дітей брати участь однаково.
Завдання (Task)	Завдання стосується правил гри або способу здійснення діяльності. Можливі зміни: • Переконайтесь, що всі мають рівні можливості для участі. Наприклад, замість того, щоб грати в гонку, де тільки швидкі можуть перемогти, дайте всім дітям газету, яку вони повинні тримати на грудях, не використовуючи руки протягом цілої гонки. Таким чином, всі бігають і відчувають азарт, але темп не має значення.

Табл. 2.2.1. Використання принципів STEP для сприяння включенню

Продовження табл. 2.2.1. Використання принципів STEP для сприяння включенню

ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПУ STEP ДЛЯ СПРИЯННЯ ВКЛЮЧЕННЮ

Аспект	Приклади діяльності по включенню
	• Розбийте складні навички на більш дрібні складові, якщо це допоможе дітям легше розвивати навички. • Забезпечте належну можливість дітям практикувати вміння чи навички окремо або з партнером, перш ніж переходити до командної гри.
Обладнання (Equipment)	Обладнання стосується кульок, сіток, гри в парашути тощо, які потрібні для заняття. Можливі зміни: • У іграх з м'ячем збільшуйте або зменшуйте розмір і твердість м'яча відповідно до дітей, які беруть участь. Наприклад, маленькі і м'які кульки можуть простіше зловити діти з меншими руками. М'який м'ячик або повітряну куля можна використовувати замість жорсткого м'яча дітям різної фізичної форми або тим, хто може використовувати лише одну руку через травми або хвороби. • Надати можливість дітям кидати чи отримувати м'яч різними способами; наприклад, використовуйте жолоб або катайте кульку по підлозі. • Використовуйте дзвіночки або брязкальця, щоб допомогти дітям з вадами зору. Або використовуйте скотч, щоб загорнути звичайний кульку в поліетиленовий пакет, щоб вона шуркотіла при використанні.
Люди (People)	Цей аспект стосується особливостей дітей, які беруть участь у заходах, таких як їхній вік, стать, порушення або навички. Щоб змінити: • Зіставляйте дітей подібних характеристик і нехай вони грають разом або один проти одного в командах. • Змішайте людей з різних груп (наприклад, етнічних груп, соціальних груп або статі) в одному колективі настільки, наскільки це культурно та соціально прийнятно. Слідкуйте за тим, щоб діяльність не містила небажаних поділів між групами. • Створюйте команди з різною кількістю гравців, щоб вирівняти різницю у здібностях. Наприклад, команда з 5 досвідчених гравців проти команди 7 менш досвідчених гравців.

Кожне заняття (сесія) зазвичай тривало від 1 до 2 годин і мала таку схему:

Рис. 2.2.2. Схема проведення заняття

Оскільки згідно Мінімальних Стандартів Захисту Дітей у гуманітарній діяльності (МСЗД-CPMS) [50; 51] мінімальна кількість фасилітаторів під час заняття – двоє, то цієї вимоги було дотримано. Під час занять проводилися ігри, використовувалися допоміжні види вправ. За потреби та можливості проводилися розважальні заходи. Загалом діти жваво відгукувались на пропозиції взяти участь у заняттях, виконували завдання, вправи, комунікували, відпочивали, тому мети роботи щодо підтримки та підвищення рівня соціально-психологічного благополуччя дітей ВПО було досягнуто.

Висновки до другого розділу

Провадження діяльності у сфері захисту дітей є спільним мандатом установ у секторах соціального забезпечення, охорони здоров'я, безпеки та правосуддя і передбачає дії, що вживаються як державними установами, так і неурядовими організаціями. Наразі найбільш ефективним та дієвим є інструментарій кейсменеджменту у роботі з дітьми, у т.ч. ВПО. Кейсменеджмент повинен бути застосовуваний з метою створення гармонізованої системи узгоджених принципів, кроків та міркувань для ефективного управління справами щодо захисту дітей у складних життєвих обставинах, до яких належить і факт вимушеного внутрішнього переміщення.

Соціальна робота із зазначеною категорією в місцях компактного проживання ВПО має проводитися з використанням технології, підходу та інструментів кейсменеджменту. Зусилля фахівців спрямовані на сприяння індивідуальному та соціальному благополуччю дітей ВПО через реалізацію заходів психосоціальної підтримки, заохочення дітей до участі в житті приймаючої громади, відповідну та взаємну активізацію та залучення громади до вирішення проблем ВПО, налагодження ефективної комунікації між новими мешканцями та приймаючою стороною. Відповідні заходи психосоціальної підтримки проводять соціальні працівники та фахівці соціальної роботи, соціальні педагоги, фасилітатори, аніматори.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз історичних джерел, літератури професійного соціального спрямування (в т.ч. публіцистики, нормативно-правових актів та інструкцій, статистики, рекомендацій, керівних принципів), порівняння, узагальнення, систематизація матеріалу, вивчення й опрацювання відповідного інструментарію, проведена практична робота дозволили виконати завдання дослідження і сформулювати наступні висновки.

1. Питання внутрішнього переміщення винесено на міжнародний порядок денний і визнано законним предметом світового занепокоєння на офіційному рівні відносно нещодавно – трішки більше 30 років тому, на початку 90-х років XX ст. З того часу зросла обізнаність про глобальну кризу внутрішнього переміщення та важке становище постраждалого населення. Незважаючи на те, що термін «внутрішнє переміщення» міцно увійшов у міжнародний науковий лексикон, в повсякденній мові внутрішньо переміщених осіб часто називають «біженцями», що, як правило, є загальним поняттям для опису всіх вимушених переселенців, незалежно від того, чи покинули вони країну, як того вимагає саме юридичне визначення поняття «біженець».

Маємо констатувати, що попри інтерес та занепокоєння світової спільноти, внутрішньо переміщені особи не мають особливого статусу в міжнародному законодавстві з правами, специфічними для їхньої ситуації. Термін «внутрішньо переміщена особа» є лише описовим, ключовим моментом для визначення та характеристики якого є вимушений характер переселення чи зміни місця проживання без перетину міжнародного кордону, тобто факт перебування в межах своєї рідної країни чи країни громадянства.

Водночас нормативну базу для вирішення проблеми внутрішнього переміщення розроблено, і її використання широко пропагується на національному, регіональному та міжнародному рівнях. До таких документів належать Керівні принципи ООН з питань переміщення осіб всередині країни (1998 р.), «Вирішення проблеми внутрішнього переміщення: Рамки

національної відповідальності» (2005 р.), Протокол про внутрішньо переміщених осіб, прийнятий у районі Великих озер (Північна Америка, 2006 р.), Концептуальні засади МПК (Міжвідомчого постійного комітету) щодо довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб (2010 р.), Кампальська конвенція (2012 р.). Міжнародні гуманітарні, правозахисні організації та організації, що займаються питаннями розвитку, дедалі активніше залучаються до роботи з внутрішньо переміщеними особами як на політичному рівні, так і на місцях, а для координації їхніх зусиль та забезпечення ефективного міжнародного реагування було створено підрозділ ООН.

2. Мільйони внутрішньо переміщених дітей у всьому світі не користуються своїми правами і перебувають в умовах серйозного ризику та надзвичайної вразливості, позбавлені таких фундаментальних елементів, як безпека, доступ до основних життєвих потреб та освіти. Найбільше занепокоєння викликає те, що ситуації переміщення тривають у середньому 20 років, позбавляючи незліченну кількість дітей будь-якої подоби нормального дитинства.

Національна влада несе основну відповідальність за захист, допомогу та пошук довгострокових рішень для внутрішньо переміщених осіб. Проте всі сторони конфлікту, як державні, так і недержавні суб’єкти, зобов’язані захищати дітей від шкідливих наслідків вимушеного переселення. Цей обов’язок включає запобігання свавільному переміщенню, захист і допомогу внутрішньо переміщеним особам, а також сприяння безпечним, добровільним і довгостроковим рішенням проблеми переміщення, постійно звертаючи особливу увагу на особливу вразливість і ризики, з якими стикаються внутрішньо переміщені діти. Ці зобов’язання ґрунтуються на міцному фундаменті: принципах міжнародного права, які в переважній більшості вважаються загальноприйнятими, не допускають відступів і є обов’язковими для всіх сторін. До таких зобов’язань належить дотримання принципів та підходів недискримінації, найкращого забезпечення інтересів дитини і

сприяння участі дітей у розробці місцевих стратегій відновлення та реінтеграції.

Корисні рекомендації на підтримку зусиль, спрямованих на реалізацію прав і гарантій внутрішньо переміщених осіб, містяться в Керівних принципах з питань переміщення осіб всередині країни від 1998 року, що охоплюють усі етапи переміщення: захист від свавільного переміщення, захист і допомогу під час переміщення, а також під час пошуку довгострокового рішення, чи то повернення, місцева інтеграція або переселення та реінтеграція. Вони стосуються широкого кола конкретних проблем, які зазвичай виникають у ситуаціях внутрішнього переміщення, і охоплюють права, пов’язані з фізичною безпекою та недоторканністю, основними життєвими потребами, економічними та соціокультурними питання захисту (зокрема, доступом до освіти, що важливо саме для дітей) та іншими питаннями громадянського та політичного захисту.

З’ясовано, що серед першочергових, але конкретних і важливих кроків для забезпечення всіх прав і гарантій дітей ВПО необхідно:

- забезпечити внутрішньо переміщених дітей документами, що посвідчують особу, тим самим надавши їм юридичний доказ їхнього існування;

- забезпечити внутрішньо переміщеним дітям базові потреби для виживання: фізичну безпеку, їжу та питну воду, житло, одяг, основні медичні послуги, санітарно-гігієнічні умови та освіту, а також безпечний доступ до них;

- проаналізувати та переглянути все відповідне національне законодавство та політику з метою виявлення та усунення будь-яких правових, адміністративних та інституційних перешкод, з якими стикаються внутрішньо переміщені діти у доступі до своїх прав;

- вирішити проблему безкарності осіб або сторін, які вчиняють порушення щодо внутрішньо переміщених дітей.

Важливо розуміти, що діти є найціннішим ресурсом, але водночас і найбільш вразливим сегментом суспільства. Це не меншою мірою стосується і внутрішньо переміщених дітей, особливо в умовах збройного конфлікту, які

стикаються з особливими проблемами та вразливістю внаслідок свого переміщення, і які терміново потребують нашої уваги та захисту.

3. Ефективним та дієвим інструментом соціальної роботи є кейсменеджмент, що може застосовуватися саме в умовах надзвичайних ситуацій (зокрема, збройного конфлікту, переслідування, вимушеного переміщення, втечі) для вирішення низки питань сприяння соціальному благополуччю клієнтів, у тому числі питань захисту дітей, зокрема у ситуації вимушеної зміни місця проживання. Кейсменеджмент сприяє оперативному та якісному вирішенню проблем дітей ВПО, ґрунтуючись на ретельному та всебічному вивченню ситуації клієнта.

Процес кейсменеджменту передбачає низку основних етапів: 1) встановлення контакту (ідентифікація та реєстрація); 2) оцінка потреб; 3) планування випадку; 4) реалізація та моніторинг (впровадження плану роботи); 5) оцінювання результатів (подальші дії, супровід та перегляд); 6) закриття випадку.

Серед основних принципів, якими повинні керуватися у своїй поведінці та взаємодії з дітьми, їхніми сім’ями установи та фахівці, які застосовують кейсменеджмент, наступні: не нашкодь; надавати пріоритет найкращому забезпеченню інтересів дитини; недискримінація; дотримуватися етичних стандартів; поважати конфіденційність; забезпечити підзвітність.

Послуги кейсменеджменту для дітей ВПО повинні бути (відповідати вимогам): дружніми до дитини; орієнтованість на дітей; надавати дітям і сім’ям можливість розвивати свої сильні сторони; розуміння життєстійкості у дітей; базувати всі дії на глибоких знаннях про розвиток дитини, права дитини та її захист; сприяти конструктивній участі дітей; провадити культурно прийнятну діяльність та надавати культурно прийнятні послуги; координувати та співпрацювати; дотримання професійних кордонів та вирішення конфліктів інтересів; дотримуватись законів та політики щодо обов’язкового звітування.

4. Соціальна робота з дітьми ВПО в ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги» спрямована на забезпечення права дітей на

психосоціальну підтримку та програми реінтеграції. Проведені заходи психосоціальної підтримки допомогають дітям оговтатися і впоратися зі стресовими подіями, покращують життєві навички дітей, такі як побудова стосунків, підвищують життєстійкість і допомагають дітям справлятися зі своїми емоціями, беручи за основу тезис, що найважливіше – захистити дітей від небезпеки.

У відповідних заходах станом на 19 січня 2024 року взяли участь більше 40 дітей. У фактичній роботі з дітьми ВПО, що проживають (проживали) в ОКУ «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги», фахівці використовують Інструментарій для просторів, дружніх до дитини (ПДД), в гуманітарних установах, а робота заснована на терапевтичних підходах, арт-терапії, розумінні принципів дитячого розвитку та перевірених освітніх ресурсах. Протягом липня-грудня 2023 року працівниками Центру соціально-психологічної допомоги спільно з фахівцями партнерських організацій (благодійних фондів «Рокада», «Право на захист», «Голоси дітей» міжнародних організацій «Save the Children» та HIAS), реалізовано ряд заходів відповідно до трьох тем: Розбудова громади: «Наш простір разом»; Соціальна підтримка: «Моя сім’я та друзі»; Захист та кордони: «Моя безпека». Для сприяння включенню дітей у спільну діяльність працівниками Центру використовувалися принципи STEP (Простір (Space), завдання (Task), обладнання (Equipment) та люди (People), заняття проводилися регулярно і за чіткою схемою, з урахуванням статі, віку і здібностей дітей, а також їх запитів, потреб і побажань. Завдяки цьому було досягнуто мети роботи щодо підтримки та підвищення рівня соціально-психологічного благополуччя дітей ВПО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакалієва О. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції. Київ, 2016. 141 с.
2. Безпечний простір. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів: навч.-метод. посіб. Вид. 3-тє, доп., виправ. / Богданов С.О., Гніда Т.Б., Залеська О.В., Лунченко Н.В., Панок В.Г., Соловйова В.В. / Заг. ред.: Чернобровкін В.М., Панок В.Г. К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2021. 368 с.
3. Богданов С., Залеська О. Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації: методичний посібник для педагогів. К.: Пульсари. 2018. 76 с.
4. Бочкор Н.П., Дубровська Є.В., Залеська О.В. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. К.: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
5. Бриндіков Ю.Л. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в системі соціальних служб (приклад Хмельницького міського центру соціальних служб). Інноваційна педагогіка. Серія: Соціальна педагогіка. 2023. Випуск 63. Том 2. С. 135–140.
6. Глобальний документ Кластера CCCM щодо підходів для регіонів. 2021. [Електронний ресурс]. URL: https://cccmcluster.org/sites/default/files/2021-04/CCCM-area-based%20approaches.pdf
7. Григоренко І.О., Савельєва Н.М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка». Полтава: ПНПУ, 2017. 100 с.
8. Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб (Постанова Кабінету міністрів України від 1 вересня 2023 р. № 930) та Порядок функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб. [Електронний ресурс]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP230930?an=22

9. Затяжна тимчасовість: як живуть ВПО у місцях компактного проживання. Дослідження БФ «Право на захист». 2019. [Електронний ресурс]. URL: https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/R2P_CC_Report_UKR.pdf
10. Захист прав дітей [Електронний ресурс] // ЮНІСЕФ. Україна для кожної дитини: [вебсайт]. URL: https://www.unicef.org/ukraine/child-protection
11. Захист прав дітей в умовах війни за міжнародним правом та національним законодавством України: монографія / Ю.С. Шемшученко та ін.; за заг. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Юрид. думка, 2021. 194 с.
12. Зливков В., Ліпінська С., Лукомська С. Сучасні тренінгові технології: інтегративний підхід: посібник. Київ: Вид. Лисенко М.М., 2020. 207 с.
13. Каталог заходів для просторів дружніх до дитини у гуманітарних установах, World Vision та Довідковий центр з психосоціальної підтримки МФЧХ, Копенгаген, 2018. [Електронний ресурс]. URL: https://pscentre.org/wp-content/uploads/2022/06/Child-Friendly-Spaces-Ukrainian.pdf
14. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб: методичні рекомендації / Автор-упорядник: Гусак Н.Є. К., 2015. 62 с.
15. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2017. 228 с.
16. Керівництво IASC 2020. [Електронний ресурс]. URL: https://interagencystandingcommittee.org/other/interim-guidance-covid-19-prevention-and-control-schools
17. Кісарчук З.Г., Омельченко Я.М., Лазос Г.П., Литвиненко Л.І., Царенко Л.Г. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / Заг. ред. З.Г. Кісарчук. Київ: ТОВ «Видавництво «Логос», 2015. 207 с.

18. Кластер CCCM в Україні – термінологія та поняття – проект від 21.03.2022. CCCM Cluster Supporting Displaced Communities. [Електронний ресурс]. URL: https://data.unhcr.org
19. Клименко О.Ю. Інституціоналізація соціального захисту дітей у кризових ситуаціях в сучасному українському суспільстві: монографія. Харків: Бровін О.В., 2015. 398 с.
20. Кривов'яз О.В. Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту. Правничий вісн. Ун-ту «КРОК»: зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 27. С. 80–85.
21. Лубінець Д. Моніторингові візити до місць компактного поселення ВПО: проблематика та шляхи вирішення. 2023. [Електронний ресурс]. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/557048_monitoringovi_viziti_mists.html
22. Лук'янова К.А. Особливості соціально-педагогічної роботи з переселенцями в Україні: реалії та перспективи. Збірник наукових праць Кам'янецьПодільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна, 2015. Вип. 24. С. 71–83.
23. Мінімальні стандарти з Управління таборами. [Електронний ресурс]. URL: https://handbook.spherestandards.org/en/camp/#ch001
24. Мюллер М. Якщо ви пережили психотравмуючу подію. Львів: Видавництво Українського католицького університету «Свічадо», 2014. 120 с.
25. Недря К.М., Трубавіна І.М., Чередниченко О.Ю. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі [Електронне видання]: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 2 листоп. 2022 р.). Запоріжжя, 2022. С. 40–43. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9844
26. Омбудсман України (Ombudsman of Ukraine). [Електронний ресурс]. URL: https://ombudsman.gov.ua/
27. Омельченко С.О., Тернопільська В.І., Чернуха Н.М., Співак Я.О., Васильєва-Халатникова М.О., Бакуліна О.С., Костенко Д.В., Рутьян Л.І.

Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2021. 219 с.

28. Основи реабілітаційної психології: Подолання наслідків кризи: навч. посіб.: в 3 т. [Електронний ресурс] / М-во соц. політики України; заг. керівництво проектом Л. Малогулко. Київ, 2018:

- Т. 1. 208 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805.pdf
- Т. 2. 240 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/c/430829.pdf
- Т. 3. 236 с. URL:: https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/430841.pdf

29. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 лютого. Суми, 2018. 428 с. [Електронний ресурс]. URL: https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/3557/document.pdf

30. Перегудова Т. Охоплення соціальною допомогою внутрішньо переміщених осіб як критерій ефективності заходів адаптації. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. 2016. № 7. С. 43–50.

31. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін.; за ред. Волинець Л.С. К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

32. Райт Н. Кризове консультування. Як діяти і що говорити у критичних ситуаціях / Crisis & Trauma counseling. What to do and say when it matters most / д-р Норман Райт; [пер. з англ. О. Лавріненко; ред. Г. Кірієнко]; Укр. євангел. теол. семінарія. Київ: Вид. Паливода А.В., 2018. 399 с.

33. Риндзак О.Т. Соціокультурні інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному виборі. Науково-практичний журнал «Регіональна економіка». 2016. № 3. С. 120–127.

34. Стандарти для місць компактного проживання – Україна. Травень 2022. 13 с. [Електронний ресурс]. URL: https://data.unhcr.org

35. Стандарти УВКБ ООН для надзвичайних ситуацій. [Електронний ресурс]. URL: https://emergency.unhcr.org/entry/45581/camp-planning-standards-planned-settlements
36. Становище дітей із сімей, вимушено переміщених у межах Україні внаслідок військової агресії Росії після 24 лютого 2022 року. Доповідь про стан дітей в Україні під час війни 2022-2023 років, підсумки моніторингу ситуації в рамках кампанії #crossborderchildhoodua. [Електронний ресурс]. URL: https://adcmemorial.org/uk/novina-uk/stanovishhe-ditej-iz-simej-vimusheno-peremishhenih-u-mezhah-ukraini-vnaslidok-vijskovoi-agresii-rosii-pislya-24-lyutogo-2022-roku/
37. Трофімова М. Місця компактного проживання для переселенців. Вересень 2023. [Електронний ресурс]. URL: https://irtafax.com/mistsia-kompaktnoho-prozhyvannia-dlia-pereselentsiv/
38. Швалб А.Ю., Астапенкова В.М., Бученко Я.В., Горбань В.О., Дудолад А.В., Сухоставська Г.К. Соціально-психологічний тренінг «Вижити та врятувати». Проблеми екстремальної та кризової психології. 2014. Вип. 16. С. 236–243.
39. Children & War Foundation. Improving children's lives after wars and disasters. [Electronic resource]. URL: https://www.childrenandwar.org/
40. Document A/RES/70/1 (United Nations, 2015). [Electronic resource]. URL: https://www.un.org/ga/search/viewm_doc.asp?symbol=A/RES/70/1
41. Global protection cluster, Global education cluster, INEE, & IASC reference group MHPSS. Посібник з облаштування дружніх просторів для дітей в надзвичайних обставинах. (2018). [Електронний ресурс]. URL: www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/Guidelines%20for%20Child%20Friendly%20Spaces%20in%20Emergencies.pdf
42. Guidance for protecting displaced and refugee children in and outside of Ukraine. How authorities, humanitarian groups and volunteers can help ensure children displaced by the war are protected and supported until a safe voluntary

return becomes possible. [Electronic resource]. URL: https://www.unicef.org/emergencies/guidance-protecting-displaced-children-ukraine

43. Guiding Principles on Internal Displacement. United Nations, 1998. 15 p.
44. Inter Agency Guidelines for Case Management & Child Protection. The role of case management in the protection of children: a guide for policy & programme managers and caseworkers. January 2014. [Electronic resource]. URL: https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/cm_guidelines_eng_.pdf/
45. Inter-Agency Standing Committee (IASC), Handbook for Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS) Coordination, IASC, Geneva, 2022. [Electronic resource]. URL: https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2023-01/IASC%20Handbook%2C%20MHPSS%20Coordination%20-%20easy-to-print%20version.pdf
46. Internal displacement monitoring centre (IDMC). The world's leading source of data and analysis on internal displacement. [Electronic resource]. URL: https://www.internal-displacement.org/
47. Internal Displacement Statistics in Ukraine. The United Nations High Commissioner for Refugees, 2023. [Electronic resource]. URL: http://bit.ly/1zuL3nH
48. Internally displaced persons: social and economic integration in hosting communities (based on materials provided by Vinnytsia Oblast, Zaporizhia Oblast, Ivano-Frankivsk Oblast, and Poltava Oblast). Kyiv, 2016. [Electronic resource]. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/IDP-REPORT_V.Smal_ENG.pdf
49. Machel G. The impact of armed conflict on children. 1996. UNICEF. [Electronic resource]. URL: www.unicef.org/graca/
50. Minimum Standards for Child Protection in Humanitarian Action, Child Protection Working Group, 2012. 256 p.

51. Minimum Standards for Child Protection in Humanitarian Action, Humanitarian Standards Partnership, 2019. 342 p.
52. Ramon Sh., Maglajlic R.A. Social Work, Political Conflict and Displacement. The SAGE Handbook of International Social Work. London, SAGE, 2012. P. 311–324.
53. Sphere Association. The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response, fourth edition, Geneva, Switzerland, 2018. 406 p.
54. The Rights and Guarantees of Internally Displaced Children in Armed Conflict. Workihg Paper № 2. Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. United Nations, New York, 2010. 72 p.
55. Trubavina I., Karaman O., Kamenova D., Stepanenko V., Yurkiv Y. The response strategy of social work with displaced families and the receiving community (within the context of sustainable development). Second International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF 2021). E3S Web of Conferences, Volume 280, 04010, 2021. 10 p. DOI: https://doi.org/10.1051/e3sconf/202128004010
56. Ukraine Crisis Resources. Inter-agency Network for Education in Emergencies (INEE), 2023. [Electronic resource]. URL: https://inee.org/blog/ukraine-crisis-resources
57. UNHCR (THE UN Refugee Agency). [Electronic resource]. UNHCR global website. URL: https://www.unhcr.org/about-unhcr ; https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-protect/internally-displaced-people

ДОДАТКИ

Додаток А

ПАМ'ЯТКА
щодо застовування КЕЙСМЕНЕДЖМЕНТУ
у роботі з внутрішньо переміщеними особами, у т.ч. з дітьми ВПО

ПРИ ПЕРШОМУ КОНТАКТІ З ВПО НЕОБХІДНО:

1. З'ясувати базові потреби, незадоволення яких може загрожувати життю та/або здоров'ю людини (безпека, їжа, медична допомога, теплий одяг).
2. З'ясувати, які послуги і від яких організацій уже отримують ВПО.
3. Забезпечити надання послуг для задоволення базових потреб ВПО.

МОЖЛИВІ РЕАКЦІЇ ВПО НА СТРЕСОВУ СИТУАЦІЮ

ЕМОЦІЙНІ	• обурення; • злість, гнів, агресія; • страх і тривога; • втрата довіри; • горе; • почуття провини; • втрата почуття приналежності;	• безпорадність; • заперечення; • зниження самооцінки; • смуток; • депресія
ФІЗИЧНІ	• погіршення стану здоров'я; • біль в грудях; • головний біль; • запаморочення; • серцева аритмія; • брак енергії; • біль в спині або шиї; • тремтіння;	• проблеми зі сном, апетитом; • відчуття загубленості (через брак інформації про житло, роботу, нове середовище тощо)
КОГНІТИВНІ	• не тримає фокус; • відволікається; • відсторонений; • повторює вже виконані завдання; • погіршується якість роботи	

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО КОМУНІКАЦІЇ З ВПО

ВАРТО

1. Поважати конфіденційність і право на добровільність в отриманні послуг.
2. Демонструвати навички активного слухання.
3. Виявляти повагу, терпіння і довіру до людини.
4. Говорити без осуду.
5. Надавати фактичну інформацію (якщо вона у вас є). Чесно кажіть, якщо чогось не знаєте: «Я не знаю цього, але постараюся для вас дізнатися».
6. Надавати інформацію доступними, простими словами, без термінології.
7. Пояснювати, для чого збираєте інформацію: «Щоб мати змогу задовольнити ваші найбільш нагальні проблеми та потреби, дозвольте мені задати вам декілька запитань».
8. Дати можливість помовчати, не «бомбардувати» запитаннями.
9. На запитання «Чому це сталося зі мною?», «Навіщо....», «Якби...» не шукати відповідей.
10. Виражати співпереживання, коли клієнти говорять про свої почуття, втрати (втрата будинку, смерть близької людини тощо)

НЕ ВАРТО

1. Говорити про політику, релігію.
2. Висувати судження і гіпотези щодо подій, які сталися.
3. Торкатися людини.
4. Давати оцінку тому, що людина зробила або не зробила, чи її емоціям («Ви не повинні себе так почувати», «Ви повинні радіти що вижили»).
5. Узагальнювати («Багато людей це переживають»).
6. Використовувати в спілкуванні професійні терміни.
7. Давати неправдивих обіцянок.
8. Переказувати історії, які ви чули від інших.
9. Робити припущення про переживання клієнта і говорити: «Ваші почуття мені такі зрозумілі».
10. Демонструвати символіку політичних партій, рухів, об'єднань тощо.

ДЛЯ КЕЙС-МЕНЕДЖЕРІВ ТА ІНШИХ ФАХІВЦІВ, ЯКІ ВІДВІДУЮТЬ КЛІЄНТІВ В МІСЦЯХ ЇХ ПРОЖИВАННЯ/ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ

ПЕРЕД ВІЗИТОМ:

1. пройти первинний інструктаж з особистої безпеки (перед здійсненням першого візиту) та повторні інструктажі (один раз на шість місяців);
2. з'ясувати, хто із колег здійснюватиме перший візит разом із вами, так як перший візит рекомендується здійснювати у парі;
3. перед здійсненням першого візиту дізнатись якомога більше про клієнтів із різних джерел інформації;
4. погодити з клієнтом час зустрічі, безпечний для працівника (світла пора доби);
5. підібрати відповідний одяг та взуття (одяг та взуття мають бути зручним та враховувати умови праці). Не потрібно одягати дорогоцінні прикраси, а також аксесуари, які несуть інформацію про політичні погляди працівника;
6. підібрати зручний маршрут та безпечний вид транспорту;
7. взяти із собою питну воду, одноразові стакани, вологі серветки, папір, ручку, базову аптечку. Не брати з собою важкі речі/ сумки;
8. повідомити колег про адресу та час здійснення візиту;
9. зарядити мобільний телефон (окремий для робочих дзвінків), налаштувати на ньому клавіші екстрених викликів.

ПІД ЧАС ВІЗИТУ:

1. зателефонувати колегам перед входом до приміщення, де відбуватиметься зустріч, і повідомити про те, що ви прибули до місця призначення;
2. перед входом до помешкання зберігати пильність: зробити візуальну оцінку приміщення та прислухатись до сторонніх звуків для уникнення небезпеки;
3. поводити себе впевнено, ввічливо та асертивно;
4. не висловлювати власних негативних суджень щодо клієнта, його сім'ї, умов проживання та стилю життя;
5. розташуватися в приміщенні так, щоб за спиною була стіна, а прохід до виходу залишався вільним.

ПІСЛЯ ВІЗИТУ:

1. зателефонувати колегам і повідомити про те, що ви залишили приміщення;
2. перевірити наявність особистих речей;
3. продезінфікувати руки антисептичним засобом у разі незадовільних санітарно-гігієнічних умов;
4. у випадку виявлення чи підозри щодо потенційної небезпеки повідомити працівника організації (супервізора) для уникнення/ попередження можливих ризиків під час такої роботи;
5. отримати індивідуальну супервізію, у разі потреби.

Додаток Б

ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ ЗАХОДІВ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Додаток Б1

ТЕМА 1. РОЗБУДОВА ГРОМАДИ: «НАШ ПРОСТІР РАЗОМ»

1. Розбудова громади: «Наш простір разом»

Тип	Діяльність	Необхідний час
Ігри з імена та для вивчення правил групи	1.1 "Передай м'яч" гра з іменами 1.2 Що ми очікуємо один від одного 1.3 Наші імена - унікальні	10-20 хвилин 20 хвилин 15 хвилин
Ігри на групову ідентифікацію	1.4 Наші улюблені речі 1.5 Робимо простір нашим 1.6 Пісня групи	10 хвилин 20-40 хвилин 25 хвилин
Ігри на особисту ідентифікацію	1.7 Відбитки наших рук і ніг	20 хвилин
Веселі вправи для знайомства один з одним	1.8 Речі, я мі у нас спільні	15 хвилин

Ця тема «Розбудова громади» є гарною відправною точкою для роботи з новою групою дітей, що перебувають у ПДД, або для сприяння включенню нових дітей до групи, яка вже існує. Вправа призначена для того, щоб допомогти дітям відчувати, що вони є бажаними учасниками, що вони в безпеці і що вони є частиною групи. А також спокійно познайомитись між собою та фасилітаторами. Це дає можливість дітям зрозуміти правила щодо ПДД та зрозуміти очікування щодо відповідної поведінки, щоб усі відчували себе в безпеці.

«Розбудова громади» має такі психосоціальні переваги для дітей:

- Зміцнює основні соціальні та комунікативні навички.
- Заходи сприяють підвищенню самооцінки дітей у визнанні та включенні до групи.
- Спонукає дітей до просоціальної поведінки (наприклад, поведінка, яка є соціально доцільною, спільною, ненасильницькою та допомагає будувати стосунки з іншими).
- Заходи дозволяють дітям розслабитися в соціальних ситуаціях, особливо в новій ситуації та/або з новими людьми.
- Підсилює важливість правил та меж.

Вам не доведеться використовувати всі дії за одну сесію. Виберіть зі списку ті види вправи, які здаються найбільш актуальними для запланованих сесій. Наприклад, ви, можливо, плануєте створити громаду в новій групі, або у вас можуть з'явитися нові діти, які прийджають на ПДД.

Для першої ж сесії ви можете вибрати:

- 1.1 «Передати м'яч» (гра з іменами) та 1.2 «Чого ми очікуємо один від одного» (групові правила)
- Плюс 1.5 «Зробимо простір нашим» (групова гра) та 1.8 «Наші спільні речі» (весела вправа.)

На другій сесії ви можете спробувати іншу гру з іменами, вказати на групові правила, розроблені на першій сесії, а потім вибрати іншу гру на групову чи особисту ідентифікацію та веселі вправи.

1.1 Гра з іменами «Передай м’яч»

Мета полягає в тому, щоб діти дізнались імена один одного у веселий спосіб	10-20 хвилин (залежить від кількості дітей)
Вік: Для шести років і вище (всі модифікації вказані нижче) Учасники: Будь-яка кількість учасників	
Матеріали: М’яч або інший м’який об’єкт, який можна кидати. Місце проведення: Будь-яке	
1. Попросіть дітей сидіти або стояти в колі та поясніть, що вони збираються грати в гру, щоб дізнатися імена один одного. 2. Дайте одному з дітей м’яч і попросіть сказати його/її ім’я, а потім передайте м’яч іншій людині. 3. Наступна людина вимовляє своє ім’я та знову передає м’яч. 4. Вправа триває, поки кожен не отримав м’яч і сказав своє ім’я. 5. Тепер попросіть дітей почати кидати м’яч один одному. Поясніть, що цього разу, коли дитина кидає м’яч, вся група повинна назвати ім’я дитини, яка ловить м’яч. Якщо група не може запам’ятати ім’я цієї дитини, вони можуть спитати його у решти з групи. Скажіть дітям, що м’яч необхідно кидати довільній дитині в колі. 6. Продовжуйте гру, поки всі, хто бажає, не взяли участь.	
Переконайтесь, що всі діти, які хотіли б взяти участь, отримають шанс сказати свої імена. Деякі діти можуть бути сором’язливими або занадто тихими, залежно від їхнього досвіду. Якщо дитина не хоче брати участь, не змушуйте її. Такі діти можуть бути в колі з іншими, якщо їм подобається.	
• Цю гру можна ускладнити, особливо для дітей старшого віку. Наприклад, у другому раунді (після того, як кожен сказав своє ім’я в першому раунді), ви можете: • Попросити людину, яка ловить м’яч, назвати ім’я людини, яка її кинула. • Попросити дитину, яка кидає м’яч, назвати власне ім’я та ім’я того, кому вона кидає м’яч. • Попросіть дитину, яка ловить м’яч, сказати 1) ім’я людини, яка кинула м’яч, 2) власне ім’я та 3) ім’я людини, якій вони кидають м’яч. Будьте чутливі до дітей, які мають обмежені можливості і не можуть бути такими ж мобільними, як інші діти. Наприклад, альтернативою киданню м’яча є те, щоб діти котили м’яч по підлозі один одному.	

1.2 Що ми чекаємо один від одного?

Мета полягає в тому, щоб погодити правила поведінки у групі

20 хвилин

Вік: Для шести років і вище

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Матеріали: Маркери (або фломастери/фарби), фліп-чарт або ватман, або полотно, кнопки або скотч.

Місце проведення: Достатньо тихе, щоб можна було вільно говорити і чути один одного.

1. Попросіть дітей сісти в коло.

2. Поділіться з дітьми, як ви раді, що вони тут, що проводите з ними ці заняття. Скажіть, що на сесіях ми будемо грати і веселитися, а також поговоримо та поділимось почуттями про те, що ми пережили, про своє життя та мрії на майбутнє.

3. На цьому етапі ви можете дати дітям загальну інформацію про ПДД, наприклад, коли він відкритий, тривалість кожної сесії, і так далі. Розгляньте можливість розміщення цієї інформації у ПДД для дітей та їх вихователів, щоб посилатися на них (наприклад, створіть плакат).

4. Поясніть, що для того, щоб зробити сесії безпечними та веселими для всіх, важливо, щоб усі, як група, погоджувались, як ставитись один до одного. Тож разом ми домовляємось про "основні правила" під час сесій.

5. На аркуші паперу фліп-чарту вгорі напишіть "Основні правила".

6. Попросіть дітей задуматися про те, що вони вважають добрими основними правилами. Пам'ятайте, діти самі мають встановлювати основні правила та очікувану поведінку. Таким чином вони відчувають участь у процесі та більш відповідально поважають правила, які вони створюють для своєї групи.

7. Важливо, щоб ви, як фасилітатори, погоджувались із правилами, які пропонують діти, та конструктивно допомагати їм у забезпеченні відповідності правил.

8. Після закінчення, перегляньте список правил. Якщо будь-яке з основних правил нижче не включене, запитайте дітей, чи можете ви додати ще декілька важливих речей. Коли ви додаєте їх, поясніть, що вони означають і чому ви додаєте їх:

- Використовуйте лише добрі слова
- Усі можуть говорити та ділитися ідеями, але ніхто не повинен говорити чи ділитися ідеями, якщо цього не хоче
- Усі в безпеці та всіх поважають, всередині (емоційно) і зовні (фізично)
- Хлопчики та дівчатка рівні
- Грати можуть усі (ніхто не залишається осторонь)
- Грайте чесно (дотримуйтесь правил)
- Допомагайте іншим, коли їм потрібна допомога
- Ставтесь до інших так, як ви хотіли б, щоб ставились до вас
- Кожна людина несе відповідальність за те, щоб ПДД був акуратним та охайним
- Поважайте конфіденційність кожного (включаючи не фотографування один одного мобільними телефонами чи іншими камерами, якщо у дітей вони є).

9. Після узгодження основних правил та поведінки запитайте дітей, які наслідки повинні бути, якщо хтось порушує правила. Важливо, щоб діти розуміли, що при порушенні правил будуть наслідки. Однак, також поясніть, що фасилітатор(-и) будуть самі виносити будь-які наслідки, і діти не повинні цього робити самі. Запевняйте дітей, що наслідками ніколи не будуть удари, поранення чи приниження дитини, і що ви завжди пояснюєте, чому є наслідки.

(Наслідки повинні бути належними та прийнятними, наприклад, просити дитину, яка порушує правила, взяти тайм-аут). Поясніть: Правила та поведінка - допомагають всім дітям брати участь та насолоджуватися простором разом.

10. Скажіть: Тепер, коли ми домовилися про ці правила, давайте всі підпишемо фліп-чарт, щоб показати, що ми погоджуємося з цими правилами.

11. Почепіть фліп-чарт там, де діти можуть бачити його кожного разу, як приходять на ПДД. Оскільки це - важливий плакат, корисно захистити його від бруду чи шкоди.

Після того, як правила будуть розміщені на стіні ПДД, обов'язково згадуйте їх на початку кожної сесії, і попросіть дітей пояснити правила новачкам.

Вам також може знадобитися посилатися на правила в різний час під час вправи з дітьми в ПДД, щоб нагадати їм про згоду між собою, щоб місце було безпечним та веселим для всіх.

Поміркуйте, які наслідки можуть бути доцільними для дітей, які порушують правила. Це залежатиме від ситуації, тяжкості поведінки (наприклад, насильства) та самої дитини з точки зору будь-яких особистих труднощів, які можуть потребувати додаткової допомоги, щоб допомогти їм виконувати вказівки та дотримуватися правил. Наприклад, деякі діти можуть мати проблеми з дотриманням правил через проблеми розвитку або з інших причин, і вони можуть потребувати більше уваги з боку фасилітаторів, щоб допомогти їм у їхній поведінці. Важливо не соромити дітей, які перебувають у ПДД, включаючи тих, хто, можливо, порушив основне правило. Таким чином, ПДД залишається безпечним простором для всіх, і цінність зобов'язань один перед одним посилюється. Ударити або поранити дитину НІКОЛИ не є відповідним наслідком.

Існує кілька варіантів цієї вправи для дітей різного віку. Більшість перерахованих заходів потребують фасилітаторів для того, щоб заздалегідь підготувати матеріали:

Для маленьких дітей вам може знадобитися внести додаткові пропозиції, щоб допомогти їм думати про правила.

Створіть символ або малюнок для кожного правила, щоб зробити його веселішим для дітей, а також допомогти тим, хто не вміє добре читати і писати, запам'ятовувати правила.

Діти та підлітки старшого віку, можливо, зможуть детальніше працювати над основними правилами, придумуючи поведінку, що стосується кожного основного правила. Додаткові інструкції до цієї опції пояснюються тут:

1. Привітавши дітей та ознайомивши із сесією (як зазначено вище), поясніть, що важливо, щоб усі, як група, погоджувались, як ставитися один до одного. Скажіть: Отже, ми разом домовлятимемося про "основні правила" та "прийнятну поведінку" під час сесій.

2. Намалюйте лінію вниз по центру аркуша фліп-чарту. Ліворуч напишіть "основні правила", а праворуч - "наша поведінка".

3. Попросіть дітей задуматися з вами, що вони вважають добрими основними правилами. Для кожного основного правила попросіть їх обговорити та домовитись про те, яка поведінка очікується за цим правилом. Наприклад, якщо основним правилом є "поважати один одного", вони повинні домовитись про те, що для цього потрібно, наприклад " слухати один одного" або "не користуватися поганою мовою". Для кожного основного правила може бути більше однієї поведінки.

4. Вправа триває, як вище, і старші діти та підлітки дотримуються основних правил та поведінки, які вони розвивали разом.

Наступні вказівки пропонують альтернативу вищезазначеним вправам для дітей старшого віку та підлітків:

1. Поясніть дітям старшого віку та підліткам, що ПДД - це простір для того, щоб поважали один одного. Щоб бути разом, ми повинні мати групові правила та поводити себе прийнятно.

2. Виріжте пазли з великого полотна. Розділіть дітей за деталями пазла.

3. Попросіть кожну групу обрати правило та прийнятну поведінку та прикрасити свою частину пазла відповідно до цього. Вони можуть вибрати комбінацію слів або малюнків (наприклад, створення колажу).

4. Зберіть готові пазли в одну велику картинку і обговоріть завершений твір у цілому.

- Варіант закриття цієї вправи полягає у створенні «кола довіри». Дайте кожній дитині шматок тканини або кольоровий мотузок. Попросіть їх створити коло довіри, зав'язавши вільні кінці тканини або мотузки з тканинами дітей поруч із ними. Коло довіри являє собою зобов'язання членів групи дотримуватися основних правил (та поведінки), на які вони погодились.

1.3 Наші імена - унікальні

Мета полягає у формуванні почуття неповторності та допомозі дітям пізнавати один одного

15 хвилин

Вік: Для шести років і вище

Учасники: Менша група з приблизно 15-20 учасників (див. Варіанти для великих груп нижче)

Матеріали: Папір або картон для виготовлення іменних карток. Мотузка. Маркери (або фломастери, фарби або олівці)

Місце проведення: Будь-яке

1. Попросіть дітей зручно сісти в коло.

2. Почніть вправа із наступного вступу:

- Імена змушують нас відчувати себе особливими. Вони показують світові, що кожен - індивідуальна людина, неповторна та неординарна. Імена - це один зі способів, який ми використовуємо для визначення себе.
- Хоча ми можемо мати імена, які є такими ж, як і в інших, ми всі різні люди. Ми можемо робити подібні речі і поводитись подібним чином, але ми ніколи не ідентичні іншій людині. Наприклад, коли народжуються близнюки в один і той же день, вони можуть виглядати однаково, але це дві різні людини. Коли двоє людей мають одне ім'я, вони все одно є двома різними людьми, з різними особистостями та різними родинами.
- Можливо, кожен з батьків обрав ім'я дитини з певної причини. Можливо, ваші батьки сказали вам щось про ваше ім'я і чому вони обрали саме його? Наприклад, деяких дітей називають на честь когось особливого. А може, є щось, що вам особливо подобається у своєму імені? Давайте по черзі скажемо щось про своє ім'я - можливо, щось вам подобається у вашому імені, або вас на честь когось назвали, або ваше ім'я має особливе значення.

3. Обходьте коло, даючи кожній дитині час коротко сказати щось про своє ім'я. Не забудьте також сказати щось про власні імена як фасилітатори.

4. Потім дайте всім аркуш паперу чи картки і скажіть їм, що ми збираємося робити іменні картки.

5. На одній стороні іменної картки попросіть усіх намалювати картину щастя. Вони можуть просто розфарбувати карту, або намалювати щось, що представляє щастя.

6. Після завершення цього завдання попросіть показати свою карту групі та скажіть, що вони намалювали.

7. Тепер попросіть їх написати своє ім'я на іншій стороні картки і попросіть їх поставити картки з іменами. (Допоможіть молодшим дітям чи дітям, які, можливо, не грамотні, написати їхні імена на картках.)

Поставте наступні питання для заохочення до роздумів:

1. Чи вам сподобалося дізнаватися імена один одного?

2. Чи вам сподобалось поділитися чимось про власне ім'я?

3. Які нові речі ви дізналися про нашу групу друзів тут, на ПДД, від імен один одного?

4. Як ви почувались, коли інші визнавали унікальність вашого імені?

Зверніть увагу, що деяким дітям може не подобатися їхнє ім'я, або воно ім'я може мати болісну асоціацію (наприклад, з ім'ям коханої людини, яка померла). Якщо це трапляється, визнайте, що кожен може мати різні почуття щодо свого імені. Якщо комусь не подобається їхнє ім'я, ви можете запропонувати йому використовувати замість цього псевдонім у ПДД.

Якщо діти не знають один одного добре, ці картки з іменами можна носити щоразу, коли вони зустрічаються, якщо це здається доречним. Зберіть картки та зберігайте їх у безпечному місці між сесіями. Або ви можете дозволити дітям брати додому свої картки як нагадування про відвідувані ними сесії.

Для більшої групи ви можете розділити учасників на дві або три групи по 10-12 учасників, щоб полегшити доступ. Для кожної групи повинен бути окремий фасилітатор. Дітей також можна розділити на групи, імена яких починаються з тієї самої літери алфавіту.

- Для дітей молодшого віку, можливо, найкраще прикріпити мотузку до карток до початку сесії.
- Для молоді створення символу для їх імені може бути цікавим. Дайте кожній людині круглий аркуш паперу або картону. Вони можуть написати своє ім'я на одній стороні та прикрасити другу сторону декоративно-прикладним мистецтвом чи природними матеріалами (наприклад, фломастерами, фарбами, фетром, фольгованим папером, гофрованим картоном, камінчиками, пляжним склом, аплікацією, пір'ям). Особистий символ і вибір матеріалу також може зображати позитивні характеристики щодо себе, якими вони хотіли б поділитися з усіма. Наприклад, дитина може обрати гнучкі металеві дроти на своєму символі імені, оскільки вона одночасно гнучка і міцна.

1.4 Наші улюблені речі

Мета полягає у тому, щоб допомогти учасникам пізнати один одного та поділитися тим наскільки вони унікальні.

10 хвилин

Вік: Для шести років і вище (модифікації наведені нижче)

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Матеріали: Жодних

Місце проведення: Будь-яке

1. Розділіть групу на пари, або попросіть дітей вибрати партнера. Заохочуйте їх вибрати партнера, якого вони не дуже добре знають.

2. Попросіть учасників розповісти один одному про свою улюблену їжу, колір та/або тварину (ви можете вибрати й інші теми) і чому ця річ їхня улюблена.

3. Зберіть групу разом і дозвольте кожному учаснику представити свого партнера, розповівши про його улюблену річ.

Можливо, важливо підкреслити, що важливо поважати всіх. Жодна дитина не повинна глузувати з-за того, що інші сприймають як улюблені речі (наприклад, сміятись з тваринки чи їжі, з якої не знайомі).

Один із варіантів - попросити кожну дитину сказати своєму партнеру тварину, яка найкраще описує їх і чому (наприклад, я думаю, що я як лев, тому що я хоробрий).
Для підлітків можна альтернативно попросити кожну пару провести інтерв'ю між собою загалом на кілька хвилин про життя та інтереси один одного. Потім зберіть групу разом і дозвольте кожному учаснику представити свого партнера на ім'я та поділитися принаймні двома унікальними характеристиками щодо нього.
Як криголам, який вводить цю вправу, попросіть учасників встати у дві лінії так, щоб вони опинилися перед своїм партнером. Попросіть одну лінію рухатись, поки їхні партнери дзеркально показують рухи, а потім поміняйтесь. Дзеркальним відбиття один одного вони можуть дізнатися більше про свого партнера за допомогою мови тіла. Ви можете додати музику до вправи, якщо хочете.

1.5 Робимо простір нашим

Мета полягає у тому, щоб допомогти дітям відчувати свою приналежність, ідентичність та співучасть у рамках ПДД

Необхідний час: 20-40 хвилин.

Цю вправа можна також здійснити за дві 20-хвилинні сесії. Назва групи можна обрати за одну сесію і прикрасити простір – за іншу.

Вік: Для шести років і вище (модифікації наведені нижче)

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Місце проведення: Досить тихе для розмови для зустрічей невеликих груп

Матеріали: фломастери (або маркери/фарби), фліп-чарт або папір, або полотно, скотч або кнопки, декоративно-прикладні вироби або природні матеріали, доступні (наприклад, мотузка, тканина, камені), ножиці (використовуйте захист від дітей, якщо ножиці для дітей молодшого віку або допомагайте їм)

Частина І. Назва групи

1. Розділіть дітей на менші групи, приблизно по 6-10 дітей на групу.

2. Поясніть, що вони знають один одного трохи краще, настав час дати ім'я всій групі ПДД. Це може бути кумедне або змістовне ім'я, яке надає групі ідентичність та мету.

3. Дайте дітям час подумати у своїх маленьких групах, поки вони не погоджуються з ім'ям, яке вони хотіли б запропонувати для більшої групи. Зазвичай перші ідеї є загальними, тому рекомендуйте їм продовжувати пропонувати імена та бути творчими. Переконайтесь, що імена відповідають місцю знаходження ПДД та культурі дітей, які його відвідують. Як тільки вони знайдуть ім'я, на яке всі згодні, дозвольте їм написати це ім'я на аркуші паперу і покласти аркуш на підлогу.

4. Після того, як всі групи придумують різні назви, кожна маленька група по черзі розповість більшій групі, яке саме ім'я вони хотіли б запропонувати, і чому їм воно подобається. Після того, як групи представили свої назви, фасилітатори кажуть:

- У нас є кілька приємних варіантів імен, з які ми можемо обрати. Можливо, вам сподобається назва, яку придумала ваша група, або, можливо, ви почули назву від своїх друзів в інших групах, які вам подобаються.

Тепер ми будемо голосувати, збираючись поруч з папірцем, на якому написана назва, яка вам найбільше подобається. Назва з найбільшою кількістю голосів - це назва, яку ми оберемо для нашого ПДД!

5. Використовуйте назву групи під час відкриття та закриття, або коли діти, як група, виконали завдання або досягли мети.

Частина 2. Прикрашаємо наш простір

1. Тепер, коли група має назву, поясніть дітям:

- Тепер ми зробимо прикрасу, яка показує, як ми відчуваємо простір. Усі, хто бачить наші прикраси, будуть знати, що це НАШ особливий простір, і також будуть відчувати себе щасливими. Отже, яку прикрасу ми зробимо? Ми можемо робити все, що завгодно - картинки, слова чи символи, чи логотип. Ми також можемо зробити вивіску чи прикрасу для входу - може, зробити вивіску з назвою нашої групи? Які ідеї ви маєте для декору?

2. Ця вправа стимулює творчість дітей. Однак вам може знадобитися допомогти їм подумати про те, як використовується простір, і зробити деякі пропозиції для розміщення просторів різних типів. Наприклад:

- Це внутрішній простір, який використовується для інших цілей, крім ПДД - і тому декор потрібно буде знімати і вішати наново кожен раз? Для цього розглянемо «рядок побажань», де діти на кожному маленькому шматочку паперу записують побажання або символ (як квітка). Кожен шматок тканини потім прив'язують до довгої мотузки, яку можна тимчасово нанизати на стіну ПДД або між гілками дерева на вулиці або уздовж паркану. Цей рядок бажань можна легко зняти і повісити знов чи зберігати за необхідності. Інша ідея - плакат, який можна зберігати між сесіями ПДД.
- Чи може це бути якась прикраса, яку можуть додати діти, які з'явилися у новому просторі? (наприклад, малюнок дерева, а ім'я кожної дитини записується на аркуші паперу, прикріпленому до дерева. Це може бути особливо корисним для просторів ПДД для дітей в русі, які можуть приєднуватися через різні проміжки часу і залишатися на менше сесій.
- Це відкритий простір? У цьому випадку слід подумати про використання природних матеріалів, як, наприклад, намалювати малюнок на землі або використовувати камені, гілочки та трави для прикраси картини або для виготовлення скульптури на свіжому повітрі.

3. Попросіть дітей внести пропозиції щодо прикраси та разом працюйте над остаточним дизайном. Це можна зробити різними способами:

- Ви можете попросити дітей обговорити ідеї у великій групі. Запропонуйте дітям намалювати свої ідеї на аркуші фліп-чарту.
- Ви можете розбитися на менші групи, і кожна група придумує ідею прикраси, яку вони потім кажуть у більшій групі.
- Ви можете використовувати голосування (описані нижче варіанти) для вибору серед кількох ідей або спробувати об'єднати різні ідеї в один загальний декор. Один з варіантів для великої групи - це спільна робота над великою фрескою, на якій достатньо місця для всіх, щоб внести свої ідеї та творчість.
- 4. Заохочуйте співпрацю в спільній роботі для виготовлення прикраси. Коли вона закінчиться, обов'язково знайдіть час для обговорення та милування нею.

Ця вправа вимагає від дітей співпраці та узгодження думок та ідей, щоб прийти до загальної назви та прикраси. Залежно від духу співробітництва в групі, ви можете задуматися над тим, як це зібратися та співпрацювати в цій вправі. Наприклад, ви можете запитати:

- У нас було так багато хороших ідей для назв та прикрас. Іноді так важко вибрати! Як вам було співпрацювати один з одним, придумавши лише одну назву та разом прикрашати простір?
- Чи виявили ви, що якісь ідеї будувались одна на одній, щоб, врешті-решт, кожен зробив свій внесок?
- Як ви себе почували, коли була обрана ідея для назви та прикраси - чи не обрана?
- Що вам сподобалось у спільній роботі? Що було важко?
- Що допомагає нам краще співпрацювати та поважати почуття кожного?
- Як ви відчували, що кожен із вас сприяв побудові нашого простору разом?

Подумайте з дітьми, що коли ми збираємось з різними ідеями, іноді одна ідея будується на іншій, а наступні на попередній - таким чином кожен робить свій внесок і включається в процес. Ви можете сказати: «Ось чому співпрацювати так добре! Кінцевий результат є більш креативним, коли ідеї всіх збираються разом.»

Визнайте всі пропозиції, які діти дали для назв груп та прикрас, навіть якщо певна ідея не була обрана. Подякуйте всім дітям за їх творчість.

Молодшим дітям може знадобитися більше допомоги та заохочення у виборі назв та прикрас. Наприклад, ви можете підказати молодшим дітям, що вони могли вибрати від трьох до п'яти різних тварин, щоб представити простір. Ця тварина стала б їх логотипом. Діти та підлітки старшого віку, навпаки, можуть захотіти придумати власні ідеї прикраси, а не чути варіанти фасилітатора.

Для невеликої кількості учасників (наприклад, менше ніж 10) ви можете виконати вправу "назва групи" та "прикрасити наш простір" в одній великій групі.

Варіанти голосування охоплюють:

- Таємне голосування, де діти вказують назву, яка їм найбільше подобається, на маленькому аркуші паперу. Відповіді розміщуються у коробці анонімно, після чого сортуються та підраховуються, щоб побачити, яка назва має найбільше голосів.
- Молодші діти, які можуть обрати тварину для логотипу, можуть голосувати, видаючи шум тварини, яка їм найбільше подобається. Найгучніша тварина перемагає!
- Можливо, можна об'єднати деякі імена, які придумують різні групи, особливо якщо є два "голосування" або дуже близький результат одразу двох варіантів. Потім можна запитати дітей, чи хотіли б вони спробувати об'єднати назви у творчий спосіб.

Ви можете розвивати цю вправу, таким чином розвиваючи групову ідентичність. Наприклад, розгляньте наступні питання, які можуть допомогти дітям розвивати міцніші зв'язки в групі:

- Які ваші надії та мрії? Якою може бути група в майбутньому?
- Якби група жила у морі, які риби та морські створіння вона мала б і чому? Які є сильні сторони групи, що дозволяє їй жити у морі?
- Якби ми будували будинок на дереві для нашої групи, як виглядатиме цей будинок та як він може нас захистити? (Діти можуть зробити груповий малюнок будинку на дереві або побудувати невелику його версію, використовуючи декоративно-прикладне мистецтво чи перероблені матеріали.)

1.6 Пісня групи

Мета полягає у тому, щоб дати дітям почуття причетності, ідентичності та співучасті в рамках ПДД

25 хвилин

Вік: Для шести років і вище (модифікації наведені нижче)

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Матеріали: Жодних

Місце проведення: Будь-яке

1. Попросіть дітей написати групову пісню і заспівати її. Скажіть їм, що ви допоможете це зробити.

2. Поясніть, що це буде їхня пісня для заохочення групи, і тому треба придумати слова, пов'язані з позитивною темою. Допоможіть їм зробити це наступним чином:
   - Попросіть дітей спершу сказати слова, які стосуються різних речей/людей, яких вони люблять і які роблять їх щасливими. Ви можете написати слова на фліп-чарті, якщо це корисно.
   - Потім попросіть дітей створити речення з цих позитивних слів.
   - Далі попрацюйте разом, щоб перетворити слова в коротку пісню. Перш за все, попрацюйте над приспівом, де всі повторюють текст пісні (наприклад, "Це наша група друзів" або "Наша група робить нас щасливими".)
   - Потім попросіть дітей спільно попрацювати у великій групі або в менших групах над розробкою віршів (3-4 рядки слів), які можна співати між приспівами. Залежно від часу та віку та етапів розвитку групи, пісня може бути дуже простою або складнішою (наприклад, із додатковими віршами).
   - Якщо їм подобається, вони можуть використовувати музику з іншої пісні і співати слова на цю мелодію.

3. Обов'язково повідомте дітям, що завдання полягає не в тому, наскільки добре співає кожна людина, а в тому, що ми зближуємось через свої голоси.

4. Заохочуйте дітей плескати в долоні, тупати ногами або клацати пальцями, щоб створити ритм для своєї пісні.

5. Після того, як пісня закінчена, нехай група заспіває її кілька разів, поки всі не запам'ятають слова та мелодію і не зможуть співати її разом.

Ви можете задуматися з групою про те, як вони почувались коли писали пісню. Що для них означають мелодія та слова? Деякі мелодії та слова можуть мати особливе значення для групи.

Попросіть їх подумати над піснею і насолоджуватися музикою. Це може бути важливо для дітей, які нещодавно пережили дуже стресові події.

Будьте впевнені, що слова та мелодія не має жодного політичного чи релігійного підґрунтя, яке могло б обмежити участь деяких дітей.

Існує кілька варіантів, що відповідають різним віковим групам. Якщо ви вважаєте, що ваша група здатна створити цілу пісню, то надайте їм додатковий час для цього. Якщо вам здається, що це може бути надто складно, ви можете запропонувати їм обрати знайому пісню та замінити слова на власні. Ще один простий варіант - допомогти їм придумати просту пісеньку чи співати знайому позитивну пісню, яку всі люблять співати.

Діти можуть також хотіти додавати музичні інструменти або звуки, зроблені з матеріалів навколо них. Звуки барабану можуть видаватися різними матеріалами (наприклад, порожні пластикові контейнери) або по тілу (тупання ногами, плескання руками, клацання пальцями, ляпання о стегнах або грудях). Заохочуйте до творчості!

Інша вправа, яка може бути використана як варіація або криголам до групової пісні, - це робота з музичними інструментами:

1. Почніть з асортименту інструментів, таких як свистки, трикутники, гонги, шейкери, барабани; інструменти, виготовлені на місцевому рівні; або природні матеріали, такі як гарбузи, по яким можна стукати і отримати звук барабану. Також можуть бути використані ударні та голосові звуки від взаємодії з тілом.

2. Помістіть усі предмети посеред кімнати, і діти мають обирати один інструмент зі купки - або, якщо інструментів немає, продемонструйте деякі ударні та голосові звуки (наприклад, простий звук ротом на кшталт "бі-боп").

3. Попросіть дітей сісти на підлогу і почати видавати звук, приділяючи пильну увагу іншим звукам, які видають члени групи. Через кілька хвилин попросіть усіх зупинитися і чекати ведучого.

4. Потім задайте групі ритм, починаючи з ударних інструментів або ударами по тілу, звук до групи. Ви можете приєднувати по одному інструменту, щоб діти, які мають цей інструмент, приєднувалися до тих пір, поки всі не гратимуть разом. Тоді ви можете додати ще один звук, наприклад вокальний, будуючи ритм у пісню.

5. Ви можете використовувати ці питання, щоб закрити вправа та подумати з дітьми:
- Який інструмент (або плескання по тілу чи голосовий звук) ви вибрали і чому?
- Як ви почувалися, коли були поєднані з іншими в групі через музику?
- Які відчуття у вас були, коли ви грали музику з іншими людьми в групі?
- Наскільки важливо слухати інших у групі?

1.7 Відбитки наших рук та ніг

Мета полягає у тому, щоб дітям сподобалось співпрацювати з однолітками та зробити відбиток руки або ноги.

20 хвилин

Вік: Для шести років і вище (модифікації наведені нижче)

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Матеріали: Маркери, пензлі, текстильні кольори, папір для фліп-чарту, фарба для пальців/обличчя, чашки для води, полотно або великий аркуш паперу для малювання, вода та тканини або паперові рушники для очищення. Можливо, перевдягтися, або попередити заздалегідь опікунів, про можливість попадання на одяг фарби.

Місце проведення: Будь-яке

1. Принесіть до приміщення фарби для пальців/обличчя, папір, чашки для води та пензлі.

2. Поясніть дітям, що вони збираються працювати в парах, і зробити кольоровий відбиток рук або ніг.

3. Попросіть дітей знайти партнера і поясніть, що одна дитина повинна замалювати руку або ногу свого партнера. Потім дитина намальованою рукою або ногою робить відбиток на папері, натискаючи рукою або ногою.

4. Дайте їм приблизно п'ять хвилин, щоб кожна дитина мала час зробити відбиток.

5. Як тільки всі діти закінчили, запитайте їх, як вони почувались. Скористайтеся наведеними нижче питаннями для роздумів.

6. Поміркувавши над діяльністю, запитайте дітей, що б вони хотіли зробити із відбитками рук/слідами. Вони могли наносити свої імена та разом повісити їх на стіні ПДД. Або діти можуть захотіти відвезти їх додому.

7. Нарешті, попросіть дітей помити руки чи ноги. Попросіть їх допомогти прибрати та відкласти матеріали.

Ця вправа може викликати дискусію про фізичні відчуття (про те, як відчуває себе тіло). Цей тип дискусії може бути корисним, особливо якщо дитина виявляє ці відчуття вперше. Це може бути для них новим або дивним досвідом. Запитайте дітей:

- Чи була фарба тепла чи холодна?
- Чи могли ви відчути всю ногу і руку? Чи могли ви відчувати підошву стопи або долоню, або пальці ніг чи пальці рук, коли їх замальовували?
- Як ви себе почували, коли ваш друг фарбував ваші руки/ноги?
- Чи довіряли ви своєму партнеру не фарбувати іншу частину тіла?
- Уважно подивіться на відбитки рук/сліди. Чи можете ви їх описати? Ви щось помічаєте, чого не очікували? Чи є що-небудь, що ви хочете додати?
- Для дітей старшого віку та підлітків ви також можете задуматися над ідеєю, що наші сліди можуть нагадувати нам, де ми були - різні місця, якими ми ходили та подорожували. Наші відбитки рук можуть бути знаком, який ми хочемо залишити в майбутньому - куди ми хочемо йти далі.

Будьте терплячі до дітей і дайте їм позитивні відгуки. Також пам'ятайте, необхідно нагадувати дітям бути обережними з фарбами - і намагайтеся не фарбувати одяг.

Підлітки можуть вважати за краще малювати та прикрашати відбиток рук або слід, а не робити відбиток фарбами. Ось кілька варіантів:

- Вони могли б зробити контур рук/ніг маркерами та прикрасити малюнок таким чином, щоб він показував, хто вони є.
- Вони могли б скласти контури обох рук, а з одного боку намалювати щось про своє минуле, а з іншого - надії на майбутнє. Потім вони могли б поділитися своїми малюнками з групою.
- Вони могли вирізати контури своїх рук і склеїти їх на аркуші паперу і записати навколо малюнка слова, які найкраще описують їх як особистість.
- Вони могли б зробити групове зображення з усіх малюнків рук. Вони могли б приклеїти силуети рук до великого аркуша паперу і навколо написати речі, які описують їх як людей і як групу.

1.8 Речі, які у нас спільні

	Мета полягає у тому, щоб діти були активними та вчитися тому, що, хоча вони унікальні, вони мають і спільне.		15 хвилин
	Вік: Для шести років і вище Учасники: Хоча б 10 учасників		
	Матеріали: Маркери, пензлі для фарб, текстильні кольори, папір для фліп-чарту, фарба для пальців/обличчя, чашки для води, полотно або великий аркуш паперу для малювання, вода та тканина або паперові рушники для очищення. Місце проведення: Будь-яке		
	1. Зберіть дітей у коло, або сидячи на підлозі, або сидячи на стільцях, встановлених у коло. Якщо ви користуєтеся стільцями, на один стілець повинно бути менше, ніж кількість дітей, щоб одна дитина стояла. 2. Скажіть дітям: Є речі, унікальні для кожного з нас. [Якщо ви виконували попередню вправу в цій темі щодо імен, улюблених речей, відбитків рук і слідів, ви можете згадати їх тут.] Зараз ми з'ясуємо, що у нас спільного між собою. 3. Поясніть правила гри: Одна дитина починає, кажучи щось про себе, наприклад, «Мені подобається червоний колір». Діти, яким також подобається червоний колір, встають і приєднуються до дитини, виходячи з кола на зовні. Діти продовжують ходити по зовнішній стороні кола, поки фасилітатор не каже: "Стоп!" (Поки діти гуляють зовнішньою стороною кола, фасилітатор може увімкнути музику або всі діти можуть плескати долоні). Діти чують «Стоп!», вони повинні знайти місце, і сісти в коло – на порожній стілець або порожнє місце в колі на підлозі. Завжди залишиться одна дитина, яка стоїть, і ця людина буде наступною, яка щось скаже про себе. 4. Продовжуйте грати, поки більшість дітей не будуть мати шанс сказати щось про себе.		
	Діти повинні говорити справжні речі, які нікому не шкодять і не поважають. Як фасилітатор, ви можете почати з демонстрації з ствердженням на кшталт: "Я люблю їздити на велосипеді" або "Я знаю, як спекти торт".		

Варіанти для дітей з обмеженими можливостями включають:

- Діти, які є менш рухливими, можуть сидіти в колі. Діти кожен по черзі роблять один крок по колу і говорять щось про себе (наприклад, "Мені подобається червоний колір"). Будь-яка дитина, для якої ствердження вірно, також робить один крок всередині кола. Потім вони знову вступають у коло і говорить наступна дитина. Діти, які не в змозі ступити в коло, можуть покласти руки в коло або підняти їх над головою і помахати.
- Сліпі діти можуть грати, видаючи звук, якщо ствердження вірно для них - наприклад, плескати руками чи барабанити по підлозі.

Варіант для великих груп полягає в тому, щоб дитина, яка робить заяву про себе, була в центрі кола. Тоді всі діти, які згодні з цим ствердженням, повинні бігти і знайти інше місце в колі, але це не може бути місце поруч із тим, де вони сиділи. Хто залишився стояти в центрі, робить наступне ствердження.

Різниця для дітей старшого віку та підлітків полягає в тому, щоб вони могли сказати щось, що НЕ є істинним у смішному вигляді, а не те, що є правдою. Наприклад, "Я завжди їм овочі" або "Я ніколи не спізнюся до школи" або "Я казковий співак".

Попросіть групу подумати про вправу:

- Як було з'ясувати, що ви маєте багато спільного з іншими?

Додаток Б2

ТЕМА 4. СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА: «МОЯ СІМ'Я ТА ДРУЗІ»

4. Соціальна підтримка: «Моя сім'я та друзі»

Тип	Діяльність	Необхідний час
Гра-привітання про те, як мі всі пов'язані	4.1 Клубок	10 хвилин
Гра, щоб діти відчували себе в безпеці і пам'ятали, що вони мають близьких людей у своєму житті	4.2 Мій сад з друзями	20 хвилин
Гра на співпрацю	4.3 Працюймо разом 4.4 Хто я? 4.5 Хто для мене важливий? 4.6 Пам'ять про тих, хто важливий	10 хвилин 30 хвилин 30 хвилин 45 хвилин

Ця тема присвячена активізації емоційних та соціальних ресурсів дітей. Вона вказує на важливість їх друзів та членів родини. Соціальна підтримка має вирішальне значення для одужання людей від стресових подій, і допомагає дітям відчувати себе безпечнішими, більш зв'язаними з іншими та цінними їх. Ці заходи розроблені для того, щоб допомогти дітям визначити джерела підтримки в їхньому житті, наприклад, сім'ю, друзів, вчителів та інших людей у громаді, а також знати, як надавати та отримувати підтримку.

Тема "Соціальна підтримка" має ряд психосоціальних переваг для дітей:

- Ці заходи підвищують обізнаність дітей про джерела підтримки, яку вони отримують у їхньому житті, від таких людей, як родина, друзі, вчителі та інші.
- Зміцнює зв'язку почуття з іншими.
- Сприяє розвитку почуття, що їх цінують та люблять у сім'ї та громаді.
- Заходи дозволяють дітям зрозуміти важливість оточення та громади, щоб допомогти кожному зростати та бути здоровим та в безпеці.

Будьте дуже обережні, оскільки деякі діти можуть не відчувати себе в безпеці в сім'ї. Член сім'ї може зловживати владою. Життєво важливо, щоб ці діти знаходили підтримку інших дорослих людей, таких як медсестра, вчитель, соціальний працівник, громадський працівник. Фасилітатори повинні знати, як надати дітям допомогу, якщо це потрібно.

4.1 Клубок

Мета - продемонструвати, як ми всі отримуємо користь від зв'язку з іншими.

10 хвилин

Вік: Для шести років і старші (модифікації для більших груп надані нижче)

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Матеріали: Великий клубок ниток

Місце проведення: Будь-яке

1. Попросіть дітей сісти в коло на підлозі.

2. Скажіть: ми будемо робити павутину, використовуючи клубок. Це як мережа, яка з'єднує нас усіх у ПДД. Хто тримає нитку, каже щось, що вони здатні дати іншим. Закінчивши, вони тримаються за кінець нитки і передають клубок комусь іншому в колі. Потім дитина каже щось про те, що вона здатна дати іншим. Ми будемо продовжувати, поки ми всі не з'єднаємося мотузкою.

3. Ви починаєте з того, що кажете, що ви можете подарувати, наприклад, посмішку чи можете просто послухати. Тепер перекиньте клубок одному з учасників, не відпускаючи кінця мотузки. Попросіть дитину сказати, що вона може дати іншим.

4. Продовжуйте, поки всі не візьмуть участь.

5. Тепер попросіть учасників встати. Попросіть не впускати мотузку. Ви утворили сітку. Поясніть, як ця сітка є символом того, як ми всі пов'язані, наскільки багато ми як група можемо дати один одному і як нам потрібно працювати разом, як команда, щоб заохочувати одне одного.

6. Тепер попросіть декількох дітей відпустити мотузку. Попросіть групу сказати, що сталося з сіткою. Поміркуйте з дітьми про те, як мережа слабшає, коли ми не всі пов'язані.

Поясніть групі, що коли ми не включаємо всіх, то сітка набагато слабша і не працює разом так, як могла б. Підкресліть, що кожен повинен грати свою роль у підтримці один одного.

Для дуже великих груп ви можете поділитись на дві менші групи, кожна з яких має свій клубок.

Ви також можете попросити дітей сказати щось, що їм потрібно від інших, щоб почувати себе добре і бути щасливим, або визначити силу, яку вони можуть привнести.

Ви можете затягнути і згустити павутину, зробивши кілька раундів. Наприклад, в перший тур діти можуть сказати щось, що вони можуть дати. У другому раунді вони можуть щось сказати про силу, яку вони мають. У третьому раунді вони можуть сказати, що їм потрібно від інших людей.

4.2 Мій сад з друзями

Мета - допомогти дітям визначити людей у їхньому житті, до яких вони можуть звернутися за підтримкою.

20 хвилин

Вік: Для шести років і старші

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Матеріали: Білий папір або картон формату А4 або А3, кольорові або фломастери

Місце проведення: Будь-яке

1. Попросіть дітей сісти в коло.

2. Дайте дітям папір або картон і попросіть намалювати сад.

3. Коли діти виконали свій малюнок, скажіть: Тепер, коли ви все закінчили малювати, я хочу, щоб ви закрили очі, зробили глибокий вдих і подумали, кого б ви хотіли поставити в сад. Це можуть бути ваші родичі, ваші друзі або хтось близький вам. Це можуть бути люди, яким ви довіряєте, хтось, хто змушує вас почувати себе в безпеці, або хтось, кого ви любите або шукаєте.

4. Дайте дітям час додати людей до їхніх малюнків.

5. Закінчивши свої малюнки, попросіть їх розповісти групі про людей у їхніх садах.

Поміркуйте з дітьми про цю вправа, скориставшись такими питаннями:

- Про що ви думали коли малювали?
- Чому важливо подумати над тим, хто важливий у нашому житті?
- Які приємні речі ви можете зробити з людьми у своєму саду? (наприклад, погратися, поговорити, відчуйте себе в безпеці)
- До кого ви б поїхали, якщо у вас були проблеми вдома, в школі чи з дорослими?

Допоможіть дітям усвідомити, що багато людей у їхніх садах - це люди, до яких вони можуть звернутися за допомогою, коли це потрібно. Попросіть дітей подумати про різних людей, до яких вони можуть піти, коли вони мають різні типи проблем або коли деякі люди доступніші для підтримки, ніж інші.

Діти можуть намалювати близьких людей, які померли. Будьте готові відповісти належним чином, якщо діти переживають проблеми, думаючи про них. Дозвольте їм висловити смуток, якщо вони так почуваються, і запропонуйте підтримку. Скажіть їм, що добре згадати близьких, які померли. Це може допомогти їм почуватися краще.

Діти можуть уявити собі інші місця, як прогулянка в лісі, перебування в горах, біля річки чи моря чи будь-якого іншого позитивного місця для дітей. Ви також можете попросити їх вибрати місце разом.

Якщо час і обладнання дозволяє, ви можете робити вправу, використовуючи більше матеріалів, таких як тканина, клей, кольоровий папір і т.д. в наявності. Найкраще створити сад на великому шматочку картону, якщо використовувати інші матеріали.

4.3 Працюємо разом

	Мета - заохочувати дітей усвідомлювати, поважати та працювати з іншими в групі.		10 хвилин
	Вік: Для шести років і старші (модифікації надано нижче) Учасники: Будь-яка кількість учасників		
	Матеріали: Паличка довжиною як олівець з плоским кінцем, одній кожному Місце проведення: Будь-яке		
	1. Розділіть дітей на пари. Дайте кожній парі дітей по дві палички, бажано однакової довжини. Попросіть дітей встати навпроти одного, не надто далеко - досить близько, щоб тримати палички між кінчиками пальців дітей. 2. Мета гри - запобігти падінню палички на підлогу. Щоб дві палички були на місці, діти повинні пильно спостерігати один за одним і швидко реагувати. Обоє дітей повинні навчитися підлаштовуватися під рухи один одного. Це непросто! 3. Продемонструйте з одним із дітей або ко-фасилітатором, що треба робити. Покладіть паличку між кінчиками вказівних пальців лівої та правої рук дітей навпроти. Потім другу палицю покладіть на вказівні пальці вільних рук дитини. Поясніть групі, що для того, щоб зберегти рівновагу палиці, вам обом потрібно чинити невеликий тиск. Спробуйте трохи рухатись, щоб продемонструвати, як вам обом доводиться працювати разом, щоб палички були між вказівними пальцями. 4. Тепер діти повинні робити те ж саме в парах, дайте їм можливість встановити обидві палички між вказівними пальцями. Тепер попросіть їх спробувати зробити крок ліворуч або праворуч, тримаючи палички на місці! 5. Закінчіть гру, коли всім вдасться тримати палички протягом певного періоду часу або пройде розумний проміжок часу. 6. Ви можете використовувати питання нижче, щоб обговорити вправа з дітьми.		
?	Ця вправа може кинути виклик дітям у спільній роботі. Це заохочує дітей бути пацієнтами та як домовитись виконати завдання. Пам'ятайте про ці речі, коли ви розмірковуєте з дітьми, використовуючи наведені нижче запитання: • Чи було важко тримати паличку в рівновазі? • Чому вам довелося навчитися щоб виконати завдання? • Як ви спілкувались та чи були терплячими один до одного?		

Якщо хтось із дітей також робив таку вправу у більших групах, спитайте їх:
- Чи було складніше, коли було більше дітей?
- Що ви дізналися про спілкування та терпіння?

Важливо мати окремі групи в культурах, де дівчатам (особливо дівчатам-підліткам) та хлопцям заборонено бути разом.

Будьте обнадійливими, особливо з молодшими дітьми. Їм може бути легше почати з однією паличкою. Далі вони можуть спробувати дві палички одночасно.

Залежно від кількості дітей, гру можна грати з дітьми, що стоять у два рядки (попарно), у трикутник (по три дитини у кожній команді) або у кола (більше ніж три учасники). Гра складніше, якщо бере участь багато дітей. Тримайте кількість гравців невеликими (2-3 дитини в групі) з молодшими дітьми, щоб зробити завдання легше.

Або зробіть групу більшою для дітей старшого віку, зробивши завдання більш вимогливим.

4.4 Хто я?

Мета - дати можливість учасникам задуматися про те, як вони визначають себе та які ролі вони відіграють у житті

30 хвилин

Вік: Для шести років і старші

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Матеріали: 10 смужок паперу для кожного, ручки або олівці для кожного учасника

Місце проведення: Будь-яке

1. Дайте кожному учаснику 10 смужок паперу і щось, чим можна писати.

2. Попросіть дітей записати ролі, які вони грають у житті, по одній ролі на смужку паперу. Наприклад: "Я дівчина", "Я хороший друг", "Я студент" тощо.

3. Коли вони все це зробили, попросіть їх знайти партнера. Попросіть пари представити свої ролі один одному і обговорити їх між собою, відкидаючи найменш важливі, поки у них не залишиться три найважливіші ролі. Це будуть три найважливіші ролі, які вони мають у своєму житті.

4. Запропонуйте кільком парам поділитися ролями, які вони визначили для себе.

5. Використовуйте питання нижче, щоб обговорити цю вправа.

Скористайтеся цими питаннями для роздумів про цю вправа:
- Як ви себе почували, скидаючи сім ролей, які ви граєте в житті?
- Чи важко було залишитися лише з трьома ролями?
- Чи важко було вибрати три найважливіші ролі?

4.5 Хто для мене важливий?

Мета - дослідити та заохочувати повагу до різних видів систем підтримки, які можуть мати діти.

30 хвилин

Вік: Для шести років і старші

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Місце проведення: простір для сидіння в колі

Матеріали: Копії порожніх робочих аркушів "Хто важливий у моєму житті?" (Див. Додаток 3), ручки або олівці

Якщо немає можливості надати друковані примірники робочого аркуша, покажіть дітям, як намалювати кола самостійно. Використовуйте фліп-чарт або іншу дошку для демонстрації. Ви також можете намалювати його паличкою в піску. Допоможіть дітям, які можуть мати труднощі у визначенні людей. Подбайте про те, щоб кожна дитина змогла займатися цією діяльністю

1. Попросіть учасників сісти в коло і розпочати вправа, розмовляючи про себе і про людей, які мають значення у вашому житті. Скористайтеся власним прикладом заповненого робочого аркуша "Хто має важливий для мене", щоб показати, що ви хочете робити з дітьми.

2. Дайте кожному учаснику щось написати та копії порожнього робочого аркуша "Хто важливий для мене". Попросіть їх добре подумати про важливих у їхньому житті людей і дайте їм приблизно 10 хвилин для заповнення робочого аркуша. Попросіть їх почати з малювання в середині. Потім у наступному кільці напишіть ім'я найближчої людини або людей. Поясніть, що вони можуть писати більше однієї людини у кожному колі. Також поясніть, що важливими людьми, яких вони обирають, не повинні бути люди, з якими вони мають близькі стосунки, але вони можуть бути людьми, з якими вони спілкуються, або з якими раніше були близькими.

3. Коли всі учасники виконали цю вправу, попросіть їх знайти партнера. Вони повинні по черзі розповідати своєму партнеру про людей, яких вони написали на робочому аркуші. Попросіть їх пояснити, хто ці люди, і чому вони важливі.

4. Після завершення вправи зі своїми партнерами попросіть знайти іншого партнера і повторити вправу. Повторіть це кілька разів.

5. Коли вправа завершиться, попросіть усіх учасників знову приєднатись до кола та обговорити з ними наведені нижче питання.

Щоб поміркувати над цією вправою, попросіть:

- Що вам сподобалось у цій вправі?
- Чи у всіх важливі люди у колах були однакові?
- Що ви помітили, почувши про кола інших учасників?
- Чому важливо говорити про те, хто важливий у нашому житті?

4.6 Пам’ять про тих, хто важливий

	Мета - спонукати дітей до роздумів про цінність когось особливого та навчити поважати інших, слухаючи їхні історії.
	45 хвилин
	Вік: Для шести років і старші Учасники: Будь-яка кількість учасників
	Матеріали: Папір та кольорові ручки Місце проведення: Будь-яке
	1. Попросіть дітей знайти партнера і місце для малювання - на столі, або на підлозі. 2. Поясніть, що кожна дитина повинна обрати одного з людей, про яких вони згадували у своєму малюнку “Хто для мене важливий?”. Попросіть їх подумати про позитивну пам’ять, яку вони мають про цю людини, і намалюйте щось, що цього спогаду, на папері. 3. Поясніть, що коли вони закінчать, вони поділяться історією або спогадом зі своїм партнером. 4. Нехай діти малюють 15 хвилин. 5. По закінченні обидві дитини у парі повинні по черзі розповідати один одному про малюнки, по 5 хвилин кожен.
	Щоб поміркувати над цією діяльністю, спитайте: • Як вам було малювати спогади? • Як вам було розповідати про спогад своєму партнеру? • Як вам було чути розповідь партнера про його спогад?
	Будьте готові підтримувати будь-яких дітей, у яких можуть виникнути проблеми під час цієї прави.

Додаток Б3

ТЕМА 6. ЗАХИСТ І КОРДОНИ: «МОЯ БЕЗПЕКА»

6. Захист і кордони: «Моя безпека»

Тип	Діяльність	Необхідний час
Дослідження світу з безпечного простору	6.1 Робимо яйце	20 хвилин
Усвідомлення тіла та меж особистого простору	6.2 Особистий простір 6.3 Захисти себе	20 хвилин 20 хвилин
Знати, що я важливий	6.4 Дзеркало в коробці	10 хвилин
Визнавати небезпеку та позитивні ресурси в нашій громаді	6.5 Наша громада 6.6 Допомога нашій громаді	60-90 хвилин 40-60 хвилин

Ця тема "Захист і кордони" має ряд психосоціальних переваг для дітей:

- Заходи дозволяють дітям знайти безпечне місце.
- Заходи підвищують обізнаність дітей щодо власного тіла та особистого простору.
- Заходи дозволяють дітям визначити небезпеку та ресурси в їхньому середовищі.

6.1 Робимо яйце

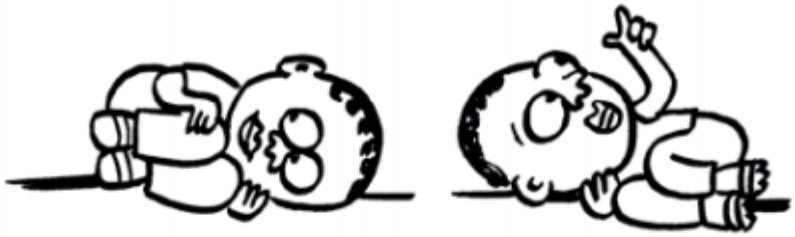

	Мета – допомогти дітям створити місце у своїй уяві, де вони можуть відчути почуття безпеки.		20 хвилин
	Вік: Для шести років і старших дітей (модифікації надані нижче) Учасники: Будь-яка кількість учасників		
	Матеріали: Жодних. Місце проведення: Тихий простір, де діти можуть сидіти або лежати на підлозі/землі.		
	1. Попросіть дітей сісти в коло. Потім попросіть їх притягнути коліна до грудей, обійняти ноги і покласти голову на коліна. 2. Почніть з того, що скажіть дітям закрити очі і зробити глибокий вдих. 3. Попросіть дітей уявити, що вони дуже маленькі, настільки маленькі, що можуть поміститися всередині яйця з дуже міцною шкаралупою. 4. Попросіть їх котитися по землі, якщо вони хочуть відчути, наскільки сильна їх оболонка. Нагадуйте дітям про те, що вони в безпеці та захищені у своїй оболонці. Потім попросіть їх повернутися в положення сидячи. Скажіть наступне: • Тепер поверніться в своє яйце і закрийте очі. Ви дуже маленькі всередині яйця. Ви там захищені. Дуже приємно бути там. Тут тепло і ви можете легко дихати. Ви всередині, а зовні - світ. Ви чуєте деякі звуки, але оболонка їх пом'якшує. • Вам добре в яйці, але звуки зовні змушують вас виходити і досліджувати світ. Ви можете відчути вітер і музику, що приходять здалеку. Як виглядає світ зовні? Що там відбувається? • Отже, ви починаєте сильніше дихати, а потім розкриваєте руки, і обережно висуваєте ноги назовні. Шкаралупа починає ламатися, і ви можете повільно витягнути руки і ноги і виходити назовні. • Тримайте очі закритими, коли ви уявляєте себе, досліджуєте зовнішній світ. Зауважте, що навколо вас - уявіть собі спокійне місце. • Що ви чуєте? Чи щебечуть птахи, чи, можливо, ви чуєте, як поблизу тече ріка? • Що ви відчуваєте? Можливо, ви відчуваєте, як на вас світить тепле сонце, або ви тихий або холодний вітер, що охолоджує вашу шкіру. • Що ви бачите? Можливо, є м'яка трава, яка приємно пахне, або дерева чи океан? • Вдихніть приємні звуки та відчуття навколо вас у своєму спокійному місці.		

- Тепер подивіться свою яєчну шкаралупу на м'якій траві. Повільно залізьте назад в свою шкаралупу. Вона охоплює вас ніжно, і ви відчуваєте себе прекрасно там, в безпеці та захищеності.
- Зробіть ще кілька вдихів, а потім почніть рухати пальцями, потім пальцями ніг, потім ногами та руками. Поволі поверніть на бік; тоді... 1... 2... 3... ви можете відкрити очі.

5. Як тільки у дітей знову відкриються очі, запросіть їх повільно сісти.

6. Зачекайте ще кілька секунд, а потім запитайте їх, як вони почуваються та про їхній досвід.

Роздумуючи, ви можете запитати дітей:
- Як ви себе почували всередині яєчної шкаралупи?
- Що було цікавого у пізнанні навколишнього світу та виході з оболонки?
- Як було повернутися всередину своєї яєчної шкаралупи?

Ця вправа допомагає дітям створити власний безпечний простір всередині себе та створити спокійне місце, куди вони можуть заходити, коли їм потрібно.

Якщо дитина виявляє деякий опір, збудження або відкриває очі під час вправи, не змушуйте продовжувати. Деяким дітям може бути важко уявити себе в невеликому просторі, як яєчна шкаралупа, або мати можливість вийти на з неї у своїй уяві. Ви можете попросити дітей, які здаються схвильованими або засмученими, спокійно сидіти, поки ви закінчите вправу.

Запропонуйте їм спостерігати за іншими в просторі, або дайте їм кольорові олівці та папір для фарбування або намалюйте яєчну шкаралупу або мирне місце. Це може допомогти дитині зосередитись та відчути себе заземленою. Будьте впевнені, що ви або ко-фасилітатор перевіряє будь-яку дитину, яка хвилюється чи засмучується, і пропонуєте підтримку наодинці.

Деякі діти, можливо, захочуть затриматися в своїх яєчних шкаралупах довше, ніж інші діти, перш ніж вивчити навколишній світ. Нехай вони це роблять, якщо хочуть.

Замість того, щоб використовувати ідею перебування всередині яйця, ви можете провести молодших та старших дітей через уявний мирний пейзаж, який вони можуть досліджувати. Наприклад, ви можете підказати, що там є дружні тварини, дерева та річки, їхні друзі.

6.2 Особистий простір

	Мета – дослідити поняття особистого простору та як поважати наш власний та чужий простір.		20 хвилин
	Вік: Для шести років і старших дітей (модифікації надані нижче) Учасники: Будь-яка кількість учасників		
	Матеріали: Жодних. Місце проведення: Вільне місце, щоб розкинути руки вбік, не вдаряючи один одного.		
	1. Попросіть дітей сісти в коло. Попросіть їх помітити, як близько вони сидять поруч. Нехай діти замислюються над тим, чому їм комфортно сидіти поруч. Якщо діти не говорять самі про це, поясніть, що коли ми знаємо і комусь довіряємо, ми можемо дозволити їм перебувати у нашому «особистому просторі». Можна сказати: Коли ти з кимось добре дружиш, може бути приємно бути поруч і навіть обійняти один одного. Якщо вам сумно, вам може бути втішно обійматись, або триматись за руку. 2. Далі попросіть дітей стати в коло з достатньою кількістю місця, щоб вони могли розкинути руки вбік, не торкаючись свого сусіда. А тепер скажіть: • Витягніть руки в сторони. Це особистий простір більшості людей у всьому світі. • Тепер витягніть обидві руки перед собою. Це також є межами вашого тіла та вашим особистим простором. • Тепер поставте ноги міцно на землю, руки відведіть убік, а верхню частину тіла розверніть, скручуючи вліво та вправо. Ви робите коло навколо себе. Це коло позначає ваш особистий простір навколо вас. • В особистий простір ми раді впустити людей, які нам близькі, добрих друзів та родину, яких ми любимо. • Тепер опустіть руки. 3. Ви можете повторити цю вправу ще раз, щоб переконатися, що діти розуміють межі особистого простору. Потім запитайте дітей: Що відбувається з нашим особистим простором, коли ми перебуваємо в людному місці? Які це викликає у вас почуття? Подивимось, чи зможемо ми зберегти свій особистий простір у грі! • Запитайте дітей про те, які людні місця вони знають у своїй громаді. Нехай вони роблять вигляд, що вони знаходяться в людному місці, яке вони знають. • Доручіть дітям підняти руки в сторони (цього разу зігнувши лікті). Вони рухаються по кімнаті випадковим чином і можуть повільно крутитися під час руху (обертаючись навколо кола свого особистого простору) - але скажіть їм, щоб вони не намагалися вторгнутись у особистий простір нікого! Якщо двоє людей натикаються один на одного, вони повинні сісти на підлогу.		

- Коли кілька дітей сидять на підлозі, ви можете припинити вправу.

4. Потім обговоріть з дітьми ті випадки, коли хтось може вторгнутись у ваш особистий простір, окрім того, що ви просто перебуваєте в людному місці:

- Якщо хтось хоче знущатися над вами чи маніпулювати вами, він часто порушує у ваш особистий простір. Більшість людей відчуває, що лише близькі та довірені люди можуть комфортно увійти в особистий простір. Якщо ви відчуваєте себе незручно поряд з кимось, не забудьте зберегти відстань, щоб вони не вторглися у ваш особистий простір. Запитайте дітей, як ми можемо зберігати відстань, якщо хтось занадто близько до нашого особистого простору? Відповіді можуть включати: Ми можемо відвести погляд, відійти, схрестити руки, напружити тіло і відвернутися від людини, або попросити людину відійти далі. Іноді може допомогти торкнутись нашого тіла, щоб ми могли відчути його межі.
- Скажіть їм, що вони також можуть "підняти свої щити" (піднести руки перед собою, долонями зверненими в сторону) і сказати: "Стоп! Будь ласка, відійдіть трохи!» Або якщо хтось порушив їхній простір і погано поводиться з ними, вони можуть назвати конкретніше те, що їм не подобається: «Стоп! Мені не подобається, коли ти [б'єш мене, обзиваєш]». Ви можете практикувати це разом з дітьми.

5. Тепер попросіть дітей знову сісти в коло.

6. Підкресліть, що дітям важливо прислухатися до своїх почуттів щодо свого особистого простору та того, що для них незручно або комфортно.

7. Поміркуйте над цим заняттям з дітьми, використовуючи питання нижче.

Діти дізнаються про власний та простір інших людей, розмовляючи про це разом. Ці знання корисні в повсякденному житті, коли дітям потрібно вміти визначати, коли інші люди переступають межі їхнього простору або коли самі переступають межі простору інших. Поміркуйте над вправою, використовуючи наступні запитання:

- Чи бувають у повсякденному житті ситуації, коли люди входять до особистого простору один одного?
- Ви коли-небудь опиняєтесь у людному місці? Де? Які це викликає у вас почуття щодо особистого простору?
- Як ми можемо дізнатися, чи порушуємо ми чийсь особистий простір? Що ми можемо зробити, щоб покращити ситуацію, якщо це станеться?

Вправа має бути адаптована до культурного контексту. У деяких культурах особистий простір може бути ширшим, ніж довжина руки.

Деякі діти можуть жити в багатолюдних просторах, наприклад, таборах для біженців або переселенців, або можуть відвідувати переповнені школи. Відрегулюйте активність для цих ситуацій і попросіть дітей думати про те, як вони можуть поважати особистий простір людей в умовах натовпу.

Діти та підлітки старшого віку можуть змінити цю вправу:

1. Дозвольте дітям розбитись на пари і сформувати дві лінії, щоб пари стояли навпроти один одного. Переконайтеся, що дві лінії розташовані досить далеко один від одного - приблизно три великі кроки, щоб діти дісталися один до одного.

2. Попросіть дітей в одному рядку почати розповідати партнеру історію чи просто розмовляти на довільну тему. Діти, що розповідають історію, стоять на місці, тоді як їхні партнери в іншій лінії до них повільно підходять.

3. Попросіть дітей, які стоять нерухомо, сказати партнеру, що він підійшов занадто близько і їм вже незручно. Партнер тоді повинен перестати підходити.

4. Нехай вони повернуться у вихідне положення, змініть ролі та повторіть.

5. Обговоріть вправа, використовуючи наступні питання:
- Як ви себе почували, коли ваш простір був захоплений?
- Як з'ясувати, що ви вторглися в особистий простір партнера? Ви б зупинилися раніше, якби знали, що ви занадто близько?
- Наскільки близько ви підійшли до свого партнера, поки не зупинилися?
- Що може бути інакшим, якщо б ви повернули своє тіло трохи вбік, коли підходили до партнера, то чи могли б ви підійти ще ближче? Чому або чому ні?

6.3 Захисти себе

Мета – розуміти та застосовувати правила безпеки, щоб зменшити ризик насильства над дітьми.

20 хвилин

Вік: Для молодших дітей (модифікації надані нижче)

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Матеріали: Папір для фліп-чарту та ручки або маркери.

Місце проведення: Будь-яке.

1. Попросіть дітей стати в коло.

2. Скажіть дітям, що вони важливі, і вони повинні бути в безпеці. Задайте їм питання в пунктах 3-5 нижче, даючи їм час подумати. Потім висловіть свої рекомендації щодо того, що вони могли б зробити (які також включені в пункти 3-5) і дайте їм час на практику цих відповідей.

3. Запитайте дітей: що ви можете зробити, якщо хтось намагається заподіяти вам шкоду чи змусити вас зробити те, чого ви не хочете?
- Відповідь: "Ви можете сказати" НІ! "Нехай діти практикують своє" НІ! ", витягаючи руки, долонями від себе і роблячи серйозне лице. Якщо хочете, ви можете попросити дітей стати в дві лінії на протилежних сторонах кімнати. Кожен рядок дітей по черзі кричить "НІ!" - досить голосно, щоб діти з іншого боку кімнати могли чути!

4. Запитайте дітей: Що ще ви можете зробити, якщо хтось намагається завдати вам шкоди?
- Відповідь: «Ви можете піти і втекти». Попросіть дітей побігати. (Вони можуть зробити це безпечно, по колу, в одному напрямку, або бігати на місці.)

5. Запитайте дітей: Що ще ви можете зробити, якщо хтось намагається завдати вам шкоди?
- Відповідь: «Ви можете поговорити з тим, кому довіряєте». Попросіть дітей попросити довіреної людини про допомогу, сказавши: «Мені потрібна допомога, чи можете ви мені допомогти?» Фасилітатори проходять всередину кола і зупиняються перед кожною дитиною, яка потім каже: «Мені потрібна допомога. Ви можете мені допомогти? »Тоді фасилітатори говорять:« Так, я допоможу вам бути в безпеці». Або ви можете попросити дітей практикуватись в парах.

6. Поясніть, що іноді люди можуть нашкодити нам тим, що вони нам кажуть. Хулігани можуть спробувати це зробити, використовуючи погані, грубі чи шкідливі слова. Запитайте у дітей, що вони можуть зробити, якщо хтось зашкодить їм словом. Запропонуйте дітям наступне:
- Якщо хтось знущається над вами, подивіться йому чи їй прямо в очі і скажіть гучним і чітким голосом, щоб інші люди могли почути: "Зупини те, що ти робиш, мені це не подобається".
- Попросіть дітей взагалі вимовляти фразу гучним і чітким голосом.

7. Ви можете повторити праву кілька разів за потребою.
Закінчіть вправу, підкресливши, що діти завжди повинні гово ити дорослому, якому вони довіряють, якщо хтось намагається їм заподіяти шкоду. Нагадайте їм, що це знак сили захистити себе. Вони ніколи не повинні соромитися того, щоб комусь сказати. Запитайте дітей:

- Незважаючи на те, що ми робимо всі ці речі, щоб уберегти дітей, іноді діти все одно травмуються. Ви вважаєте, що це їхня вина? (Як наголошує фасилітатор, це не провина дитини, якщо хтось заподіює їм шкоду).
- Хто відповідає за безпеку дітей? (наприклад, дорослі).

- Подумайте, у кого ви могли б попросити допомоги?
- І якщо ця людина не допомагає вам, то кого б ви запитали далі? Хто в цій громаді надає підтримку людям, які зазнають травм? (Допоможіть дітям подумати, наприклад, про медичних працівників, вчителів, соціальних працівників, психологів та ін.)

Захист дітей: Деякі діти можуть зазнали у своєму житті жорстокого поводження, знущань чи інших видів насильства, включаючи жорстоке поводження з боку вихователів. Вони, можливо, були безсилі зупинити зловживання. Якщо вам відома будь-яка дитина в групі, яка зазнала жорстокого поводження, обов'язково стежте за нею і надайте будь-яку необхідну підтримку, якщо дитина засмучується. Якщо вам відомо про жорстоке поводження з дитиною, повідомте про це відповідну місцеву владу (наприклад, місцевий комітет із захисту дітей, відповідну робочу групу НУО або ін.).

(Для отримання додаткової інформації про захист дітей та повідомлення про випадки насильства над дітьми див. Оперативні вказівки щодо просторів для дітей у гуманітарних установах.) Іноді діти можуть зазнати знущань з боку своїх однолітків чи друзів або іншої дитини в ПДД. Ви можете відкрити дискусію з цього приводу у роздумах, запитавши:

- Що ви можете зробити, якщо друг чи інші діти у вашій громаді чимось нашкодять вам?
- Як би Ви отримали допомогу в цій ситуації?

Говорити "НІ!" Або "СТОП!" Може не завжди працювати. Якщо дитині потрібна більша допомога, вона може кричати "ДОПОМОЖІТЬ!" Деякі фахівці із захисту дітей рекомендують дітям кричати "ПОЖЕЖА!", Що, швидше за все, приверне увагу дорослих та інших дітей, які знаходяться поруч.

Ця варіація призначена для дітей старшого віку та підлітків. Це дозволяє більше поговорити про ситуації, коли хтось порушив ваш особистий простір:

1. Попросіть дітей сісти в коло. Подумайте про ситуації, коли люди втручаються в їхній особистий простір. Попросіть спершу обговорити це парами хвилин п'ять, а потім попросіть їх поділитися з великою групою.

2. Якщо вони самі цього не згадують, поясніть дітям, що слова також можуть порушити наш особистий простір. Хулігани можуть спробувати це зробити, використовуючи погані, грубі чи шкідливі слова.

3. Попросіть дітей подумати, як вони можуть захистити себе та свій особистий простір. Запишіть відповіді на аркуші паперу фліп-чарту. Якщо наступні ствердження не згадуються, рекомендуємо додати їх до списку:

- Якщо хтось знущається над вами, подивіться на нього прямо в очі і скажіть гучним і чітким голосом, щоб інші люди могли почути: "Зупиніть те, що ви робите, це неприємно, і мені це не подобається".
- Якщо хтось намагається завдати вам шкоди, зупиніть це. Біжіть, якщо вам доведеться.
- Скажіть дорослому, якому ви довіряєте, що хтось намагається завдати вам шкоди фізично чи словесно.

6.4 Дзеркало в коробці

Мета – підвищити впевненість у собі та самоповагу.

10 хвилин

Вік: Для дітей шести років і старших

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Матеріали: Картонна коробка з кришкою. На дно коробки приклеєне дзеркало.

Місце проведення: Будь-яке.

1. Попросіть дітей сісти в коло. Поставте коробку в середину кола, переконайтесь, що кришка опущена.

2. Поясніть дітям, що вони тепер будуть по черзі дивитися всередину коробки. Скажіть їм, що вони повинні заглянути в коробку по черзі, а потім знову закрити кришку. Попросіть їх не розповідати своїм друзям, що знаходиться у коробці, але вони повинні тримати таємниці для кожного.

3. Тепер скажіть дітям: У цій скриньці є зображення когось справді дорогоцінного і важливого, якого слід поважати і дуже добре піклуватися про нього.

4. Тепер попросіть дітей заглянути в коробку, по одному. Вони побачать своє відображення у дзеркалі. Подивившись у коробку, попросіть повернутися до кола.

5. Обговоріть вправу, використовуючи запитання нижче.

Ви можете подумати над цією вправою, поставивши дітям такі запитання:

- Як вам сподобалась ця вправа?
- Ви були здивовані?
- Яка основна мета цієї вправи?

6.5 Наша громада

Мета – скласти карту громади, в якій живуть діти, та визначити проблеми та джерела безпеки та підтримки.

60-90 хвилин (20-30 хв. На кожну частину)

Вік: Для дітей від шести років і старших (модифікації надані нижче)

Учасники: Будь-яка кількість учасників

Місце проведення: Місце на столі чи підлозі, щоб зробити великий груповий малюнок.

Матеріали: Малювальні матеріали (олівці, кольорові ручки або фломастери). Дуже великий аркуш паперу для малювання (ви можете скріпити кілька фліп-чартів разом).

Поясніть три частини вправи, яку вони будуть робити разом:

- Частина 1: Складання карти громади, в якій вони зараз живуть.
- Частина 2: Розмова про безпечні місця в громаді та місця, які не є безпечними, та показ їх на карті.
- Частина 3: Розмова про те, як покращити справи у своїй громаді та хто може допомогти.

Частина 1: Наша громада (люди та місця)

1. Зберіть учасників навколо столу або великого простору на землі, де можна буде зробити груповий малюнок.

2. Поясніть, що перше завдання полягає в тому, щоб намалювати карту своєї громади. На ній повинні бути орієнтири, які легко розпізнати, такі як будинки, громадські будівлі, такі як школи та лікарні, дороги, річки, ліси тощо. На цьому етапі малюнок не потребує багато деталей.

3. Поясніть, що як група вони повинні розробити, як виконати це завдання. Наприклад, вони можуть попросити певних людей зробити малюнок, а інші будуть направляти їх на те, що намалювати. Або кожен може по черзі малювати, або кожен може обрати певні ділянки.

4. Попросіть їх показати на карті місця, важливі для дітей та сімей дітей. Ці питання можуть допомогти дітям у виконанні цього завдання:

- Куди люди в громаді ідуть, щоб зустрітись? Де такі місця для збору, як ринки, місця культу, школи чи спортивні майданчики тощо?
- Які люди є у громаді та де їх можна знайти?
- Хто є і де люди, які корисні для громади - і корисні для дітей?

5. Зробіть тут коротку, веселу вправу (наприклад, енерджайзер), щоб діти могли розслабитися перед другою частиною.

Частина 2. Наша громада (безпечні та небезпечні місця)

1. Попросіть дітей знову зібратися навколо карти. Попросіть їх подумати про безпечні для дітей місця в громаді. Запитайте їх про безпечні місця, де вони можуть грати, гуляти і бути разом. Вони можуть обрати символ для позначення безпечних місць (наприклад, зелене світло). Дайте їм час на обговорення цього та позначте безпечні місця для дітей на своїх картах.

2. Тепер попросіть їх подумати про місця на карті, де вони не відчувають себе в безпеці. Це можуть бути фізичні небезпеки (наприклад, пошкоджені будівлі чи небезпечні дороги) або місця, де вони бояться нападу. Нехай вони придумають символ для небезпечних місць. Дайте їм час обговорити це разом і позначте небезпечні місця на картах.

3. Поговоріть про безпечні та небезпечні місця. Ви можете скористатися такими питаннями:
- Як ви знаєте про безпечні та небезпечні місця для дітей?
- Чи всі в громаді знають, де безпечно і небезпечно?
- Що ви робите, щоб уникнути небезпечних місць?

4. Зробіть тут ще одну коротку, веселу вправу (наприклад, енерджайзер), щоб діти могли розслабитися перед третьою частиною.

Частина 3: Наша громада (ресурси для змін)

1. Зберіть дітей знову навколо карт. Нагадайте, що ми розглядали різні місця та людей, важливих для дітей та сімей, а також безпечні та небезпечні місця для дітей.

2. Тепер запитайте:
- Як можна покращити справи в нашій громаді для дітей?
- Які зміни ви б хотіли побачити? Наприклад, до них можна віднести безпечні ігрові зони або дорослого, який може допомогти дітям перейти дорогу, щоб потрапити до школи.

3. Нехай вони висувають різні ідеї та вказують на своїх картах, де вони можуть внести зміни.

4. Тепер запитайте:
- Хто може допомогти нам зробити ці зміни найкращими для дітей чином?
- Хто є людьми, які можуть підтримувати дітей та сім'ї? Нехай вони вказують людей, які є ресурсами для покращення громади - це можуть бути і самі діти!

5. Закінчіть вправу, сидячи в колі та обговорюючи питання нижче. Карти громади можуть бути розміщені на стіні як прикраса для ПДД.

Ви можете використовувати наступні запитання для роздумів із дітьми про вправу:
- Як було робити цю вправу? Що вам сподобалось? Що вам не сподобалось?
- Що з цієї вправи змусило вас задуматися про хороші речі у вашій громаді?
- Що змусило вас задуматися про проблеми, що виникають у вашій громаді?

Ідеї на майбутнє: Ця вправа є хорошим способом заохочення та активізації участі дітей у житті громади. Якщо у дітей є кілька хороших ідей щодо того, що вони можуть зробити, щоб змінити громаду позитивним чином, докладіть усіх зусиль для цього.

Наприклад, ви можете обговорити дитячі ідеї з батьківською групою або з керівниками програм допоміжних організацій. Важливо, щоб діти відчували, що їх сприймають серйозно, коли вони вносять ідеї, тому тримайте їх в курсі того, як іде впровадження їхніх ідей. Вправа 6.6 Допомога нашій громаді також окреслює кроки щодо планування втручання у громаду.

Постарайтеся дозволити групі виконувати свої завдання з якомога меншим внеском від вас. Це дасть їм відчуття відповідальності за карту, а також надасть вам багато інформації про групову динаміку та ролі, які різні діти грають у групі.

Захист дітей: зверніть увагу на будь-які райони чи події в громаді, де діти можуть почувати себе небезпечно чи є загроза для них. Потім ці проблеми повинні бути порушені з опікунами дітей та іншими дорослими в громаді чи керівництвом, якщо дітей підтримують через систему управління, а також обговорити їх із самими дітьми. Теми або зразки загрози безпеці дітей, які виникають, повинні бути надані місцевим комітетам з захисту дітей, робочими групами НУО або іншим аналогічним організаціям. Забезпечити доступність кваліфікованого персоналу із захисту дітей для підтримки та допомоги фасилітаторів.

У цій праві бере участь вся група. Для великих груп сформуйте кілька менших, що не перевищують 10 людей у групі. Якщо група дуже велика, допоможіть дітям поділити завдання в межах групи, щоб вони залишалися зосередженими. Якщо діти дуже маленькі і ще не впевнено пишуть, допоможіть їм писати чи малювати, якщо це доречно.

Цю вправу можна також розділити на серію сесій ПДД.

Поміркуйте, як займатися цією діяльністю з опікунами на зборах доглядачів. Ви також можете домовитись, щоб діти могли поділитися своїми картами громади з опікунами та іншими дорослими в громаді, щоб заохотити дискусію щодо покращення підтримки та захисту дітей у громаді.

6.6 Допомога нашій спільноті

Мета – формувати впевненість, надаючи підліткам можливість допомагати своїй громаді своїми ініціативами.

40-60 хвилин на підготовку

Вік: Для дітей старших за 12 років

Учасники: Будь-яка кількість учасників (якщо група велика, поділіть дітей на менші групі по 12-15 учасників)

Матеріали: Фліп-чарт, папір та маркери, а також інші матеріали, залежно від того, що учасники вирішили зробити.

Місце проведення: Будь-яке.

1. Попросіть групу (групи) подумати про деякі важливі для них проблеми в громаді або про те, що вони хотіли б вирішити чи змінити. Якщо ви раніше виконували вправу 6.5 Наша громада, ви можете звернутися до питань, про які йшлося раніше, з точки зору того, як покращити громаду.

2. Дайте групі (групам) час на роздуми та підтримку процесу планування. Це може бути драматична вистава, пісня, інформаційна кампанія або навіть день волонтерів, щоб допомогти громаді. Закликайте їх бути такими креативними, як вони хочуть!

3. Підтримуйте їх у виборі відповідної теми, наприклад, дотримання чистоти в громаді забезпечення того, щоб діти могли безпечно їздити до школи та мати безпечні ігрові зони, гігієна, підвищення обізнаності про потреби людей з обмеженими можливостями тощо.

4. Домовтеся про час та місце для здійснення вправи та підтримайте групу (групи) при створенні безпечних, відповідних зв'язків у громаді, щоб мати можливість здійснювати свою вправу. Можна використовувати час в іншій сесії ПДД для здійснення вправи, а також проводити вправу в ПДД, а не в інших місцях громади, якщо це доречно.

	5. Після того, як вправа була здійснена, подумайте з дітьми про те, що пройшло добре і чи були труднощі.
	Ви можете розмірковувати над цією діяльністю: • Підготовка: Як група приймала рішення? Як був врахований голос кожного? • Розробка та реалізація вправи: як ви визначились із ролями? Як ви гарантували, що кожен бере участь, використовуючи свої унікальні таланти? • Уроки: як пройшла вправа? Що пішло добре? Що вам найбільше сподобалось у цій вправи? Якою була реакція громади? Що б ви зробили по-іншому наступного разу?
	Розгляньте конкретний контекст та культуру громади, консультуючи групу (групи) щодо відповідних тем для цієї вправи. Пам'ятайте, де доречно, отримати дозвіл опікунів на участь дітей у вправи. Обов'язково запросіть опікунів на захід. Опікунів можна попросити відвідати практику, залежно від того, в чому вона полягає, та дати відгук про вправа.
	У деяких випадках може бути доречним залучити дітей молодше 12 років, залежно від обраного виду вправи, віку та розвитку дітей та безпеки заходу та ситуації. Наприклад, підлітки можуть захотіти провести спортивний день або футбольний матч для дітей молодшого віку.